

DR. GROZA PÉTER

A BÖRTÖN HOMÁLYÁBAN

MALMAISON 1943-1944 TELÉN

„GRAFIKAI NYOMDAI MŰINTÉZET

NAGYVÁRAD 1945

FORDÍTOTTA: MÁRIA - M A G D O L N A

A BÖRTÖN HOMÁLYÁBAN

“lux in tenebris lucet . . .”

Magyar olvasóimhoz!

Bucuresti, 1945. szeptember 18.

... A szászvárosi öreg Collegium negyedik gimnáziumi osztályában, a matematikai órák alatt, Tokaji Aladár zsarnoki araima alatt éltünk. Tömzsi, szakállas, villogó szemüvegű ember volt, aki sokat ivott, s még többet vert minket. Egyszer olyan alaposan megpofozta, ha emlékezetem nem tévez, Horváth Béla osztálytársunkat, — későbbi államtitkárt — hogy tiltakozásul a tízperces szünet alatt elhatároztuk, hogy sztrájkba kezdünk, s ott is hagytuk, az egész osztály, nem csak az intézetet, hanem a várost is, oszlopban menetelve 14 kilométert, Piski (Simeria) akkori vasúti telepig. Csak a reakövetkező éjszaka kerültünk vissza.

Első politikai akcióm. tehát az elnyomás, önkény elleni harc jegyében folyt le.

Az önkényeskedés, a gyengébbek bántalmazása elleni ellenszenvem azóta is folyton kísért.

A budapesti egyetem Mensa-Akadémiájának egyik asztalánál csendesen vacsoráztunk egynehány esztendővel később, Gerda György, későbbi facsádi (Taget) ügyvéd, Tibill Miklós nagy-

somkúti későbbi képviselő és Cnsan Miklós, későbbi máramaros-szigeti tanár, román egyetemi kollégáim társaságában, amikor egyikünk szeme megakadt a fejünk felé, a falra függesztett táblán: „Itt oláhul beszélni tilos!” A megrontott légkörben hamarosan kirobbant az összetűzés: pofonvágtam a Mensa alelnökét, ebből alapos verekedés fejlődött ki, újságbotrány (először kaptam ki a sajtó rovataiban, különösen a „Független Magyarországbán” — tartogatom a cikket) majd kihallgatás Heinrich Gusztáv rectornál, akinek jóindulatú bölcsessége elejét vette kicsapásomnak az egyetemről, megelégedve a fekete táblára kifüggesztett megrovással, – 1920-ban., mint Erdély és a „kisebbségek” (ak koriban csak mennyiségileg gondolkoztak a politikában s még nem divott a minőségi elgondolás) mi nisztere elvetődtem a székelyek közé, Csíkszere-dára. A prefektus főbejáró ajtajánál tábla: „Itt csak románul szabad beszélni.

Levételtem azonnal. Szemrehányásaimra a prefektus dadogva magyarázta, hogy a székelyek tudnak, de nem akarnak románul beszélni, mert ellenségek. Rövid időre reá megjelent előttem egy magyar küldöttség, a csíksomlyói katolikus esperes, vezetése alatt. A szónok esperes, verejtékét törölgetve, olvasta egy papírlapról mondanivalóját —

románul. Én, látva a nehéz törést, félbeszakítottam, kérve, hogy folytassa magyarul. A góbé nem engedett — s végig izzadta a román diktiót. „Lám, — iordultam a prefektushoz, — önnel azok sem akarnak románul beszélni, akik tudnak, — velem azok is csak románul törnek a nyelvet, akik nem tudnak!”

„Hol a hiba Prefektus úr?” ...

Természetes, hogy én magyarul válaszoltam a küldöttségnek,

Ezek és hasonló számos emlékeim kergetőznek agyamban, amikor a kiadóm előszót kér könyvemhez, amely a magyar olvasó elé kerül.. .

Aztán: a bécsi döntés. S mindaz, ami utána következett, a szerencsétlen, kettévágott Erdélyben. A Hitler és Mussolini örült agyában megszületett műtét utáni kölcsönös fájdalomainkon mi siettünk enyhíteni; ellenkezőleg, a megtorlás „retorzió” embertelen módszerét törvényesítettük.

Mennyi könny, mennyi bánat mindkét oldalon...

Perceim rohannak, s vajmi sietve kell papírra vetnem valamit. Pedig annyi a mondanivaló!

Befejezésül csak ennyit: a lezajlott háború véres áldozatait, a nyitott sebek mindkét kis nép véres testén kiáltóan intenek: ne engedjük magunkat újból egymásra uszítani.

Fogjuk erősen uyarokra a magyar
és román népeink közötti megir-
tó együttműködés, dugma,
nélküli szabadság és testvére-
ségről, hogy megbizósítsuk
mink a mindkét oldalról sok-
szor demokratikus lépés alatt
kappangó sovinizmus, fajj-
gyűlölet és hatálosvágy bel-
ső ösztöneivel, amelyek a
harmadik érdekelték az
imperializmus jegyében a
stabilitásu használatok ki.

Csak így kialakíthatunk egy
közös jobb sors felé, mely után
bizonyi epedez minden
dolgozó magyar és román.

St. Grigora Petru

A HADIFOGSÁGBAN

1943. december 12

Odakint hózivatar tombol, de mindaz, ami a dévai vár romjai alatt fekvő otthonomban a kályha melegénél történik, dacol a látóhatárt besötétítő viharral. A gyermekek sorra érkeznek karácsonyi vakációra; örülünk egymásnak, fokozottan, mivel tudatunk alatt az örömünkre árnyékot vet az egész emberiséget sanyargató háború. Lehelete bármikor elolthatja a boldogság egyre halványabb csillogását és bármelyik pillanatban belevethet a szenvedés tengerébe, amely elárasztotta az egész világot.

Mennyi időt tölthetünk még vájjon együtt: ártatlan érzelmekkel telt napokat, mesék szelíd fényétől átmelegedett estéket a hosszú asztal körül, ahol vidám, életerős leányaink és fiaink: repülésre kitárt szárnyakkal feszülnek fiatalságuktól?

Az emberi boldogságnak vannak nem is sejtett mélységei, de ezeket felkavarhatja sok előre nem látott árnyék és bánat. Meg van írva, hogy a boldogság múlandó...

A hírnök, aki felébreszti gondolataimat, amiket még magam előtt is titkoltam, nehogy megzavarjam a körülöttem levő derűt és ne szomorodjam el családom körében, riasztó hírekkel érkezik. Az a baráti kör, amelyet a politika! küzdelmek harcmezejéről mindenki ismert, megtörőben van.... A barátok, akik a szülés? minden fájdalommal egy új világ teremtésén munkálkodnak: egymásután kiesnek a sorból.

Embertársaink főbb sorsáért való igazságos harcban megedzett kiváló entellektüelek, földművesek és munkások, egész emberek, beleütköztek a közönyösség és rosszhiszemőség sziklafalába, amit néhány reszkető kezű, nyomorult, elbizakodott és hatalmával visszaélő kormányostól vezetett államgépezet képviselt.

Célzatos perek, a gyanakvás és gyűlölet hullámai, tetézve egy „bűnjeleket” kikényszerítő és zsaroló ördögi szerkezet elállítása val, — mindez szövetkezett a hozzám közelálló letiprására és naponta érezte velem, hogy a harapófogó mindinkább bezárni.

A hírnök: előszedi tarisznyájából értesüléseit, amiből kétség nélkül megállapítom, hogy nekem is ütött az órák ...

Kitépem magamat családom köréből és megyek Bukarestbe, hogy ott állítsam meg az ellenséget és megkíméljem az otthoniakat az összecsapás látványosságától.

BUKARESTBEN

1943. december 12.

Az ország fővárosa jólétben és bőségben óriási méhkasként zümmög. A vendéglőket, szórakozóhelyeket, színházakat örömkre szomjas tömeg rohamozza meg. A látványosságokra szóló legyek hetekkel előre elkelnek. A szállodák ruhátárai milliókat érő prémek alatt nyögnek, az aszszonyok mesébe illő vagyonokról tanúskodó ruhákkal és briliánsokkal kérkednek. A minisztériumok felkapaszkodott tisztviselői szintén szemrebenés nélkül viselik a könnyelmű és vidám élet költségeit — ilyenképpen gyarapítva a szórakozó helyek látogatóinak sorait. A fizetések nevetségesek. Jövedelmükből egy pár cipő árát sem lehet fedezni, de a fanarióta uralkodók címerével nemes hagyománnyá szentesített és a fizetések nevetségessége miatt hallgatólagosan jóváhagyott, titkos

kereseti források kiapadhatatlanok. Ebben a fővárosban az adminisztratív központosításnak nincs más értelme, mint minden erecskét a központi forráshoz vezetni. A legjelentéktelenebb dolgokat sem bízzák vidéki hatóságokra, azok sem kezdeményezéssel, sem hatáskörrel nem rendelkeznek. Minden út a „központhoz” vezet; vagyis a zűrzavarhoz.

Nem csoda tehát, hogy a közvetítés finom hálózataival mesterségesen felduzzasztott forgalom tág és termékeny talajt nyújt a borraivaló és megvesztegetés burjánjának, mely jegenyeként nő az égig és hírünket túlterjeszti az európai kontinens határain. Ez a nagy város egy óriási, számtalan és láthatatlan karral rendelkező polip, mélyen beleíródva az ország testébe, melynek minden erecskéjéből szívja a vért. A polip bendője szemünk látára hízik szédítően, míg a környék — vérszegényen — elfonnyad.

Anélkül, hogy akarnám, töredékek jutnak eszembe Pláton párbeszédeiből: „Újra meg újra mondom nektek, hogy nem a vagyon teszi az erényt, hanem éppen ellenkezőleg: az erény hozzá magával a gazdagságot és ebből származik minden közös és minden egyéni jó.” Értelem nélküli szavak ebben a babiloni fővárosban...

A meglegedettek Bukarestje nem veszi észre saját kültelkeink tragikus realitását, az egyéni és Kollektív tragédiákat, amiket a totális háború okozott páratlan pusztításaival az emberi nem történelmében, A halál borzalmas kaszája úgy hallatszik ide a világ minden tájáról, mint a selyem suhogósa. Annál félelmetesebb lesz majd az óra, amikor a vihar végig íog száguldani a nemtörődöm-ség és lelkiismeretlenség eme labirintusán. Már nincs messze a pillanat és a léktelenségnek és a földi örömöknek ezt a szigetét is elnyeli az a lángóceán, amely annyi boldogságot, annyi életet és annyi értéket pusztított el a föld színéről.

A feltűnő ellentét, ami a központ és a vidék között van, ahonnan érkeztem, nagy mértékben hozzájárul a rajtam erőt ve vő szomorúsághoz és veszténivalónk felett érzett mély aggodalmamhoz.

Az „Athenée Palace” márvány előcsarnokának egyik karosszékébe süppedve hallgatom meg barátaimtól a legújabb híreket, amik az állambiztonsági hatóságoknak elkülönítéséről szóló újsütetű terveiről szólnak. Jön a fiatal erdélyi ügyvéd, Riposan (Spini-ben született, az én birtokain szomszédságában). Elmondja, hogy a szemünk előtt fejlődött fiatal erdélyi értelmiségeknek utolsó csoportját, akik gyakran találtak nálam fedelet

otthoni nyomorból becsületes munkájukkal kiemelkedett egyéneket, letartóztatták és ismeretlen helyre szállították. Legközelebb állt hozzám Gheorghe Micle tanár, aki az Ekés Front politikai küzdelmeiben munkatársam volt. Valamivel előbb, más kiváló értelmiségek csoportját tartóztatták le és ítélték kényszermunkára; a többi között Zevedeï Barbu tanárt, a kolozsvár-szebeni egyetem előadóját is.

A körülöttem lévő súlyos légkört felvillanyozza valamennyire az erdélyiek és bánátiak baráti köre: Dr. Bianu, Ghilean, Arsenovici és» Pop, akik egész idő alatt részt vesznek a vitákban.

Késő van. Az előcsarnok egyik oszlopa mögül, a szemben levő sarokból, két hiénaszem őriz minket. Egyik barátom fedezi fel és lám — én is rajta kapom, amint rámszegezi pillantását. Felismerem és leszámolok azzal, hogy amennyiben maga a „sziguranca” és a rendőri biztonság legnagyobb főnöke személyesen figyel engem késő éjjel, közvetlen közeiről, én is beléphetek a letartóztatottak sorába.

VISSZAFELÉ

december 14-15.

... És mégsem történik semmi. Napról-napra várom letartóztatásomat. Néha annyira összeszűkül az engem csökönyösen követő detektívek gyűrűje, hogy szinte felajánlkozom — de ők azonnal újra szerteszélednek. Szándékaink határozottan ellentétesek: én azt szeretném, hogy itt csapjanak le rám, megkímélve az otthoniakat a látványtól. Ők viszont természetesen lemondanak a főváros túlságosan nagy nyilvánosságáról és inkább vidéki házám árnyékában óhajtanák végrehajtani a „hadműveletet”. Hogy véget vessek hát a játéknak, amelyről már tisztán látom, hogy nem Itt íog befejeződni: az esti vonattal visszautazom Dévára.

„TISZTOGATÁS A VONATON”

december 16

Nem csalódtam. Alig leptük át éjfélkor Brassónál a régi Erdély határát, felébreszt néhány vasutas, régi embereim, akiket negyedszázaddal előbb közlekedésügyi miniszter koromban, a kiegészített Románia közigazgatási egyesítéseket én osztottam be a vasúthoz. Meghatottnak látszanak; fülembe súgják, hogy az állomáson a sziguranca emberei szálltak fel és a szokott tapintatta; kérdezősködtek felőlem. Heggel, Tövisen újra vasutasok figyelmeztetnek, hogy a dévai állomáson készülődik valami: ott van a rendőrfőnök és a sziguranca főnöke számos detektív kíséretében. A nézőközönség eltávolítása után elhelyezkedjek: a pályaudvaron és várják a mi vonatunkat.

Megérkezünk... A fiatal és jól megtermett Albu rendőrfőnök zavartan megállít és közli vetem,

hogy rendeletet kapott letartóztatásomra és kísérettel küldenek majd vissza Bukarestbe. Beszólók a kocsjába és — kíséretükben — hazaindulok. Házam fegyveres rendőrökkel van körülvéve, A kötelező házkutatás az otthoniak elámult tekintete előtt zajlik le.

Látszólagos nyugalommal fogadom az éjszaka kába nyúló intézkedéseket: megölelem feleségemet, gyermekeimet és kíséretemmel újra elindulok az állomás felé, majd onnan Bukarestbe, ahová nagy késéssel csak másnap este érkeztünk meg.

A SZIGURANCÁN

december 17.

A vonat késő éjszaka érkezik az északi pályaudvarra. Egyenesen a központi államrendőrség székházába visznek. Az út pocsolyás, olvadó hókupacokkal teli. Nyomasztó decemberi köd... Minden végtelen szomorúnak látszik, az általános szétmálás lassú ütemében. A lélek szeizmográfként fogja fel a komor légkört és lehangoló árnyékkal borítja be az akaratot. Mindezt csupán néhány pillanatra... mert ez az akarat, amelyik egy mozgalmas élet során sok akadály leküzdéséhez szokott, abban a pillanatban magára talál amikor szemünk előtt feltűnik a baljóslatú épület vaskapuja s az éjszaka sötétjéből kiválik a hatalmas rendőr alakja, aki régóta hozzámszegődött hogy áldozatai elnyelésére a kaput kinyissa és becsukja.

Megfeszítem teljes lelki és testi erőmet ez előtt a vastorok előtt és elhatározom, hogy bizakodás

sál veszem le a harcot. Kiragadom magam a szónom féli éjszaka bénító ködéből.

Egyenesen állva nézek szembe a titkos rendőrség tagbaszakadt alakjaival, akik ravasz tekintetükkel megállítanak az előszobában. Bal karomra durva takaró van vetve, jó pajtás rég elmúlt időkből, amikor egy idegen birodalom szélsőjeivel szemben megvédett a hidegtől. Ez a pokróc valóságos érdekesség volt az engem köfűlvevők számára s hosszú, vastag, erdélyi módon fekete-fehér kockás gyapjára mindegyik vet egy-egy pillantást. A detektívek felszereléséből valószínűleg az ilyen ügyekben szerzett tapasztalataimra következtetnek...

'Néhány órái várainak anélkül, hogy valaki szólna hozzám az előszobában, ahonnan köröskörül a „titok” detektívekkel és őreivel telt irodák átlátszó üvegajtajai nyílnak. Gyakran haladnak el mellett, ide-oda forgolódva, munka nélküli és fürkésző pillantásaikból kiolvashatom a megfélemlítő és kihívó szándékot. Nézegetem őket. A láthatatlan zsinegek akrobatái tehát megkezdték a játékot. A „kezelés” abban a pillanatban vette kezdetét, amikor a hatalmas vaskapu lépteim mögött bezárult. A játék „fáraszt”. Hat évtizedes „fiatalságom” számára eléggé kimenté,

hagy két álmatlan éjszakai és nappali kényelmetlen háborús utazás után mozdulatlanul itt álljak egy csapat detektív és rendőr tekintetének felém lövell nyilai között, akik minden sarokból és ctz összes üvegajtók mögül figyelnek.

Mindez kifárasztja a testet és megtörheti az akaratot, bármennyire is megszilárdult ez az akarat a Bulevardul Pache Protopopescu 2. szám alatti kínvallató kamrába való belépésem pillanatában. E sötét épület belsejében, a titkos rendőrség közegeinek kíséretében, sápadt, a vizsgálatban megtört fantom-emberek suhannak el minduntalan mellettem.

Ezek a gyászos jelenségek eszembe juttatják, hogy a késő éjszakai órákban a szemben levő szobákon túl, parányi körtékkel, sejtelmesen megvilágított folyosók mélyén, vizsgálatok vannak kibontakozóban.

A lesújtó, titokkal teli műhely teljes erővel dolgozik, testeket semmisít meg, izzadsággal és vérrel átitatott kerekei között lelkeket és akaratot zúz szét — bőven szerzett anyagot a háború drámai, éhhalállal fenyegető, válságos napjaiban, amikor csak igen kevesen engedhetik meg maguknak azt a fényűzési, hogy ne valljanak színt és ne vegyenek részt a politikában. Ez az átka-

zott épület a központja egy erőteljes kényszerít© és ellenőrző szerkezetnek, amelyet a szenvedő és zaklatott emberiség ellen fordítanak, emberek ellen, akik szeretnének letérni néhány olyan vezető-től erőszakkal kijelölt útról, akik önmagukat felsőbbrendűeknek hiszik, pedig egész egyszerűen még csak nem is emberek.

Gondolataimból egy szélesvállú, testes, fekete bajuszú, bozontos szemöldökkel árnyékolt tekintetű rendőrfelügyelő ébreszt fel. Egyik társával folytatott beszélgetésből megjegyzem a nevét: Tănăsescu. (Jó megjegyezni az emberek nevét, akikkel ilyen körülmények között találkozol.) A vizsgálati irodába vezet. Az iroda asztalánál zömök, kistermetű, borotvált, kifejezéstelen arcú „felügyelő” ül. Tenyerébe hajtva fejét, láthatóan erőltetett komolysággal nézi a hatalmas iratköteg összefűzött lapjait.

Nem sok fantáziára van szükségem, hogy észre vegyem — íme — látni engedik a politikai harcokkal telt évek folyamán alattomosan gyűjtött számtalan titkos lappal teli „vádirataimat”» amelyeket helyi szokásokhoz híven sok keleti fufanggal szedtek össze, titkos értesüléseiket saját alkalmazottammal kezdve, a rendőrkémek minden fajtájánál végezve.

Gyakran hallottam erről a rejtelmes iratcsomóról. Számtalanszor figyelmeztettek, hogy majd egyszer, amikor a politikai helyzet megengedi egyeseknek, akik saját kezükben hiszik népünk sorsát — ez az iratcsomó robbanni fog és repeszei széttépnek majd engem, „az állam alapjait aláaknázó” bűnöst.

Még ezen az éjszakán megtudom irataiba mélyedt első vizsgálóbíróim nevét: Taflaru. Mellette ül a asztal sarkára könyökölve, egy katonatiszt (űgy hiszem, katonai ügyész lehet) — jelentéktelen ez is, ugyanolyan hatásvadászó fontoskodással, mint a szomszédja.

Mikor beléptem, harcias külsőt vett fel, falusi tanító módjára szétvetve kezét-lábát. Ugyanekkor megtudom róla, hogy kicsoda: egy caracali ügyvéd, akit behívtak az igazságügyi, vagy katonai rendőrségnek erre a posztjára. Hallgat, cigarettázik, míg a másik, fontoskodását folytatva, kényelmesen lapozgat.

Szünetet tartanak, mielőtt támadásba lendülnének át. A ragadozók jól kiszámított figyelése ez, amikor nem mindennapi zsákmány van előtük. A szünet egész ideje alatt állok. A pokróc még mindig a karomon.

Elég hosszúra nyúlt várakozás után egyszerre

csak talán meglepetésszerűen megszakítja a csendet, hirtelen felemeli íejét és nyomatékkal kérdezi:

— Groza „ügyvéd” úr?

Végre hallom a hangját. Mozdulatlanul állok a pillantását. Ez az ember nagyon jól tudja, hogy Groza vagyok és nem más, hiszen erről órákkal ezelőtt értesült a detektívektől és irataim előtte fekszenek az asztalon. Sőt, remekül van értesülve a letartóztatási parancsról is, amit ő küldött Dévára,

A kérdés hangsúlya rámutat a módra, ahogy kezelni fognak: „fölnyeskedve”. Már a kezdet kezdetén tudomásomra hozzák: búcsút kell mondanom az általam támasztott igénynek, hogy úgy bánfának velem, mint egy” emberrel, aki volt valaki.

Mégis a kérdés hangja sértőnek tűnik föl,, különösen, mikor ilyen patkánytól származik, mini' amilyen előttem áll. Lerázva¹ magamról annyi állva töltött óra fáradtságát, oroszlán-természetet öltök, mereven nézem és... nem telelek, Hallgatózó — természetesen — zavarba hozza. Megismétli a kérdést; ugyanaz a felelet,

Ekkor segítségére siet a vidéki ügyész és hozzám fordul:

— Groza doktor úr (ügyvéd nélkül), mi a törvény szolgálatában állunk. A törvény előtt egyenlők vagyunk mindannyian, bármik voltunk, vagy lennénk. Tehát válaszolnia kell a kérdésekre.

Ércre veszem, hogy eltalálta a gondolataimat és megteszem amit akar, felelek:

— Igen, Groza doktor vagyok, de nem Groza ügyvéd. Nem vagyok ügyvéd.

— De ügyvéd volt.

— A, igen. Ha a „múltam” számít — amit Ön nem ismer el — hát én sok mindenben vettem részt. Voltam valamikor (és itt szándékos szünetet tartok, letérve az útról, amit ő felismerni vél) voltam valamikor fogoly is. Idegen uralom alatt, a hadbírótság foglya.

És folytatásképen:

— Ez a pokróc (balról a jobb karomra átvette mutatom) a tanúm. Azután mosolygok ... Az egerek is mutogatják fogukat és Täfiaru le» vetve kínvallató álarcat, felenged:

— Miniszter úr...

Félbeszakítom:

— Óh,, nem... Megelégszem a „Doktor” úrral.

Taflaru be akarja bizonyítani, hogy ő is erdélyi, (Sok régi regátbeli testvérünk szokása,

kihangsúlyozza előttünk erdélyi származását, bármennyire is kérdéses az.) Azt tartja, hogy valamikor Erdélyből vándorolt át egyik őse, Täflan, régi határszéli pásztornév Szeben környékéről«, sib.

Mikor ide érünk, eltérve a vizsgálat kezdeti irányától, egy széken találok magam, amit a hatalom pandúrja ajánlott fel túlzott szívéllyességgel. Természetesen, kölcsönösen letesszük fegyvereinket, változtatva a hadviselés taktikáján. Nem kevésbé igaz, hogy én is, ők is kitűzőit célt követünk alattomban. Vigyázni kell tehát az ellenségre abban a pillanatban, mikor eldobva a báránybőrt, leleplezi karmait!...

Az előrelátás fontosnak bizonyult, mert adott pillanatban, miután sok csodálattal adóztak multamnak, s Täflan-Täflaru sajnálkozását fejezte ki, hogy ilyen körülmények között találkoztunk — az inkvizítorok visszatérnek az álnok kiinduló ponthoz.

— Tudom, hogy ezek a semmirekelők (mondja ő) bele akarták Önt keverni egy közrendelleni és kormánybuktató összeesküvésbe!

Azután, nagy komolyan terjedelmes iratsomót tartalmazó fényezett fadobozt mutat. Kiveszem a lapokat és átfutom az apró betűkkel írt.

cirkalmas szavakkal teli, valóságos hieroglifoknak beillő jegyzőkönyveket; gyorsan átlapozok néhány száz oldalt, amelyhez a Hazafiak Egyesülete törvénytelen újságának, a „Romania Libera”-nak példányait csatolták. Makacsul mutatja nekem a G betűt, hogy az az én nevem kezdőbetűje, míg a „Fr. P.”* egyezik a vezetésem alatt működő Ekés Fronttal stb. Mindezt olyan gyorsasággal mutatja, hogy a „bűnjelekből” nem tudok semmi ténylegeset megjegyezni, majd ünnepélyes hangon felszólítanak, segítsék nekik az igazság kiderítésében, amit — mint mondják — én is ismerek.

Patkányok! Hát újból rám szabadultatok — gondolom magamban — s felállva nyomatékos hangon mondom:

— Ahogy látom, rendőri, vagy bűnöző vonalom akarnak kihallgatni egy politikai vétségben. Hát rendben van, de azt akarom, hogy nagy vadászszákmánynak számítsak, akit nem lehet egykettőre elfogni. Beszéljessünk; ám én nem fogok egy szót sem szólni... Közlöm azonban Önökkel megmásíthatatlan elhatározásomat, hogy bármi történjék, egy szót sem szólok többet. Sem kínzás, sem falhozállítás nem változtatja meg elhatározá-

* Fr. P. = Frontul Plugarilor (Ekés Front).

somat. Voltak már viharok az életemben. Elmúltak. Túléltem őket.

Csendesen ültem le újra a fal mellett álló székre. Akkor vettem csak észre az új jövevényt, szikár fiatalembert, akinek kutató pillantását nagy, fekete keretes pápaszem enyhíti. Megfigyelem ravasz tekintetét. Csak most jövök rá, hogy halkán lopózott be a szobába, szinte észrevétlenül helyezte a fadobozt Taflaru elé s azóta némán, észrevétlenül áll a hátam mögött. Az az érzésem, hogy ő a vizsgálat vezetőszelleme, arra hivatott, hogy láthatatlanul működjék a színpalak mögött.

A próbálkozások, hogy legalább egyetlen feleletet kényszerítsenek ki belőlem, hiábavalóak maradnak. Némaságottól megzavarodva mindhárman visszavonulnak a szomszéd szobába s engem egyedül hagynak. Időnként hallom, amint beszélgetnek, fel-alá járnak. Hosszú idő múlva újból megjelennek. Tudomásomra hozzák, hogy szembesíteni fognak az államrendőrség főnökével, Diaconescu tábornokkal. Mivel már későre jár, a találkozót másnapra halasztják. Addig megengedik — valóban meglepetés! — hogy szokott szállodámban az „Athenée Palace”-ban aludjam. De nehogy unalmassá váljék — egy detektív ki-

séretében. Visszautasítom a kíséretet és nem egészen őszintén kijelentem, hogy inkább itt töltenem az éjszakát. Gyors pillantásokat váltanak hárman, azután a katonai ügyész felajánlja, hogy elvisz kocsijával a szállodába, lemond a további felügyeletről, csupán arra kér, hogy egy meghatározott órában újra jelentkezem a szigurancán. Tudtam, hogy titokban figyelni fognak. A szálloda bejáratánál megkér, hogy ne közöljek senkivel semmit az éjszaka folyamán. Mégis, egy szobapincér segítségével sikerült telefonösszeköttetést kapnom.

Reggel megtudtam a szálloda személyzetétől, hogy többet nem is tehettem volna: egész éjjel titkos rendőrök figyeltek. A szürke épület egész erkölcsi szemetjére gondolva, ahová másnap majd visszaférek, mintegy megtisztulásként hívom segítségül Verhaeren erőtadó és tiszta verssorait:

*„Je vous aime, gais des pays blonds, beaux conducteurs
De henninsants et clairs et pesants attelages,
Et voies, bûcherons roux des bois pleins de senteurs,
Et toi, paysan frustré et vieux des blancs villages,
Qui n'aimes que les champs et leurs humbles chemins
Et qui jettes la semence d'une ample main
D'abord en l'air, droit devant toi, vers la lumière...”*

SZEMTŐL-SZEMBE DIACONESCU TÁBORNOKKAL

December 18.

Az „Amenée Palace”-beli szoba negyedszázad óta ad szállást nekem. Évtizedek leforgása alatt megbarátkoztam vele. Megtalálom benne a nyugati kényelmei, egy olyan világ közepén, ahol kelet és nyugat keveredése ordító képet alkot: borzalmas rendetlenségtől és piszoktól a párisi fényűzésig és furfangig.

Reggel, kipihenve a pazar márvány előcsarnok egyik karosszékébe mélyedve iszom a kávémat. Elmélkedem a szakadékon, ami az itteni világ — diplomaták pöffeszkedő tömege, nemzetközi pénzemberek, a német és olasz hadsereg tisztjei, női dísztartozékaikkal, eiterpeszkedve ennek a gazdag és vendégszerető országnak a jólétében — és a nyomorultak földalatti világa között tátong, amelynek közelében az utolsó napokat töltöttem és ki tudja, mennyit fogok még tol-

teni. A megelégedettek bővelkedő és fényes világa a börtönfalak árnyékában találja meg visszfényt. A lélek rejtett zugaiban eddig ismeretlen érzést fedezek fel, hasonlót ahhoz, amit a Krisztustól meggyógyított vak érzett, amikor választania kellett a jeruzsálemi templom fénye és a látását visszaadó Valaki árnyéka között; dilemmája nem tartott sokáig: lépteit az utóbbi felé irányította, a szenvedő lelkek és testek gyógyítójának útjára...

Ennek az érzésnek a melege újjászületett bensőm minden zugát elárasztja. Hátat fordítok az elegáns előcsarnoknak, amelyik a kivételezettek templomának szimbóluma és — saját elhatározásomtól emelkedetten — indulok egyenesen, biztos léptekkel, detektívcsapattól követve, a titkos rendőrség rejtelmes épülete felé. Szinte vágyom, hogy leszámoljak azokkal, akik az általam választott — a többek mellett vezető — utat korlátozzák. Ez alkalommal a sziguranca szemben fekvő, Boulevardul Carol-on levő épületébe vezetnek. Itt, nappal, elegáns irodákban dolgoznak. Keresztülhaladok rajtuk, egészen a legfelsőbb igazgató, Diaconescu tábornok szobájáig.

Már vár engem polgári és katonai vezérkarai körülvéve, az éjszaka látott iratcsomókat az

asztalra sorakoztatva. De éjféli vállalóim hiányoznak. A tábornok — hatalmas ember, katonás modorral, melyet valószínűleg ebben a munkakörben gyakorlottan csiszol le — megindítja a beszélgetést. Szokásos frázisok. Általánosságoknál marad, gondosan kerüli a részleteket, amelyeket — úgy veszem észre — nem is ismer, Segítségére sietek. Megszólok:

— „Tábornok úr! Azt, hogy az Ön alantasai éjszakai vállalatának legyenek alávetve, jól megfontolt okokból visszautasítottam. Ezeknek foglalkozásukkal együttjáró kellemetlen szokásaik vannak. Érthető tehát, hogy az intézmény vezére elé akartam jutni, akinek ügyfelévé váltam. Most itt vagyok és mert — úgy veszem észre — nem ismeri az Ön előtt fekvő iratokat, hajlandó vagyok felelni a jelenlevőknek, feltéve, hogy ismerik azoknak tartalmát”.

Ily módon a beszélgetés határozottabb formát ölt. A magasabb tisztviselők gyakran közbeszólnak. Pontos felvilágosítást adok azon barátaim egy csoportjának tevékenységéről szóló egyes iratokról és azok előzményeiről, akiket azzal vádolnak, hogy részt vettek az összes» hazafiak közös arcvonalba való tömörítésének törvényenkívüli munkájában. Ez az arcvonala feldicséri a román

hadseregnek a Szovjet Unióból való visszavonulását, a katonai diktatúra megsemmisítését és a békekötést hatalmas keleti szomszédunkkal. Ismerve ezeknek az alacsonysorból indult, értékes erdélyi fiúknak a tevékenységét, állandó harcban a társadalom igazságtalanságából eredő nyomorúsággal — védelmükre kelek és rámutatok csatasorbaállításuk okaira, ami egy új és igazabb társadalmi rend érdekében történt.

„Ma — hangsúlyozom — börtönbe vetve, erkölcsi és intellektuális felsőbbrendűséget alkotnak felebarátaik többségével szemben, akiket elvakított a keresztényietleüi gyűlölet a háborús rögeszmék, a sovinizmus — ennyi eltévelyedés a mi békés és türelmes népünk útjáról”.

Szeretném bebizonyítani ezeknek az értékét a pogrom-hősök tálkáival szemben, amelyek különösen középiskoláinkba és egyetemeinkre hatoltak be: a vérontást okozó gyújtópontokkal szemben, amelyek a belső fejetlenség szakadékaiba és a mindent előzőnlő hitleristák és fasiszták melletti háborúba döntötték a békére vágyó népet...

„Hogy harcolni lehessen ennek a veszélyes fasiszta-hitlerista áramlatnak megszilárdulása ellen, amely végzetesen sodort a ma tragikus való-ságához: már régóta közeledtem e fiatal értelmi-

ségek felé. Kezdetől fogva szeretettel láttam őket vendégül házamban, segítségükre voltam nehézfcegeikben, amikor a közösség érdekében, állásra és protekcióra volt szükségük. Mert, ha ezek létssám tekintetében kisebbségben is vannak, erősen hiszem« hogy ők képviselik ennek a nemzetnek a minőségét, szembehelyezkedve el-lenségeinkkel, akik Hitler zászlói alatt fáradhatatlanul masírozva, bűneikkel naponta feszítik keresztre Krisztust, széthúzzák a nemzetet és az ország határait, egyszóval mindent elkövetnek egyik legfelfuvaikodottabb jelszavuk meghazudtolására: „Krisztus, Király, Nemzet.”

Rendíthetetlen meggyőződésem, hogy az egész vonalon a minőség legyőzi a mennyiséget és visz-szatéríti népünket a határainkon innen és túl élő népekkel való békés együttélés egyenes, tiszta út-jára.

AZ „ÖSSZEESKÜVŐK VILLÁJA”

... Szívvel-lélekkel érvelek, hogy meglágyítsam ezeket a megkövesedett szíveket barátaim irányában, akik a börtön sötétjében, a rettenetes kínvallató-gépezet kerekei között sínylődnek.

Itt-ott, különösen a tábornoknál, halvány visszhangot vélek felfedezni a lelkekben. Egyedül Băleanu csendőrezredes az, aki mereven és felfuvalkodva, mozdulatlanul néz csillogó szemüvegén keresztül. A másik, nem szűnő idegességet árul el. Nézem. Láthatóan türelmetlen; nyilván mondani akar valamit, ami nyomja a lelkét. A csendőr jeladására az utóbbi hirtelen ravaszul megváltoztatja a barátaimról folyó beszélgetés irányát és egyenesen nekem támad:

— „Éppen ön vett személyesen részt a Snagov-tó melletti összeesküvő-villa éjszakai gyűlésein, ahonnan a kommunista párt törvényellenes mozgalma kiindult.”

A vallatók mind rámszegzik tekintetüket.

Villámgyorsan észreveszem erőlködésüket, mert nem akarnak elmulasztani egyetlen arcizom-rándulást egyetlen mozdulatot sem, mely visszafojtott érzéseket és titkos gondolatokat árulhatnak el. Végzetes pillanat: ez szabja meg az ellenem indított eljárás menetét. Filmpergésszerűen villannak át agyamon az előző jelenetek: aha, tehát ez a leütésemre szánt és gondosan kiszámított dorong-csapás!

... Régi barátaim vezettek másoknak megközelíthetetlen utakon és elővigyázattal, abba a házba, nehogy bárki is gyanítsa otléteimet. És mégis, ha letartóztattak, ha vádlóim hitelt adtak a korona többiben volt tanácsadója ellen szóló ennyi mende-mondának, akkor bizonyára elárultak, vagy lelepleztek és vallatóimnak megsemmísíthetetlen bizonyítékok vannak a kezükben.

Futópillantást vetve a tábornok asztalán fekvő vaskos iratcsomóra, a fadobozra, ami ide is követi, rájövök, hogy a tagadásom csak a nyomozók nyereségét segítené elő. A perc — érzem — végzetes ... Vallatóim is megérik; ezért az annyira feszült pillantások. Megfékezem minden idegszálamat, szünetet tartok, egyenesen vallatóim szemébe nézek és — egyszerre — mint hatalmas vízész, nevetésbe török ki.

Kacagásom megfagyasztja őket.

Állom kétkedő, szinte megdöbbszent tekintetüket és megszólalok:

— „Miért ennyi erő egy ajtó betörésére, amely tárva-nyitva áll? Tehát ezért buzgólkodtak ennyit a bizonyítékok gyűjtésében? Ezért határozták el letartóztatásomat? Pedig, ha rögtön ezzel kezdik, elmondtam volna mindent úgy, ahogy történt.”

Újabb rövid szünet, majd kezdem:

— „Igen, uraim, jelen voltam ezeken az összejöveteleken és jelen is leszek mindig mindenütt, ahol realitást, vagy cselekményt jegyezhetek fel népem sorsára vonatkozólag. Ne felejtsek el, hogy dák vagyok; őseim évszázadok óta a Sarmisegetuza falainak árnyékából eredő Szírigy partjain éltek. Velem született hajlam, hogy ott legyek e nemzet zaklatott útjának minden kanyarulatánál. Politikus vagyok és maradok. Minden csepp vérem a kötelesség felé hajt, azt kiáltja, hogy sxe vessem alá magam a balsorsnak és ne legyek hitvány. Ez jogom, de kötelességem is és ezt semmiféle erőszak sem tudja elragadni tőlem. A mi dák törzsünk körül újonnan kihajtott románok talán nehezebben fogják fel, de ez a meg nem értőknek lesz a legrosszabb.”

„Ma ismét nagy fordulónál állunk. Kinek áll

jogában politikai gondolatainkat elfojtani ilyen napokon. A mi gondolkodásunknak, tevékenységünknek, nincsen rendőri, csendőri jellege; nem vagyunk gonosztevők, tehát nincs szükségünk ekkora őrizetre. És ha mégis szükség van ellenőrzésre, megnyugtathatom önöket; szerződtettem egy detektívet saját költségemre, aki vigyáz gondolataimra és cselekedeteimre: dák lelkiismeretemet. Ezt pedig nem helyettesíthetik az önök összes csendőrei sem.”

Diaconescu tábornok, aki egyenesen néz szembe velem, közbeszól:

— „Igen, de most mindannyian egyek vagyunk. Az állam totális. Nincsenek többé politikai tevékenységek, pártok, tehát az ön részéről sem fogadható el más irányú tevékenység, mint amelyik a felelősség terhét magán viselő egyén vezetésével álló kormányzat keretében belül érvényesülhet.”

Meglepődés nélkül jegyzem meg ennek a hivatásos katonatisztnak eltompult felfogását, mosolygok és hogy ne mondjak ellent a politikai fogalmak tág birodalmában lévő következetlenségnek, itt megállok. Eszembe ötlük a Megváltó Pilátusnak adott felelete aki Őt vallatta: „Te mondad.”

Visszavágok a tábornoknak:

— Ön, egész hatalmát felém irányító vezérkarától körülvéve, ezt állítja; hát legyen úgy, ellenben figyelmeztetem., mikor ezt a szobát elhagyom, küszöbét átlépve, idézni fogom Galilei mondasát: „És mégis mozog a földi”

.. Mosolygok és ők nem kérdezősködnek tovább ez irányban. Egyesek még próbára teszik ügyességüket, jeleneteket képzelve el az egy oldalra nyomtatott lapokból, felelevenítve a Haza-fiak Arcvonalának alapításáról szóló beszélgetéseket. Ugy tűnik nekem, hogy e lapok „összeesküvő” szerkesztője semmi áron sem akarta, hogy valami is megmeneküljön a sziguranca poroszló! elől. Ugy látszik, a vallatok elvesztették a játszmát. Az egyik még egy kísérletet tesz és az utolsó kérdést nyakamba vetett hurokként dobja felém:

— „Tudja azt, hogy az érvényben lévő rendeletek kötelezik a polgárokat hasonló esetek feljelentésére?

A tábornok rosszaló mozdulattal szakítja félbe, míg én felelek:

— „Ha ön azt hiszi, hogy az én feladatom ebben az országban a másoktól hallott dolgok feljelentése, akkor vagy visszautasítom tiszteletbeli detektívként való szerződtetésemet, vagy feljelentek mindenkit, aki nekem az utóbbi időben cselek-

menyekről beszélt s ilyeneket ajánlott, köztük a kormányzat magasrangú tisztviselőit és előkelőségeit. Láthatja tehát, hogy a feltűnés óriási volna és ez önöknek sem lenne ínyükre ...”

Érvelésem eléggé világos volt: „Mint politikusnak, az a célom, — mondottam — hogy mindezt ismerjek: vásárolok, de nem árulok.”

Vallatóim lába alól kicsúszik a talaj.

Nem kérdeznek már és érzem, hogy lazulnak a bilincsek.

Egyedül Báleanu csendőrezredes, a titkos rendőrség rettegett főnöke fürkész tovább. A le tartóztatottakkal való bánásmódjának híre fülembe jutott és nem tartottam kellemesnek a vele folytatandó esetleges beszélgetést. De kezében voltam és — íme — az ezredes az aligazgató szobája felé vezet. Előbb szelíden, majd fenyegetően beszél velem. Nézem földszínű arcát, hatalmas testét (szinte csak test), mert lelke eldurvult a kínszok sötét mesterségétől. Szeme szenvedélytől villog pápaszeme mögül. Vitatkozni kezd befolyásomról („Vészes”) — mondja, amit fiatal román értelmiségekre gyakoroltam, akik egyrészt mellettem vannak letartóztatva, másrészt (ezt is ő közli velem) a börtön küszöbén állnak. Figyelmeztetem,

hogy indulatosnak és hevesnek látszik, tehát felesleges tovább folytatni beszélgetésünket.

Színleg lecsillapodik, de a végén egy pillanatra kinyújtja karmait, futó célzást téve az Ekés Front tagjával, Miron Belea-val való bűnrészessé-gémre. Törvényellenes munkáról van szó, tekintve a táborba vitt foglyok segítségét és a betiltott sajtó szervezését... így hát még egy iartalék-horgoi őriznek számomra arra az esetre, ha a Diaconescu tábornok által említett szabadlábra helyezésem netalán végleges maradna.

Miután valóban kiszabadultam, elindulok Erdélybe, ahol fogadásomra sietnek aggódó barátaim és családom.

FEKETE KARACSONY

1943. December 26-29.

A viszontlátás öröme rövid ideig tart. Karácsony első napját Bailan töltöm: ahol régi családi hagyomány szerint a dédanya köré gyűlünk össze. Négy generáció ül a hosszú asztal, korai. Keresztényi lakoma ez, Valakinek a tiszteletére, aki, olyan hiábavalóan hirdetett békességet a földön és megértést az emberek között.

Késő este térek vissza Dévára feleségemmel és gyermekeimmel, lelkemben egy békés megelégedettségben töltött nap emlékével, de «igyanakor az a bizonytalan gondolat kísért» hogy egy áfabb veszély vihara megint felkavarhatja ezt a nyugalmat.

Előre érzem..... valahol a sötétben új hálót fonnak láthatatlan kezek, hogy ezúttal, ne menekülhesek ...

És lám«, csökkentett sebességgel és tompított fényszórókkal haladó autónk hirtelen megáll. Egy

Déva felől jövő kocsí keresztezi utunkat és megállít, A hírnök, toposán, izgatottan közli velem, hogy újra a sziguranca és a hadbírótság ügyfele vagyok és azonnal Bukarestbe okainak vinni,. Ugyanazok az emberek, ugyanaz az eljárás, mint előző letartóztatásomkor. Kiszakítom magam enyéim karjai közül, akik könytől fátyolos szemmel követnek, de uralkodnak érzelmeiken és Riposan barátom kíséretében, vállamra vetve a juhász-pokrócot, elindulok újra a román Babylon felé.

Brassóban megpihelve, találkozom Manila Gyulával és Raufu ügyvéddel, akikkel átvizsgáljuk helyzetemet. Búcsúzásnál Mamu Gyula örök mosolyával utánam szói magyarul:

— „Hideg vér és elegancia”, majd: „mégis |ó az öreg a háznál” (célzást tett az ősszel mondott kirobbanó védőbeszédemre, amit az azonnali és egyenes békére törekvés érdekében mondtam Akkoriban Maniu Gyula szükségesnek tartotta, hogy csillapítson).

Feltételezem, hogy Maniu Gyula talán nem áll félre, vállalva a felelősséget: mert az utóbbi évtizedben együtt dcoztunk, többé-kevésbé |ó eredménnyel a román demokrácia gyöngé, vérszegény, gyakran hamis arcvonalan. Különösen ez

év őszén dolgoztunk sokat együtt. MegáUapitottuk ez atkalommal a Szovjet-Unió ellen viselt háboftii-ból való kilépés égető problémáját, mielőtt még győzelmes seregei, a Sztálingrád eleste utáni rohamos előrehaladásukban átlépnék határainkat és mielőtt az angol-amerikaiak ránk zúdítanak hatalmas bombaterhüket.

Mindennek ellenére, nem lepleztem le Maniu Gfula ajánlatait az első letartóztatásomkor lefolyt vallatásomkor.

Szerfelett tiszteltem azt az elvet, hogy saját erőmmel védjem meg magam, íámaszkeresés nélkül. Szabály és fortély: állandóan támadni még védekezés közben is. Maniu előtt kifejtettem egyes cselekmények és néhány tényleges tett szükségességét, amelyekkel hazafias arcvonalba tömörítjük néptömegeinket a Németország oldalán viselt háború ellen és a Szovjet-Unióval és szövetségeseivel való azonnali békekötés mellett

Maniu Gyula zavartan nézett rám és így szólt:

— „Jó, de így börtönbe kerülünk!...”

Erre azt feleltem:

— „Ez az ügy kockázata.”

MIÉRT BUKOTT MEG CODBEANU

Azok, akik passzívak voltak a védekezésben, negatív úton haladtak, tehát általában elbuktak. Iskolapélda erre a Vasgárda „Kapitánya”, Cotneliu Zelea Codreanu. A világ leopárdnak hitte — bátrabbnak mint az oroszlánt, — aki gátlás és habozás nélkül azonnal támad. Ez a hit mindenkiét kitérített útjából. Még az izgága liberális párt sem merészelt, négy év alatt, közeledni a „Zöld Házhoz”, ahol ez a ragadozó madár fészkel. Ez a pmi egyetlen mozdulatot sem mert megkockáztatná Codreanu ellen, holott kezében volt a hatalom és a kormány fejét. Duca miniszterelnököt, meggyilkolták a sinaja-i pályaudvaron. Ellenben a „Leopárdnak”, aki nem habozott fegyvert fogni a királyra, mégis akadt egy gyöngé pillanata: az a szerencsétlen gondolat, hogy közönséges idézés alapján megjelent a bíróság előtt, egy ugyancsak közönséges rágalmozási perben, amelyet Nicolae Jorga indított ellene.

Bánraelyik halandóhoz hasonlóan ült le a vádlottak padjára, hogy megvédje magát és — meg rosszabb sugallattól vezérelve, mint a többi törvénytől szorongatott polgár — ártatlanságának bebizonyítására törekedett. Mindezért végül is szörnyű fizetség járt. Figyelmesen követtem és a dilettáns forradalmár tagadó-szokásán kaptam rajta, mikor váratlanul leszállt a polgári igazságszolgáltatás sorompójához.

Íme a titokzatos ködkép, a rettenthetetlen lovag, aki narancshéjon csúszott ell...

Ellenségei akkor már tudták, hogy nem őserdei ragadozó, hanem ennek az állatfajtának egy szelídebb kiadása, amelyet még farkánál fogva is el lehet kapni. A leopárd nyávogott.. .

A tömegeket kihasználó kormányzat bőségében elpuhult, bűnökkel terhelt polgárok nem merték megközelíteni a „Kapitányt”, amikor ez megölte vezetőjüket és állandóan pisztolycsöve előtt láncoltatta őket; az ellenség azonban saját gyengesége folytán kezük közé került, ők pedig néhány papina vetett rágalmozó mondatért bebőrliozták.

És a „Kapitány” megszelídülve, hiszékenyen lépett a fogdába, minden ellenállás nélkül hullva a hatóságok karmai közé. Ezek aztán egy ködös

éjszakán kihozták onnan és az erdőszélen felkötötték.

Ez a kis, jelentéktelennek tűnő lesiklás a terrorista magatartás útjáról, amely politikai létének gerincét alkotta, végzetes volt a „Vasgárda” parancsnokára. Szegény Horga professzor, a „Kapitány” útjába került narancshéj! borzalmasan bűnhődött ezért a kis szerepért és a „Kapitány” halála miatt dühöngő vasgárdisták minden bosszúvágya rászabadult az öreg tudósra« akinek irtózatosan megcsonkított holttestét az országot árkába hajították.

Az elámult világ nehezen értette meg a véres leszámolást a legionáriusok és lorga között, aki a legártatlanabb, legbékésebb politikus volt.

A vasgárdisták tudatába ellenben befészkelte magát a gondolat, hogy Jorga idézte elő az egyszerű rágalmozási perben elcsúszott „Kapitány” balsorsát, mely alkalmul kínálkozott ennek telakasztására, mialatt néhány havi fogházbüntetését töltötte.

Ezen az éjszakon, amit kísérőmmel Brossében töltöttem, szendergésem alatt a „Kapitány” története zaklatott és tanulságot vontam le belőle...

Eltökéltem magamban, hogy nem veszek fel tagadó, ártatlanságot bizonygató magatartást el-

lenfeleimmel szemben, mindéit előny ellenére sem, amit ebben az esetben Maniu esetleges segítsége jelentene. És mindezt annál az egyszerű oknál fogva, mert nem az igazság eszméjét képviselő bíróság,, hanem egy katonai diktatúra kopói álltak előttem.

ÚJRA AZ ÁLLAMI TITKOS RENDŐRSÉGEN

Még tart a karácsony, amikor Bukarestbe érek. Újra a Pacăe Protopopescun lévő, titokzatos, setét épület ugyanazon óriási cerberustól őrzött vaskapufa előtt állok.

Sötétsége hamar elnyel. Üvegajtókkal körülrzárt szobában ülök le, ilyenformán ki vagyok téve a szomszéd szobákban nyüzsgő detektívek tekintetének, akik néha meg-megállnak és az ajtók mögül figyelnek engem. Rákönyökölök az Íróasztallá s keresztbe-vetett lábaimat cserélgetve, bámulok az ürbe.

Múlnak az órák; elmélyedek gondolataim világába» melyek — a repülőmadárhoz hasonlóan — a külső, egykori világ felé szállnak... Szabadjara engedem őket, majd visszaküldöm a homlokom mögé, ahol megbújnak, nehogy rajtakapják őket Csendet erőszakolok magamra, síri csendet, amilt nem engedek zavarni. Annyira elmélyedek gon-

dolataimban, hogy szinte felugrom, amikor egy hatalmas, bajszos, álmatlanságot és fáradtságot eláruló, vaksi szemű rendőr hajol fölém és majdnem suttogó hangon kérdi, hogy nem ennék-e valamit: „Van egy szolgálatban levő ember, aki éppen most megy ki a városba.”

Kiszámítom, hogy körülbelül öt óra hosszat ültem itt, de úgy érzem, mintha nem volna gyomorsom; nem tiltakozik, nem jelenti az étkezés idejét, Visszautasítom az ajánlatot. Nincs semmi kívánságom. Csak fáradt izmaim figyelmeztetnek, hogy már sok idő telt el. Az idő múlik tovább...

Heggel érkeztünk ide, hajnaltól tartó, fárasztó utazás után. Most rápillantok az ablakra. Esteledik, anélkül, hogy bármi történt volna. Szóval a „műtét” megkezdődött, de a „sebészek” minder. lehetősi elkövetnek, hogy minél kínosabban és lassabban játszódjék le.

Múltbeli tapasztalataimból ismerem ezt a test-lelket fárasztó bánásmódot, amely már kezdetben megtör minden ellenállást.

Újra megállapítom, hogy bármennyi idő telt is el a Brassóban elfogyasztott tea óta, nem vagyok éhes. A szomjúság ellenben annál kízóbb. Megkérdem, nem lehetne-e teát hozatni. Egyik felügyelő (hallom, a nevét: Tănasescu) eltűnik,

de a tea csak nem érkezik, pedig lassan leszáll az éjszaka. Egy kis bosszantással több, aminek kínzás-szaga van. Kilenc óra felé megint megkérdezek egy arra haladó rendőrt, nem hozhatnak-e teát, vagy egy pohár vizet.

— „Nincs szolgálatos emberünk, aki a városba mennél” — feleli. De ő maga hoz egy pohár vizet.

KÉK SZEMEK

Kezdem behatóbban szemlélni a vakítóan megvilágított szoba belsejét, A háttérben, egy íróasztalnál, körmeit vizsgáló rendőr ül mozdulatlanul és alattomban figyel engem. Köröskörül a többi irodahelyiségben detektívek jönnek-mennek: dolog nélkül, arcukon viselve egy befejezett; vagy készülőben lévő „művelet” árnyékát. Sugdolóznak, fogaik között vetnek oda egy-egy szót.

A kályha melletti sarokban, egy széken, fedraak fordított arccal, két nőt veszek észre. Fiataloknak látszanak.

Képek, amelyekéi az emlékezet azonnal hűséggel felfog, de amelyek csak később jutnak tudomásunkra. Most jövök rá, hogy ők is egész nap ott ültek, csupán néha-néha fordították arcukat a terem, felé. Az egyik, váratlanul felém fordul. Egyenesen a szemébe nézek. Nagy, kék szemek... Hol is láttam ezeket? Észrevett. Egyszerre felemel-

kedik és felém indul. Halk, gyors mozdulattal sonkás zsemlyét vesz elő táskájából és felém nyújtja. Abban a pillanatban, amikor jobban szemügyre veszem, váratlan meglepetést érzek: tényleg ő az a nő, aki az elmúlt nyár egyik holdvilágos éjszakáján az „összeesküvők villájá”-hoz vezetett, a tó melletti erdő ösvényein.

Elfogadom, ugyancsak egy mozdulattal köszönöm meg — a beszélgetés tilosnak látszott — és azután gondolkozni kezdek azon, miért van ő is itt. Miért ül órák hosszat arccal a falnak, szinte mozdulatlanul, valami bábuhoz hasonlóan? Különösen mozdulatainak és tekintetének tökéletes nyugalma foglalkoztat.

Egyenesen nyugtalaná válok azonban, mikor a két nő között ajtót fedezek fel, amely mögül Maniu Gyula benső munkatársának, Ilié Lázár doktornak erőteljes baritonját hallom. Ugyanakkor megállapítom, hogy mozdulatlanságában, ez a két nő az egész beszélgetést kihallgathatja. Sejtett szerepük megtoldva a lelkinyugalommal, amely arcukon tükröződik, elhinti lelkemben a gyanút,, hogy árulásról, mesterkedésről van szó.

SZEMBESÍTÉS

E gyanú szemüvegén Át látom az előbbi le-
tartóztatásomkor történt epizód másik oldalát is,
amit azokban a napokban nem jegyeztem lel.

Akkoriban, Diaconescu tábornokkal és vezér-
karával folytatott beszélgetésem után (beszélge-
tés, amely vallatás címén késő estig tartott a szí-
guranca Bulevardul Carolon álló épületében), a
palota félreeső részébe vezettek, ahol régi ismerő-
seim, Täflan-Täflaru és a katonai ügyész fogad-
tak. Gyanús előzékenységgel, számtalanszor haj-
longva kis kérést terjesztettek elém („mielőtt fel-
szabadítanának” — mondották) fogadjam el a
szembesítést azzal a nővel, aki engem az „össze-
esküvők” házába vezetett.

Apró részleteket is tudomásomra hoztak, hogy
megmutassák mennyire alaposan „árultak el”.

Elfogadtam, azzal a néma kívánsággal, hadd
lássak valamit kulisszatitkaikból.

A Fache Protopopescun lévő szomorú házba vezettek, ahol — egy hosszú folyosó végén — nyitott ajtó, nagy bútorozatlan terem várt rám, A terem mélyén hamuszürke világításban egy asszony körvonalait vettem ki, fal mellé állított széken ülve.

Karjait leeresztette, feje hátrahanyaátlott és arcát az ajtó felé fordította, úgy, hogy a belépőnek azonnal szemébe ötlött. Irtózáttal gondoltam arra», hogy ez talán egy ravatalról leemelt holttest, amit úgy ültettek a székre, hogy messziről élőnek lássék. Két, tágra nyitott üregeiből kiálló üveges szem, meredt rám. Szörnyűség! A borzalmas látvány kihozott eddigi nyugalamból és — nem is várva vallatóim kérdését, akiknek kegyetlen hóhérábrázatával voltam körülvéve — kitortem:

— „Miért szembesítenek egy halottal? Ezt a nőt halálra kínozták ...”

Hirtelen kifordultam az ajtón és végigsiettem a sötét folyosón. Lármás kirohanásomtól meglepetve, a tagbaszakadt emberek magyarázgatást hebegve követtek: „Éppen most operálták vakbélgyulladással, még nincs jobban...” stb. Lelkemben utálat és lebecsülés támadt mindennel szemben, amit ez a környezet, ez a gyászos épület: és ez a kényszerítő-módszer képviselt, ahol

kegyetlen kínzás helyettesíti az igazság megállapításához szükséges bizonyítékok és egyének értelmes nyomozó-művészetét.

Mikor a kijáráshoz értem, anélkül, hogy meghallgattam volna őket, vagy feleltem volna, észbe kaptam, hogy ez a halottnak tűnő két szem valamikor annak a fiatal nőnek kék szeme volt, aki engem az „összeesküvők villájához” vezetett.

... Most tisztán, szemüregükben visszahelyeztetten és egy szép arc keretében látom őket viszont, az izgalmak, vagy borzadás minden nyoma nélkül.

Rejtély áll előttem. Kék szemek rejtélye, de mégis rejtély. Átgondolom, hogy ez a nő, aki az ismeretlenségből bukkant fel egy összeesküvő éjszakán, akinek szűzies árnyéka előttünk surrant Bukarest erődökkel és tavakkal teleszórt környékének tekervényes ösvényem és a telihold sugárainak fényében ismeretlen helyre vezetett — finom ujjai között tartja annak a labirintusnak egyik szálát, amelybe most ismert és ismeretlen barátainkkal együtt kerültünk.

Vájjon szembesítem a fekete-házbeli halottnak látszó nővel, csupán előkészítés volt? A harcoló nő jói ismeri típusa van-e előttem, aki fanatikus áldozatkészséggel követi a kitűzött célt és

annyi akaraterővel, szeretettel harcol az ügyért, hogy a testi szenvedés nyoma könnyen tűnik el nála? Vagy — lesújtó lehetőség — agent-provocatour, aki megnyerte a harcoló emberek bizalmát, mélyen beférközött lelkükbe és soraik közé, hogy annál alaposabban kiszolgáltassa őket az árulásra alkalmas pillanatban? ...

A „személy”, kivel az „összeesküvők házában” beszéltem azon az éjszakán, sok lelkesedéssel és egy olyan embernek a magatartásával, aki jelentős cselekmény úttörő szerepében biztosnak érzi magát — súlyos tenyerét végighúzza kopaszodni kezdő fején — ezt az asszonyt, mint kipróbált és hűséges munkatársát kezelte.

Az ezzel az emberrel szemben felébredt gyanúm — aki ugyancsak egyetlenegyszer tűnt eléem az ismeretlenség homályából — összevetve az asszony körüli rejtéllyel, ráirányul az ekörül a találkozás körül kialakult események vetítövásznára, úgy, hogy most már minden valami áthatolhatatlannak tetsző ködfátyolba burkolózik előttem. És egyszer mégis csak fénynek kell derülnie erre. Ezt az elhatározást megvalósítandó, ökölbe szorul a kezem.

„KELLEMES PIHENÉS”.

Valaki a vállamra teszi kezét és kiragad a sejtelmek játékából. Este 10 óra van.

Tánásescu, a marcona felügyelő azt mondja, hogy megyünk „aludni”. Kilépünk az utcára. A várost elsötétítették és a téli köd áthatolhatatlan. A nyomomban, nagyon közel, más kísérő lépteit is hallom. Tapogatózva haladunk egy ucca sarokig, ahol a felügyelő „ismer egy cukrászdát”, ahol — mint mondja — „lehet enni valamit”, ha ez nem is éppen szabályszerű. Értésemre adja, hogy kivételes szolgálatot tesz nekem. Az ajtó alig nyitva« együtt lépünk be ebbe a sötét, jellegzetesen bukaresti deszskabódéba, ahol a piszkos polcokon poros vagdalthús-pogácsák, régiségtől kiabáló sütemények vannak és az álmos személyzet unja a belépő vendéget. A borzalmas ízű, de forró tea, félig elrágcsált sütemény és egy cigaretta éppen elég nekem.

Újra lüktet a vér és még az örökké mogorva

Tănăsescu is felmelegszik: közt tényyé válik és elmondja:, hogy régóta ismer engem, sőt szolgálaltomban is állt valamikor. Averescu marsall kormányának idején.

A „régí szép idők” után sóhajtozik és meghatódik azon, hogy az ország „előkelő vezető emberei” az enyémezhez hasonló helyzetbe kerültek.

Fizetünk és megyünk. Néhány száz lépés után a felügyelő megáll és valaki, aki mögöttem jött, kinyit egy ajtót. Belépünk egy irodába, ahol két asztal mellett detektívek és rendőrök bóbiskolnak. Egyik sarokban, övében nagy automata-pisztollyal egy csendőr-altiszt áll — némán és mozdulatlanul. Azért rendelték ide (ezt később tudom meg), hogy „tiszteletbeli” őrséget álljon mellettem.

A most érkezett detektívek suttognak az itteniekkal, majd Tănăsescu eltűnik az iroda falán lévő nyílásban. Hosszú ideig motoszkál ott, azután újra megjelenik és betessékel engem is.

Keskeny hálószoza-féle, amit csak σ ajtó nélküli nyíláson át világít meg az irodából behatoló fénysugár — tehát a helyiség nagy része sötét. Nehezen hámozom ki a körülöttem lévő tárgyak körvonalát, amíg Tănăsescu tapogatózva vezet egy pokróccal letakart karosszék felé. „Hogy jól

pihenjen” — mondja. Majd eltűnik, én pedig elhelyezkedem és lábaimat beburkolom saját pokrócomba, mely hűsleges pajtás az ilyen turnékon.

Lassan-lassan hozzászokik a szemem a sötét-séghez.. Kezdem vizsgálgatni környezetemet A szoba jéghideg és levegője pestises. Valószínűleg nagyon rég nem szellőztették, Keresem az ablakokat, de nem lelem. Nagysokára az egyik falban kirakatszerű bemélyedést fedezek fel, leeresztett redőnnyel. Üzlethelyiség lett volna valamikor ez a különös szoba?

A szomszédos irodában (állandóan csengenek a telefonok, a detektívek kiabálnak és az ajtó szünet nélkül nyílik és csukódik; behatol rajta a köd és friss levegő áramlik „hálószobámba”. Hamarosan leköti minden figyelmemet ez a szellőztetés-féle; a kintről beáramló levegő mennyiségéhez szabom mély lélegzetemet; Alig kezdek hozzászokni, hogy ilyen módon győzzem le a helyiség nehéz levegőjét — a fal mellett valaki cigarettára gyújt. A gyufa pislákoló lángjánál homályosan látom a fal-melletti lócán elnyújtózott emberek körvonalait. Egyiknek a bocskora, másiknak a rongyai felvilágosítanak. Tehát «gyűjtöbe» tettek, csavargó gazemberekkel egy helyre. Mély felháborodás hulláma önti el minden porcikámat és

fejembe szökik a vér. Hamarosan lecsillapodom, nehogy felugorjak ültömből és kirohanjak, hogy mellen ragadjam a szomszédos irodában üldögélő tagbaszakadt alakokat. Szeretném az utcai ablakba vágni a telefonkészüléket, hogy felébresszem gazdáit és velük együtt ezt az egész világot undorító álmoságukból. Úgylátszik, itt megengedett minden hitványság és nincs megtorlás.

De akaratom, hogy nyugalمامat megőrizsem, újra a helyén van. Megfeszített figyelemmel vizsgálódom tovább magam körül. A koromsötétség-ből a szemben levő fal mellől lassanként egy nő körvonalai bontakoznak ki. Cipő, ruha, hajviselet, mindezek meggyőznek: „jó társaságból” való, éles ellentétben a környezettel. Két karját a feje alatt tartja, arca félhomályban van és mélyen alszik. Csöndes álmát még a telefonok csilingelése és a jövő-menő detektívek lármája sem zavarja meg. Ezek időnként káromkodva taszigálnak be egy-egy új vendéget hajlékunkba.

En is észrevétlenül elalszom. Nem tudom mennyi ideig lebegek az álom szárnyain, de — íme — a kirakat és az iroda résein a hajnal sápadt sugara hatolt be. Lassanként felszakad a pokoli sötétség. Tárgyak és emberek egyre határozottabb formát öltenek. Mint a zavaros vízből úgy

bukkannak elő különböző arcok, hajótöröttek képei, még egy szakállas cigány torzonborz haja és bozontos bajusza is. A veritékkel átítatott falak végleg elúzik álmomat. Már nem tudok szenderegni. Menekülök ebből a ködös világból az egyetlen pont felé, amely még sugároz valamit abból az életből, amelyért még érdemes élni. Nézem a nyugodtan alvó fiatal asszony felém fordított arcát; ugyanabban a helyzetben van, mint érkezésemkor. A hajnal első sugarai egy fiatal« barna, egyenes vonalú, szép szemöldökű arcra vetik fényükéi. Végtelen önuralmat olvasok le nyugodt vonásairól. Figyelmesebben nézem. Pillanatnyi gondolkozás — és eláll a szívverésem. Vilámként cikkáznak agyamban a gondolatok: Lucia leányom Temesvárról, ahol gyakran fordultam meg utóbbi időben. Éber üldözőim ezt is tudták. Bizonyára őt is letartóztatták, hogy ezzel megtörjék lelki erőmet és ellenállásomat. Egy pillanatnyi meghökkenés után ismét örült ütemben ver a szívem és újabb képek kergetőznek az agyamban. Elémtűnik feleségemnek, ennek a Grachusok anyjához hasonló asszonynak a képe és körülötte öt gyermekünk. Bele sodródjanak ők is a viharba, amely a hozzátartozóktól és a családi tűzhelytől ragadott el engem és anyyi barátomat?

Ennyi szétfoszlott boldogság romjai felett nem lenne többé nyugalomra a lelkünk ...

Erőfeszítéseinknek, melyeket a bare tövises útjain fejtettünk ki népünk sorsáért és az egyéni és közösségi életünk szabadságáért és jobbra fordulásáért, nagy ára van.

Ismét az alvó fiatal nőre irányító m tekintetemet. Rövidítsem meg könnyű álmát és ébresszem lel egy fájdalmas viszontlátásra? A várakozás ki mondhatatlanul kínzó, de mégsem szánom íá magamat a végleges tisztázásra: nem csupán felgyúlt fantáziám szüleménye-e, — közeledem hozzá és arcához hajolok, amely egyre tisztábban bontakozik ki a pokoli sötétséget elűző világosságban. Igen, valóban az ő szemöldökei, az a ajkai...

Talán megfeszített figyelésem következtében: ebben a pillanatban megmozdul az arca. Megdörzsöli szemét és felemelkedve a lócáról, ott áll előttem.

— „Lucia” — suttogok.

Csodálkozva néz rám, tágranyílt szemekkel — mégsem ő.

Köszikla esik le szívemről.

Odakint rohamosan világosodik. Az utca felőli kirakat redőnyét is kinyitják, de pizsoktól megfeketedett üvegén át nem látni semmit. Az

egész éjszaka mellettem bóbiskoló altiszt az udvari helyiségbe vezet, amit megrohamoznak a csavargók és börtöntöltelékek. Ez a mellékhelyiség a keleti nemtörődömség valóságos emlékműve, az úgynevezett „török-módszer”.

Mosdatlanul (mosdónak nyoma sincs ebben az épületben, ahol annyi piszkos légy nyüzsög), iszom meg a szürkés folyadékot, amit nem tudom honnan kerített a szolgálatos rendőr. Ez az ember sepergeti ki a szemetet is a szobánkból — jobban mondva egyik sarokból a másikba. Lustán színleli a zárt ablakoknál való seprést, de rögtön hegyezi a fülét, amint „szolgálatot” helyez kilátásba valamelyik kliens: cigaretta — vagy élelmiszer beszerzését a városból. Magától értetődik, hogy zsebében felejtí a visszajáró pénzt, különösen, amikor eltúlozza az örök kijátszásának kockázatát. Ilyenkor kihangsúlyozza mesterségének titkosságát.

Újra elhelyezkedem az éjjel fekhelyemül szolgáló székben. Valóságos fotőj-hulla, szétszórt belekkel: gúnyosan vigyorog. A „szolgálatkész” Tánásescu tehát ezért takarta le éjszakára a pokróccal, amit a nappali világosságnál megpillantva, undorral hajítok félre: a poloskák csapattól térnek pihenőre az új jövevény testén töltött bőséges éjszaka után.

Az egész napot ebben a karosszék-csontvázban, töltöm.

Csavargók váltakoznak szünet nélkül. A levegő fojtó és a hideg a csontokig hatol. Evésről, vagy ivásról nincs szó, de annál többet füstölnek — és micsoda dohányt! Senki sem beszél. Csak a rendőrök durva parancsa hallatszik, amint szakadatlanul szállítják az új zsákmányt.

A népes körút zavaros lármája egyhangúan szűrődik be ebbe a lélek-temetőbe és még jobban felzaklatja a lelkei: szembe állítja ennek az óriáspolipnak ereiben lüktető nemtörődöm és zajos életet az élve eltemetettek haldoklásával. S ezt az életet csupán a kirakat piszkos üvege választja el a haldoklástól. De ez elég, ez minden.

Estefelé megszámlálhatatlan csillogás, a körút ezernyi ívlámpájának fénye világítja meg szobám belsejét; mintha temető lenne, halottak napján. Csakhogy ezek a lángocskák nem nekünk gyúltak ki. A kintievők útját világítják meg, akiknek semmi közük hozzánk. Ott mindenki hanyagul él saját örömeinek, dolgainak és nem látja meg az itteni életet. Igen, az itteni „életet”...

A történelem pere csúcspontjához ért. A forrongások és nyomor bonyodalmából egyéni és közösségi életünknek új talaja támadt, a vég kö-

zelinek látszik. Türelem tehát A közeljövő megmutatja, kell-e majd éreznünk bánkódást amiatt, hogy a mának megaláztatásai és szenvedései haszon híjján voltak a közösségre nézve és rombadöntötték életünket vagy pedig éppen ezek fogják a mi népünk és az emberi társadalom kibontakozási útját alkotni.

Az a szent meggyőződés«, hogy helyes úton járunk, érzéketlenné tesz bennünket mindenfajta megaláztatással és mindenfajta testi és lelki szenvedéssel szemben. Máskülönben szörnyű lenne elviselni — és az a gondolat, hogy tévelygünk, megbénítana minden akaratot és kioltaná bennünk az élet utolsó szikráját is.

ÚT A BÖRTÖNBE

Az utca lámpáinak elsötétítése megmutatja nekünk, hogy beléptünk az éjszakába.

Ez a második éjszaka, amelyet így töltök, felöltözve és étlen, ebben a vagabundus-poloskákai teli rongyos karostszék-csontvázban. Túlról telefont csengés és a csavargók jövése-menése hallatszik...

Később előkerül a robusztus Tăiiasescu felügyelő, immár jó ismerős; majd mögötte egy másik, karcsúbb és jobbmodorú: Iliescu. Értesít arról, hogy „máshová” szállítanak. Ezért egy csukott autóba tessékel, amely az utcán vár a sűrű téli ködben. Úgy tűnik, mintha kis távolságnyira a mi gépünk mögött egy másik autó is állana. Miután elhelyezkedünk a kocsiban, a mellettem ülő Hiescu felügyelő a fülemhez hajol és újjá vái rámutat egy csomagra, amely lábaim előtt hever:

— „Valami ennivaló: Hiposan ügyvéd hozta”.

Ez volt minden, amit a vaksötétben és ismeretlenben tett út alatt hallottam. Azután mindannyian szóltanul ültünk.

Így hát fiatal barátom állandóan a nyomomban van és segítségül nyújtja láthatatlan kezét

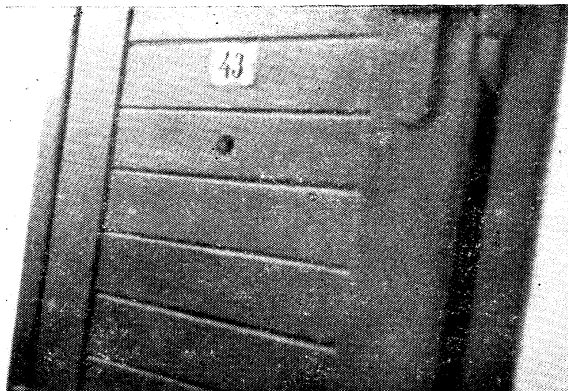
Ösztönöm azt súgja, hogy most is a minket követő autóban ül — ami egyébként nem könnyű dolog. Ködben, kanyargó utakon robogunk. Alig sikerül itt-ott egy-egy nagyobb épület elmosódott körvonalát kivennem. Aztán egyre kisebbednek a házak, eltűnnek és fokozatosan kunyhókká vedlenek át. Tehát nyilvánvaló, hogy elhagytuk Bukarestet és most valahol a főváros szürke, titokzatos külvárosában vagyunk. Már nem is látok egyebet, csak a mély kerékvágást a megvilágítóit havas úton, amely a reflektorok teljes fényében fürdik. Az autó csúszkál, egyik sarokból a másikba esünk és mégis egyre nagyobb sebeséggel haladunk. A hideg borotvaélesen hasát. A sofőr a cél felé siet. Ő tudja merre megy, én még csak nem is gyanítom ... Agyamon sötét történetek villannak át, amik az utóbbi években olyan megszokottak és olyan sűrűek voltak politikai életünkben.

Megállunk. Végre tisztán látok majd. Leszállunk. Hatalmas vaskapu válik ki előttünk a ködből.

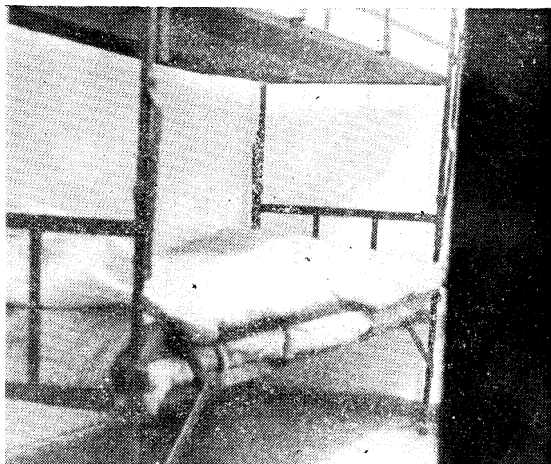
— „Văcăresti?” — kérdem Iliescutól.

— „Nem” — feleli szűkszavúan és tartózkodóan.

Nem kérdezek többet. A másik zörget a kapun és erős hangon jelenti érkezésünket: a zárban kulcs csikordul, a kapu egyik szárny a kinyílik és elnyel bennünket.

Cellám bejárata.

Malmaison börtön folyosója.

A 43-AS SZÁM

Hallgatagon, ködbe és sötétbe burkoltan megyünk át az udvaron egy épület fala mentén; azután újra kiáltanak és kopogtatnak egy ajtón, mire az kinyílik. Hosszú, néhány apró körtével sejtelmesen megvilágított folyosón vagyunk.

Massiv, fekete, számozott ajtók sorakoznak előttük vaslánccal lelakatolt rács van. Rájövök, bogy börtönben vagyok. Most még csak egyetlen kérdés nyugtalanít: melyik lesz az én számom?

Egyszerű szám leszek; mit számít a többi? A fűtőkazán kőszénfüstjében haladunk előre, amely a cellaajtók feletti nyitott ablakokon kiáramló rothadt levegővel keveredik. Itt sem szellőztettek már régen. A folyosó végén irányt változtatunk és áttérünk egy hátsó folyosóra, amelyik párhuzamos az elsővel, csak sokkal keskenyebb; annyira, hogy alig lehet kinyitni a cellák kis rácsos ablakait az alacsony mennyezet alatt. A sziguranca

emberei és a minket kísérő börtönigazgató között lefolytatott rövid megbeszélés után, az őr kinyitja a 43-as számú cella ajtaját. Egy szerencsétlen orosz fogoly, akit álmából ébresztettek fel, belép a cellába és rövid ideig motoszkál« hogy elkészítse szállásomat. De Iliescu felügyelő egy másik, szám nélküli ajtóit nyit meg előttem. Fehérre meszed és jól világított szobába lépünk, amelynek bútorzata csupán egy asztalból meg egy székből áll, A néhány nap óta nélkülözött világosság szinte vakít és lehunyom szememet, azután tágra nyitom. Hitetlenkedve nézek körül. A hófehér abrosszal megterített asztalon — éles ellentétben az utóbbi napok és éjszakák rongyosságával, pokoli sötétjével és piszkával — gondosan elhelyezett evőkészlet, hófehér asztalkendő és egy apró gyertyákkai díszített pompás torta, amihez hasonlót la» kodaimakon és halotti torokon lehet látni.

A torta körül mindenféle jóval megrakott tányérvák és egy üveg nagyszerű bor. Kábultan az izgató látványtól, néhány napi éhezés és szomjazás után — összeszorul a szívem. Vájjon ez az asztal nem egy halálraítélt utolsó lakomája-e, akit hajnalban fognak kivégezni?...

Gondolkozom egy pillanatig, azután egy jólöltözött fiatalembert pillantok meg, aki az egyik

teríték előtt ül és nagy, tiszta szemekkel jóságosan és résztvevően néz rám. Hol is láttam már ezi az arcot? Amíg Iliescu felügyelő a szemben lévő ajtóhoz fordul, a fiú ajkához emeli mutató ujját. Tehát: vigyázat, ne beszéljünk! Mialatt a felügyelő kilép az ajtón és szólít valakit, addig a börtön titokzatos lakója feláll, lábujjhegyen közeledik hozzám és kérdi:

— „Szomorú, miniszter úr?”

— „Óh, nem, talán fáradt vagyok egy kicsit, felelem fojtott hangon.

— „A Sever Bo eu veje vagyok. Esküvöm után mutatlak be önnek az aradi állomáson.”

Így hát ez Rica Georgescu mérnök, aki már három éve ül börtönben, tárgyalás nélkül, egy csomó más emberrel együtt, akik a ploestii petrolumvállalatok szolgálatában állottak; az angoloknak végzett kémkedéssel és szabotázzsal, vagy valami hasonló váddal gyanúsították őket. Eszembe jut, hogy most van karácsony és bizonyára kis lakomat engedélyeztek a börtön régi lakójának Krisztus» születésének megünneplésére.

Világos, hogy itt járhatott fiatal felesége s talán a két szép kisgyermek is...

Bică Georgescu gyorsan, gépiesen, ugyanazon a hangon szól: „minden jó lesz, tudtam, hogy

önt is ide hozzák, egymás mellett vagyunk” — és gyorsan a helyére ül. Éppen ideje volt, mert Iliescu belépett.

Mint valami vigaszthozó égi hírnök, úgy élénkíti fel lelkemet a mérnök felbukkanása ebben a sötét, kilátástalan pillanatban.

Még egy utolsó külső zajt könyvelek el magamban: kattant a lakat, amit utánam zár be az őr. Olyan zaj ez, ami élesen belevág a lélekbe és azt hiszem, nem felejtí el senki, aki átlépte a börtön küszöbét.

Végül a cellában vagyok. A „szoba” két méter széles, három méter hosszú és az ajtó felett kicsi rácsozott ablak van, ahonnan közvetve szűrődik be a folyosón függő sötét körte fénye: kéi egymás fölé helyezett ágy van benne és választhatok egyet, miközben jövődöbeli társamra gondolhatok. A felsőt választom, mert ez közelebb van a rácsozott ablakhoz. Felemelem a földszínű rongyos takarót és megtapogatom a keskeny, lapos szalmazsákot, amely már majdnem elrothadt elődeim izzadságától. Látszik, hogy évek óta nem cserélték ki. A falak vérrel vannak telefröccsentve: igazi térkép, amit ujjakkal nyomtak oda poloskavadászat közben...

Tehát nem vagyok egyedül — a paraziták tö-

mege nyüzsög majd áldozatuk körül. Hogy védekezem, felöltözve dülök az ágyra és télikabátomat terítem magamra.

Ágy... Annyi pihenés nélküli éjszaka után rég nem próbált gyönyörűséggel nyújtom ki tagjaimat.

Cella... Végre egyedül a szobában, a sziguranca kirakatában csavargók társaságában töltött annyi nap és annyi éjszaka összevisszasága után. Ily körülmények között ízelem meg az egyedüllét édességét.

Nagyszerű az emberi léleknek ez a rugalmassága, ha mindjárt alá is van vetve az ellentmondásnak, a viszonylagosság és örök előrehaladás törvényeinek.

Minél fojtóbb volt az elmúlt napok nyomása, annál vakmerőbben lendül most a lélek a végtelenség felé. Semmi sem marad meg benne a tegnapból és a holnapból... A perc könnyebbedése szárnyakat ad a setétnek.

... Meghalni?... Aludni? ... Az elsinori remete alakja megjelenik a cellában. Önmagam felelek magamnak: — Nem. Harcolni!

... A zár kattánása felriasztja az álmok raját és szerteszórja őket az űrbe. Az űr kinyitja az aj-

tót Felébredek. A villanykörték még égnék: a hajnal sugara még nem hatolt ide be. Talán virrad. A börtön is kaszányaféle, hajnali ébresztőjével és a maga fegyelmi rendjével. Gúnnyal gondolok a börtönőrök tévedésére: ők nem tudják, hogy otthonomban a falra erősített nyomtatott házirend ugyanezt a korareggeli felkelést írja elő, tehát hozzá vagyok szokva. Csak az ébresztés formája között van egy kis különbség: otthon a hallban levő egyiptomi gong mély, tömör hangja: emitt a cella ajtajának zárcsikorgása...

Egy gondolat nyugtalanít: hátha a hajnal sugara később sem fogja szétoszlatni cellám homályát? Szívszorongva nézem a tenyeremen tartott zsebórámat a folyosó halvány villanyfényénél. A percmutató szalad, de a hajnalsugár nem jelentkezik. Nappal is sötétségben — örökös pokoli sötétségben?...

Ökölbeszorul a kezem, hogy felháborodásomat elfojtsam. Ezt az újdonságot is azzal az elhatározással fogadom, hogy túlélsem az érzelmek összeomlását.

Nem tudom mennyi idő telt el, amíg az őr újra ajtót nyitott és a „tollette-re és a mosdóba” hívott. Előszedek egyet-mást kis táskámból és eszembe jut az esti motozás, amikor elszedték tőlem zseb-

késemet, kis ollómat és minden „vágószerszámomat”, nehogy Isten-ments! öngyilkosságot kíséreljek meg — és az őr kíséretében megindulok (nem is vettem észre lépteit cellám előtt: öt lépés fel, öt lépés le).

„A helyiség” borzalmas. A török kényelem az oka, hogy bármerre fordulsz, szennybe lépsz és még egy ballerina egyensúlyozó művészetével sem tudsz egy tenyérnyi tiszta helyre lépni. A zár nélküli ajtót állandóan nyitogatják a minduntalan érkező mindkétnembeliek. Az örök a szomszédos közös mozdóba visznek. Az egyik sarokban egy zománcozott fürdőkád is akad, amelyet egy gazdag fogoly állíttatott ide be: Max Auschniti, a volt román vaskirály, akit konkurrense taszított le trónjáról: a görög Malaxa. Időközben ezt a berendezést más célra kezdték használni: itt mossák ki a foglyok rongyaikat, a börtön „fehérműjét”. A fürdőkád mocskos peremén a tetvek elkeseredetten iparkodnak menekülni a megfulladás elől. A fürdőkád még köpöcsészének is szolgál, ahogy szomszédoknak, egy kócoshajjú, tagbaszakadt vadembernek furfangos gyakorlatozásából észlelem, aki szájába veszi a vizei, tenyerébe köpi és azzal mossa az arcát. Odatolongok én is a kád fölötti csaphoz: a falon körbefutó mozdók elször-

nyesztenek. Vízet folyatok a tenyerembe, beszapanozom magamat és mosdok, ahogy tudok, Négy nap óta várok erre a műveletre. Azután megkönynyebbülten megyek tovább.

A mosdóhelyiség kijáratánál élénk csoport vár sorsára, érdeklődve néznek és némán köszönnek. Érzem tekintetük melegségét: az a benyomásom, hogy ismernek. Az ő barátságosan felvilágosít, miközben a cellába visszatérünk: lengyelek, volt tiszték és entellektüelek. Ugyanaz az ő később egy bádogszészével jelenik meg, amelyben gőzölög valami — és egy darab kaláccsal. Valódi kávé, amit az egyik lengyel küldött; kérdezteti mi a kívánságom még? Közli velem, hogy mindennel el vannak látva. Élvezettel szürcsölöm, — végre valami meleg annyi fekete-kopplalású nap után. Akkor jövök csak rá jótéteményükre, amikor megtudom, hogy a börtönben reggel nem adnak semmit. Az ő már elsajátította azt a meg nem engedett, de emberi cselekedetet, hogy a felajánlott segítséget közvetítse az újjonnan jötteknek, felvilágosít, hogy ezek a lengyelek melegszívű emberek; régen ülnek már kihallgatás nélkül börtönben. Azzal gyanúsították őket, hogy a háborúban szét hullott és elhagyott országukat szolgálják. Szolgálták is minden eszközzel a legegyszerűbbtől a

titkos rádióleadóig és minden kockázatot vállalva.

Minthogy kezdetben kegyetlen életmódban volt részük, most a bukaresti Lengyel Ház látja el őket: mindenük van és ők nemes nagylelkűséggel juttatnak másoknak is. Az annyi barátsággal felénk nyújtott kéz sokban enyhíti azt a lelki elfogultságot, amely a cella sötétjében kísért. Magam mellett érzem a sorsüldözöttek barátságát akik annyit vesztek és mégis megőrizték emberiségüket ...

Ebben a pokoli sötétben az órák nehézkesen, ólomlábakon járnak. Cellámat rendezgetve töltöm az időt. Javíthatatlan vagyok abban, hogy állandóan „rendet” csinálok magam körül; az asztalkát arrébb helyezem az ajtó felé, letakarom a táskámból kivett papírral, rárakva a fésűmet, kefémet, szappanomat, stb. Kiegyenesítem az ágy szalmazsákját és szabályosan négyszögűre hajtom a rongyos takarókat, hogy szépen leterítsem velük az ágyat. Majd a kabátom zsebében talált újságpapírból rögtönzött szemétkosárba gyűjtöm az ételmaradékot és a földre hullott papírdarabkákat. Azután végzem a reggeli sétámat: az ágyak előtt az ajtótól, a szemben levő falig húzódó keskeny sávon három rövid lépés előre, három hátra.

Gépiesen sétálok, az időt nem ügyelem és visszagondolok az őserdők és puszták vadjaira, amelyeket valamikor a cirkuszban izgatottan és ugyanilyen gépiesen láttam sétálni szűk ketrecükben. Próbálok magamat lelkiállapotukba beleképzelni. Vájjon mire gondolhattak? Merre vitte őket képzeletük?...

Olvasni lehetetlen — de nincs is mit. Az ajtó fölött lévő rácsos ablakon beszüлдő íény alig elég ahhoz, hogy megkülönböztessenem a cellában levő tárgyakat, de semmikép sem olvasásra való. Talán fel kellene másznom a felső ágyra, ide az ablak mellé? Ha szükséges, esetleg így is megy majd, de az őr kiáltása felvilágosít: „szálljon ie a felső ágyról. Nappal nem szabad az ablakhoz mászni.” Már megpróbálta valaki és még sokan fogják megpróbálni, de az őrök gyakorlottak és éberségüket nem lehet kijátszani, legfeljebb — anélkül, hogy akarnám, fut át az agyamon — irányíthatók egy olyan ország áldott szokásaival, amelyet a népes földrajzokban a „baksis” hazájának neveznek.

Meddig fogom róni ennek a ketrecnek a hoszát? Meddig fogok összekuporodva meghúzódni az alsó ágy szélén szememre és fülemre húzott báránybőr süvegemben, hogy védekezem a ki-

vülről betámasztott ablakon beáradó léghuzam ellen? A folyosón is kinyitottak minden ablakot. Kiáltásokat hallok: „csukják be”, de ellenkezések is hallatszanak. A mellettem levő cellában valaki levegő után kiált. Megtudom az őrtől, hogy ez Simion tanfelügyelő, egy, az asztma utolsó stádiumában lévő öregember. Emlékszem rá: ugyanaz, aki — ing nélkül, jólmegtermetten — légzőgyakorlatokat szokott végezni a latrina nyitott ablakánál, amikor ritmikusan emeli és ejti le karjait. Együtt van fogságban Vlădescu-Răcoasa-val, a tekintélyes egyetemi tanárral, Magheru ügyvéd-el és nővérével, stb. (A Magheru testvérek, gyermekei a legmagasabb semmitűszék elnökének, aki barátom és az egykori felső agrárbizottságban kartársam volt.)

Másokat is belekeverték ebbe a perbe, amely magába foglal engem is, összeesküvés a vád és az, hogy egy közös front megalapításán dolgoztunk a jelenlegi háborúból való kiugrásunk, a béke és a demokratikus jogok visszaállítása céljából...

Misem természetesebb tehát, minthogy habozás nélkül hozzászokom, hogy tél idején is nyitott ablak mellett folyik az élet — egy pont, amelyért a déli találkozáznál Simion tanfelügyelő elismerő pillantást vet lelem.

A kis szekér, amely csikorgó kerekein hozza a káposztalével telt üstöt, változatosságot Jelentő látvány a cella egyhangúságában. Az ajtók sorra kinyílnak és az egyedülléttől és egyhangúságtól elkínzott lakók sápadt arca tűnik elő. Bádog-edényt, kiskanalat és egy darab feketekenyeret nyújtanak felénk. Én is elfogadom: megelégszem a meleg lével, a többit ott hagyom abban a pillanatban, amikor a minket kiszolgáló kis cigány hirtelen abbahagyja foglalatoskodását, hogy balkezének egyik ujját benyomja az orrlukába.

A kis szekér távozásakor az ajtók újból kinyílnak, hogy összeszedjék a tányérokat és kanalakat — újabb alkalom szomszédaink megpillantására. A harmadik ajtónál egy sovány, sápadt, borotvátlan, szenvedő, kuszahajú Krisztus-arc tűnik fel; fiatal barátom Gehorghe Micle tanár. Majd egy másik ajtónál zsebredugott kézzel, ingben és piros „sweater”-ben, a merész és élénk pillantású Miron Belea, aki élharcosom és bajtársam volt az erdélyi Ekés Front keretében folyó kemény küzdelemben. Szeme körül a karikák elárujják az elviselt szenvedéseket és az egyébként, a barázda fölött fúvó szélről cserzett arca most viaszkhöz hasonló.

Tekintetünk egy pillanatra keresztezi egymást.

azután ettől a találkozástól és szomszédságtól megerősítve mindegyikünkéi elnyel a cella ajtaja gondolatainkkal együtt...

Az elején lehetetlennek látszik az érintkezés. Őrizetünk különösen szigorú, még ebben a „titkos” körzetben is szokatlan, ahol az első időben senki sem felel kérdéseinkre, sem az örök, sem a lezárt ajtajú celláink előtt őriálló katonák. Idő kellett hozzá, míg rájöttünk, hogy hol is vagyunk.

„Maimaison” — világosít fel később az egyik letompított hangon, miután előbb gyanakodva nézett körül.

Ha a nyelv egyszer megoldódik, a beszélgetés sűrűbb lesz még az ajtón levő nyíláson keresztül is és a felvilágosítások teljesebbek lesznek. Megtudom például azt is, hogy közöttem és Miron cellája között egy fogolynak álcázott megfigyelő detektív van — tehát vigyázak...

Leszállt az éj és rájövök, hogy ami nyugtalanított, az most fájdalmas valósággá vált: egy kis sétát sem engedélyeznek. A levegő és világosság utáni szomjúság eltikkaszt, amikor felfedezzük ezt az embertelen korlátozást.

Elszomorodva nyújtózom végig vaságyamon. Visszautasítom a burgonyalevest, amit a köztünk újra végigsétáltatott üstből kínálnak.

* „Malmaison”: hírhedt börtön Bukarest mellett.

VLADESCU-RACDASA ÉS MIRON BELEA

1943. December 30.

A mosdóban elmesélik nekem, hogy Miron Beleát és más barátaimat éjfélkor Bukarestbe szálították kihallgatásra. Ezeknek az éjszakai kihallgatásoknak, megtévezve a feleknek kínzókamrán való áthurcolásával, jól megalapozott híruk van. Elszorult szívvel gondolok ennek a gránitkőből faragott parasztnak szenvedéseire. Ismerve őt, nem tudom, hogy a megaláztatás nem vált-e ki belőle nagyobb lelki felháborodást, mint az ostorcsapás nyomán támadt testi fájdalom. Reggel visszahozták a cellába és most ott fekszik.

A helyére viszont a bukaresti egyetem magas, karcsú, ezüsthajú és büszketekintetű előadója, Viadescu-Racoasa került. Az itt való találkozás vele hosszú idő múltán megpecsételi azt a lelki közösséget, amely már régóta jött létre közöttünk: figyelemmel kísérem ennek az ízzig-vérig entel-

lektüelnek eddigi működését a harc tövises útján, amely egy jobb társadalmi rend felé vezet.

Közelebb lépek a csaphoz, ahol mosdom és Vladescu-Rácoasa, arcát törülközőjével eltakarva meséli, hogy őt is megkínózták az éjjel és hogy minden éjszaka elviszik őket, hogy átvezessék a caudiumi lándzsákon.

Lopva kezet szorítunk és elindulunk a cellák hosszú sora felé, amelyek otthont nyújtanak a társadalmi forrongások vezetői egy csoportjának. Ezek a sötétség ellen harcolók, lelkükben hordozzák az emberiség jobb jövőjébe vetett és most egy óriási mézszárlás közepette keresztre feszített hitüket.

Ismerem őket: sem a börtön, sem a megkövezés, sem a rájuk fröccsentett sár nem távolítja el őket harcuktól. Minőségük legyőzi majd a közömbösök, a háborús konjunktúra jólétében elfogultak és a dekadens kapitalizmus mennyiségét.

* A Cadium-i ütközet után, a legyőzés bizonyításaképen, a római katonáknak egy lándzsából készített kapun kellett átmenniük, ami alatt ütlegeket és egyéb megaláztatásokat kellett elszenvetniük. (A ford.)

EGY SUGÁR.

1943. December 31.

A sötétség, amely éjjel és nappal uralkodik cellám fölött, állandó nyomássá súlyosodott és minden türelmemet próbára tette. A megváltó angyal végre a börtön ügyes szerelőjének képében jelenik meg. Javítás ürügye alatt belép a cellába. Tekintetéből és magatartásából barátságot olvasok ki. Ügyes mozdulattal drótot és kis villanykörtét szed elő kabátjából, ráerősíti az alsó ágy fölötti falra, azután kimegy a folyosóra és összekapcsolja a villanyfővezetékkel. A katona hátat fordít és az (eddig láthatatlan) őt csak akkor tűnik íél, hogy az ajtót becsukja, amikor amaz már elvégezte dolgát és meglegedett mosolyt küld felém, én pedig meleg, elismerő pillantással válaszolok. A kisemberek jóérzése továbbra is megnyilvánul és úgy tűnik, mintha meg lenne szervezve. Szomjasan vetem magamat a papírra, amit az egyik

becsúztatott cellámba író tollal együtt. Ettől kezdve teljesen rátalálok mindenre, ami engem foglalkoztat. Gondolathullám árad a papír fehér mezejére.

Idejutottam, zár alá, — túl minden személyi érdeken, amelyet közülünk sokan már régen eltemetve tudunk — gondolatainkban és törekvéseinkben a holnap gondja vezérel, amikor a véres mészárlás megszűnik és „kitör” a béke. Abban a pillanatban majd a fejetlenség felett nem lehet úrrá lenni, csak az olyan alapján megváltoztatott reális felfogással és olyan eszmevilággal, amely tökéletesen egybehangzó annak a pillanatnak a parancsával.

Egy ideológia, amelynek nem kell megakadályoznia az átalakulás természetes lefolyását, bármennyire fájdalmas lenne a tegnap haszonélvezőjére nézve a tradíciók és a kapzsiság által megszentelt előnyeitől való megválás.

A cella négy fala elkülönít a banális érzésektől, a kinti kicsinyest elfogultságtól és ideális keretet nyújt az elmélyült elmélkedésekhez. Ennek a cellának magányában való elkülönítettség és visszavonulás, a gondolatok világában jelentékeny kilátásokat és távlatokat nyújt.

A próféták és remetéik pusztábavonulása, mi-

előtt a népek irányításának útjára léptek, nem volt egyszerű véletlen. Ez a megfelelő perspektíva szükségességének volt köszönhető, amely nélkül sohasem emelkedhetek volna fel küldetésük magaslatára — hanem gondolatainknak és cselekedeteinknek irányát a mindennapi események szabnák meg, amelyek annak a nagy együttesnek komponensei, amit történelmi keretnek nevezünk.

Azt hiszem, (bármennyire is lefokozott lenne mindegyikünknel a megőrzött lényeg) ha egyszer megízeljük a nagy kinyilatkoztatás iórrásiát, amit pusztábavonulásnak hívnak, megacélosodnak gondolataink és az élet vize felfrissít bennünket. És mindebből tiszta ítélőképességet és erős akaratot nyerünk, hogy lélekben újjászületve léphessünk az élet tülekedő küzdőterére ...

Ma van új év előestéje.

Elmúlik egy év, de a megújulás gondolata el-tünteteti az elmúlás nosztalgiját. A pillantás a múlttól a jövőre irányul. Láthatóvá válik az új év éppen a körülöttünk lévő nagy és kicsi realitások világánál, mint belső és külső struktúránkban nem gyanított változások és az alapvető kibontakozás előhírnöke.

Azt hiszem, hogy az új év küszöbe, amelyet most átlépünk, az emberiség történelmében ha-

tarkó lesz a sajátságos gazdasági, társadalmi és politikai berendezettségű elmúlt világ — és az új világ között, amelyről annyit beszélnek. Napnyugta után — napkelet. Ennek a felkelő napnak a sugarai erőteljes kévékben ömlenek el a küszöbön.

Múlik a nap, telve ezekkel az újévi reflexiókkal.

Jócskán leszállt az éj; elnyújtózom a szalmazákon. Valahol énekelnek... Édes melódia szűrődik át a vékony falakon. Rájövök, hogy a lengyelek énekelnek a túlsó folyosón. A dallamok egyre vidámbabbakká válnak, csak a vidám lárma és éljenzés szakítja meg őket az ünnepélyes pillanatban: Szilveszter éjszakájának tizenkettedik óráján.

A nap gyermekei köszöntik az újév hajnalát. A felső ágy párnája felett lévő rács felől suttogás hallatszik: hívnak. A nyitott ablak mellett kéz nyúlik át a rácson és egy pohár pezsgőt kínál. Rica Georgescu mérnök és a lengyelek küldték, akik kihasználva ennek az éjszakának fegyvelemlazulását, amelynek sem a felügyelő, sem az örök nem állanak ellent, — szövetkeztek és ilyen módon küldik újévi jókívánságaikat. Kiürítem a poharat és magamnak mondom a köszöntőt: „az emberiség boldogabb új esztendejére!”

Hajnalban elnyom az álom.

De felébreszt az ajtózár kattanása. Az az esztendő érkezése Malmaisonban hirtelen és váratlanul valósul meg: az őr van itt!

— „Isten éltesse miniszter úr!”

A két lábán alig-alig álló őr — ez maga az 1944-es esztendő.

SÍRKŐLAP.

1944. január 2.

Vasárnap. A régi pihenések napja. Nagy elhatározásomba kerül, hogy eldobjam magamtól a régi vasárnapok és ünnepnapok ragyogó emlékét, a munkaprogram aprólékos gondja nélküli reggelek csendjével, amit csak néha-néha szakít meg a templom harangjainak kondulása.

Egy hét óta nem láttam egy darabka eget sem. Az udvari sétát sem engedik meg. Az egyetlen mozgás (mert a cella csak kétszer három lépésnyi s jórészét az emeletes ágy és az asztal foglalja el) reggelente az az út, amit a keskeny folyosón teszünk meg a mosdóig és néha a közös W. C-ig, az örökké mogorva őr kíséretében, aki a kikérezkedő rabok örökös kopogásától merül ki.

A nap folyamán más cellába visznek. Ajtaja egy szélesebb, világosabb folyosóra nyílik és valóssággal ajándékot jelent a vasárnap hátralévő

részére az a hír, hogy holnap reggel végre a belügyminiszterhez visznek kihallgatásra. A sírkőlap, amely rámhengerítve fulladásig nyomott — egy hét óta mozdulatlanul — mintha egy keveset emelkednék ... Olyan keveset... és mégis az akarat rögtön megkezdi szárnyalását a saját magam alkotta képzelt horizont felé, hogy végleg elgörgeesse ezt a követ és« kiszabadulhassak ebből a minden fenségességet nélkülöző sírveremből.

Szent, felbecsülhetetlen szabadság, bármily távollévő hajnalodásnak egyetlen sugara, csodálatos erejével úgy hat, hogy a szenvedések pokla, minden megaláztatás, a lélek és a test minden kínja egyetlen pillanat alatt elnyeri az oltárodnál hozott áldozatok varázsát.

A BELÜGYMINISZTÉRIUMBAN.

1944. január 3.

A rendőrbiztosok elvisznek, hogy meghatározott órára a belügyminiszter elé állítsanak. Először léptem át egy hete tartó sötét éjszaka után a katonai börtönt. A vaskapu kinyílik és a gép elindul Bukarest felé. Minthogy éjnek idején hoztak a börtönbe, csak most látom, hogy lest kívülről új szállásom. Úgy tűnik, mintha valamikor a szomszédos kaszárnya gazdasági épülete, vagy istállója lett volna. Hamar leveszem róla tekintetemet — és mélyet lélegzem a nyitott ablakon beáramló levegőn. Átlátszó, tiszta nap, ragyogó napsütés. A főváros zaja, villamos, autók, emberek — mindenki és minden örült hajszában. Úgy rémlik, hogy a tömeg nem fog fel semmit abból, ami ennek a véres háborúnak a horizontján és a tragédia kulisszói mögött történik. És mégis, mindegyik, anélkül, hogy számot adna magának róla, gerincén hordja ennek a tragédiának egy kis teherrészét. Kevese-

ket, nagyon keveseket hagy majd érintetlenül a ma nagy realitása, de aligha vonhatja ki magát valaki is ennyi sok ember szenvedésének és a mai élet tárgyilagos helyzete által ránk rótt korlátozások és nélkülözések alól. Mert csak a léleknélküliek tudnak nagy vidáman csatangolni a friss« süsszagú hatalmas temetőben, a füstölgő romok tömkelegében. De ezek nem jönnek emberszámba: élőhalottak.

A gép a Sturza-palota előtt áll meg.

Először az arany stukkókkal és képekkel gazdagon felékesített díszterembe visznek, amely ma váróterem. Kis idő múlva behívják a kabinetfőnök irodájába. Ez, egy hallgató ezredes, székkel ki« nál meg, azután ünnepélyesen leül az íróasztalhoz. A hallgató, mint valami testet öltött nyomás, hosszú ideig tart.

Csak ketten vagyunk, majdnem mozdulatlanul ülünk és nincs semmi mondanivalónk egymás számára. Az óramutató száguld. A segédtest egyszerre csak újonnan érkezettet jelent. Menüetteszerű lépésekkel belejt egy magas egyházi-kitüntetésektől pompázó, szürke reverendájú, jól gondozott szakállú, elegáns pap. Jólét és megelégedtség sugárzik róla. Később megtudom, hogy Galaction Gordun apát. Előttem lépett be a minise-

terhez, sokáig maradt benn és éppen olyan sugárzó meglepedettséggel lépett ki.

Végre bevisznek engem is. A miniszter, Fopescu tábornok, alacsony-termetű előzékeny ember, aki jóindulattal igyekszik előadni a dolgokat. Megemlíti, hogy jóbarátja volt az édesapámnak és szabadságukat együtt töltötték erdélyi fürdőhelyeken.

Azután visszakísérnek újból börtöncellámba.

BÖRTÖNLAKÓK

1944. január 4

Eseménynélküli nap. Még alig virrad, amikor az őr kinyitja a cella zárját és sorjában vezet a közös mosdóhoz. De az őrök fatalpainak kopogása, különféle tisztviselők kiabálása a folyosón és az ajtócsapkodás már jóval előbb felébresztettek bennünket. Előbukkan a foglyok sápadt, majdnem huUaszerű arca. Heteken keresztül nem látják az ég világosságát, mert sohasem engedik őket sétálni. Nagyrészt értelmiségiek, összekeveredve a máz említett lengyel hazafiak csoportjával. Ezek közé beszivárgott a gazdagok típusa is (zsidók, románok), akiket különféle manipulációk, csempészség stb. miatt tartóztattak le. Úgy látszik, ezek barátkoztak meg leginkább a börtönnel: a mosdók'nál élénkszínnű pizsamában jelennek meg, sok figyelmességgel kezelnek minket és mindig készek rá, hogy szappannal, gyufával és teával kínáljanak meg. Néhány háborús orosz fogoly, akiket a

táborból való szökés miatt zártak el, katonák, tisztek, mind ugyanabban a vászonköpenyben, takarítják a cellákat és a folyosókat és körülöttünk forgolódnak, hogy kis szolgálatokat tegyenek nekünk, amelyeket mi cigarettával és pénzzel viszonzunk, ezekben viszont náluk van hiány. Van köztük néhány erdélyi menekült is, katonaszökevények, akik közül Jon Teles-t választottam ki inasnak. Felbukkan egy zömök székely is; Csibinek hívják. Elmondja nekem, hogy az édesanya román lány volt. Titokban lépte át a székely határt, menekülve a magyar hatóságok ítélete elől, amely csempészés, élelmiszerrel való fekete-kereskedelem miatt hathavi börtönnel sújtotta. Felmossa a cellám kőpadlóját, miközben elhagyott otthona miatt érzett szomorúságáról beszél. Gondolkozom: „Vájjon miért hitte, hogy az ottani börtönt jobb ezzel felcserélni...” — Ezenfelül látom, hogy epekedik a felesége után. Meghatott mosolylyal mutat egy fényképet: jóképű, szép parasztasszony; mellette áll ő dús fürtjeivel és pödrött bajuszával, csizmásan. Nézem, hogy fest a fényképen és most. Úgylátszik, megöregedett néhány hét alatt.

Mindegyik kálvária terhét hordozza vállán. Rombadőlt otthonok és egzisztenciák. Elhagyott és

a nagy világba szétszórt családok. Kezdve a rokonszenves és finom modorú lengyeltől, aki a bebörtönzöttek csapatának főnöke, mérnök és nagybirtokos, egészen Jon Teteáig. Mindegyik egy-egy tragédiát rejt a lelke mélyén.

ION TETEA TÖRTÉNETE.

Íme. Elhalad a cellám előtt. Kérdez: „Parancsol valamit?” Ott tartom kis íróasztalom előtt és érdeklődöm bajai felől. A bánkódó ember szomjúságával, akitől talán még senki sem kérdezte, fáj-e valamije, könnyezni kezd, mélyet sóhajt és mesélni kezd: A szamosvölgyi Guga községben született, ott élte le szegény parasztleányként egy fejezetét, megházasodott, azután a Szatmár melletti Busag községbe költözött, ahol felesége és két gyermeke most is várják. A bécsi döntés után a magyar hatóság munkatáborba küldte. A front mögött hurcolták Oroszországon keresztül Finnország felé marhavagonban, rosszul táplálva, rongyosan, de megszökött az orosz szteppékre. Fagytól és éhségtől félig holtan talált rá egy olasz őrszolgát. Amikor megtudták, hogy román, elvitték egy csapathoz, ahol németek is voltak. Ezek kezdetben kémnek nézték és megtették az előkészületeket agyonlövéséhez. De meggondolták magukat. Az egyik belerúgott, majd abba az irányba kerget-

ték, ahol román csapatok tartózkodtak. Orosz községeken keresztül, (amelyeket bámulatos pontossággal sorol fel) sok viszontagság után elérkezett az egyik román katonai egységhez. Itt viszontagságainak új sorozata következett, míg végre megtalálta csapattestét, amelyikhez Északkerdély átadása előtt is tartozott. Jelentkezik, de ráakadtak egy iratcsomóra, amely szökevénynek minősítette még abban az időben. Az epilógus börtön volt, ahol mint fogoly várta az ítéletet. Lerongyolódva, mezítláb, szerencsétlen Titinek (így becézzük) csak egy a gondja: hogy viszontláss a feleségét és gyermekeit. Egy bátorító szó, amit mondok, felderíti arcát. Azt mondja, hogy szerencsét hoztam neki ide a börtönbe, mert a borralalóból, amit adok neki és amit ő félrerak, összegyűjtött egy összeget és — kiegészítve azzal, amit most másoktól is kap — letétbe helyezi a kezelési irodában. Ez az első megtakarítása az utóbbi években, mióta elkerült hazulról, ragaszkodik hozzá s azt hiszi, hogy a hazautazás összes költségeire futni fogja.

— „Ha megszabadulok a kötélről” — teszi hozzá.

A szerencsétlen ember azt hiszi, hogy ez az összeg fogja a „Sors”-ot irányítani...

A többiek is mind ehhez hasonlóak.

EGY NAP PROGRAMMJA.

A lengyelek melegséggel és előzékenyen, minden reggel sorjában küldik nekem a csésze kávé, vagy teát.

Azután felélénkölve látok munkához, rendet teremtek a cellában, kisimítom a pokrócot, elrendezem a néhány darab ágyneműt, a kicsi leltárt és a toaleteszközöket. Egyszer-egyszer szétszedem a vaságyat, porolok és poloskavadászaire indulok, ezek nem hiányoznak és csökönyösen bújnak meg számos rejtkehelyükön.

Most már megengedtek nekünk egy kis sétát is a keskeny udvaron. Körséta után a cella ajtaja újból bezárul; olvasunk — végre ezt is megengedték — vagy írunk. Törjük a fejünket, hogy elűzzük az unalmat, amely ördögien leselkedik ránk a cella minden zugából és a poloskák vörös nyomaival díszített fal minden repedéséből. Magunkba fojtjuk a sorsunkért aggódó otthoniak szenvedései felett érzett fájdalmunkat és elfojtjuk

felháborodásunkat, amely az azon való töprengésből fakad, hogy az emberiség iránti szeretet széles útjáról, amelyen haladtunk, ide hurcoltak bennünket

A folyosókon az őrtálló katonák kimért lépései összevegyülnek az örök kevésbé szabályos lépeteivel, akik a „kimenni akaró” foglyok állandó zörgetésétől idegesen kiabálják: „Ne kopogtassanak már urak” — ez a cella mély hallgatásának idegesítő kísérete. Idővel észre sem vesszük ezt a kíséretet Csak a hallgatás és a magány marad meg. Bár néha felriadunk: egy orosz sír, egy aszszony kiabál. Vagy az örök kemény parancszavai hallatszanak, amelyek a cellák hosszú sorában egy új lakónak érkezését vagy egy másiknak ismeretlen helyre való elszállítását jelentik.

Végre valami elviselhetőbb zaj. A szakács által tolt kicsi szekér a déli csorbával* jelzi a reggelit. Az ajtók sorra kinyílnak. Sápadt arcok kerülnek elő s karok nyúlnak ki az edény és étel után.

Azután jönnek a nehéz emésztéstől elzibbadt délutáni órák. És jön az este. Olyan hamuszürke este, mint a fal. Egy nem nagyon messze eső cellából egyre világosabban, egyre fájdalmasabban

* Ciorba = leves. (A ford.)

szűrődik át egy ismerős dal: „Miért vittek el engem mellőletek”. Azután más, édes, régi melódiák, amelyek a mélységeibe leszállt lélekből bugyognak elő.

Leszállt az est.

A folyosón kigyúlnak a parányi, poros vilanykörték. Egyesek, akik papírt és tintát kaptak, írnak.

Hét órakor felbukkan a vacsorát hozó kis kocsí. Ugyanaz a gummikerekek okozta zaj és halk nyikorgás. Ugyanazok a sápadt arcok a kinyílt ajtókbán, ugyanazok a kinyújtott kezek és ugyanaz a bádogedénycsörömpölés. A meleg étel kissé felélénkít, csak a szaga tűnne el hamarabb ...

Azután? Azután nincs már mit csinálni. Lefekvéshez készülődünk. Megvetjük ágyunkat: egy nagyon lapos, törött szalmával töltött zsák, amin keresztül érezzük a deszka keménységét, egy ugyancsak szalmával „töltött” párna és» egy sárgás huzatfélébe gyömöszölt elhasznált, földszínű pokróc. Mindez — átítatva a börtön és a szenvedésektől elgyötört elődeink teste szagával. Ezek a földszínek, a vaságy gyászos nyikorgása, — mindez állandóan és kíméletlenül tükrözi a fájdalmak és bánatok világát, ahol vagyunk.

Kiszakadok a fekete gondolatok kannáiból, amelyek a gyengét fojtogatásig szorongatják — egyelőre felöltözve heveredek le az ágyra, oldaltoldalra lapozva próbálok olvasni ... Végül levetközöm, hogy megbirkózzam az álommal.

Erős akarattal összpontosítom figyelmemet és ez legtöbbször sikerül. Időnkint felébredek és a kemény ágytól elzsibbasztott tagjaimat igyekszem felélénkíteni. A fakírokra gondolva megvigasztalódom; ajtóbecsapódások, éjszakai kiáltások, jajgatások következnek, amelyek a rendőrségtől kísért emberek érkezését, vagy távozását jelzik. Az őrtálló katonák egyhangú lépései túlélnek ezeket a hangokat, bármennyire pokoliak is azok és egy hatalmas óra tikk-takkolásához hasonlóan, egyhangúságukkal újra elaltatnak...

Most következik az álmok szárnyán való nagy bolyongás, amely számba nem véve az örök éberiséget — elragad bennünket a cella falán túlra, a mi egykori világunkba, kertünkbe és otthonunkba.

... A kinyitott zár kattánása visszahívja a csillagok között bolyongó lelket felszállási helyére. Micsoda kegyetlen ébresztője földi lényünknek ...

És a nap újra kezdődik. Még egy ...

BEFELÉNEZÉS

1944. január 5.

Megengedték, hogy többet sétálhassak a hosszú, keskeny udvaron. Megszakítás nélkül mérem a hosszát. Állandóan a falon túlra nézek, a felbős égre és nem találok biztos támpontot. Talán egy közeli kaszánya tetejét, amelyről unalommal siklik el a tekintet Akkor magamba nézek, a múlt anyyi képéből magamban alkotott kaleidoszkópba.

Jól ismert képek hosszú sora. Látom Déva várát festői romjaival, falaival, amiket naponta másztam meg, hogy tetejéről körülnézzek a Retyezát, a Parâng, a Cárja, a Mándra és a Nyugati Hegylánc alkotta koszorúra, amitől a vár tövében kanyargó Maros választ el bennünket. Távolabb, a Gaina hegye a maga leányvásáraitól és egészen közelben a Decebal, ahol a legenda szerint őseink királya van eltemetve. Ennek a havas csúcsokkal körülvett díszletnek közepén, az ég mély kékje

alatt terül el Déva úgy, ahogyan utolsó sétám alatt láttam, mielőtt idehoztak.

Még látom a vár tövében a házamat és mellette a granicsárok nagy kaszárnyái át A másik oldalon a törvényszéket a börtönnel. Kaszárnya és börtön... íme a mai napok csillagzata. Visszatér a gondolat, amely ezek láttára mindig foglalkoztat. Az egész világ egy óriási Procrustes-ágyon van kinyújtva: a megszakadásig.

Kaszárnya és börtön. A szomszédság itt is megismétlődik. Csupán a pont, ahonnan nézem változott meg.

Félbeszakítom a sétát és belépek a cellába, hogy megfelelőbb hajlékot adjak hamuszürke gondolataimnak.

Míg a börtön udvarán körbenj árkoltam, kinyílt a vasajtó és vendégek érkeztek. Ezek közül néhányan ielém közelednek és csodálkozva néznek rám. íme, Marelina, annak a volt bánáti miniszternek. Sever Bocunak a felesége, aki romantikus nacionalizmusunk korszakának harcosa és publicistája volt, amikor a vágy hajtott minket, hogy a Kárpátokon túli testvéreinkkel egyesüljünk. Együtt jött leányával, Rica Georgescu mérnök feleségével, aki az őt kísérő két gyermek anyja.

Rica Georgescu 32 hónapja van ítélet nélkül ebben a börtönben, az angolok javára végzett kémkedés gyanúja miatt. Megbarátkozott a börtönrel, annak „dekán”-ja s derülátása önuralmat sugároz maga körül. Látom őt, egyelőre messziről. Értékelem jókedélyét és sajnálom a másik mérnököt, Mirceat, Georgescu kollégáját (aki a prahovai angol petróleum-konzern szolgálatában állott, mielőtt Angliának hadat üzentünk). Sajnálom, mert hatalmas fizikuma a lelki fáradtságnak és az ellenálló erő aggodalmat keltő fogyatkozásának nyomait viseli.

A LENGYELEK NAPJA

1944. január 6.

Egyre jobban kezdem őket megismerni. Egyik cellaszomszédom, Titulescu volt állandó titkára. Sasa Roman azt mondja nekem sétaközben: „Lásd... mikor néhány lengyel találkozik, nem vár sokáig: szervezkednek, azután — összevesznek.” A Sasa Roman által ezen a prizmán keresztül történt bemutatásuk óta eleinte bizonyos gyanakvással néztem őket, de mint majdnem mindig, az általános érvényű közmondások konkrét esetben megdőlnék: megállapítom, hogy ez a kis lengyel kolónia olyan közösségbe tömörült, amely szervezetten él és ez olyan realitás, amelynek látán az egyéni kis különbségek majdnem észrevétlenül tűnnek el.

Sorra veszem őket.

A Kolomea melletti Piadiki-ból való Bogislav Horodinszky mérnök, az osztrák-magyar hadsereg volt lovastisztje, földbirtokos, a csoport elismert fő-

nöke. Magas, könnyűmozgású s habár a hatvanhoz közel van, az egész közösség gazdálkodását derűsen irányítja, elsimítja a benső ellentéteket, előterjeszti a börtön igazgatóságának a panaszokat, egyszóval szülői gondossággal és tekintélyelvel kormányozza a csónakot, amelyen a tegnapi Lengyelország hajótörött fiai szeretnének újra a haza és az egykori boldogság révébe evezni. Ez a nagyszerű ember mindezek mellett még arra is talál időt, hogy pontos órarend szerint tanuljon és a vérrokon bukovinai tanítótól tanulja a román nyelvet, amelyet hat hónapi fogsága alatt csodálatos mértékben sajátított el. Semmi sem omlott össze ebben az emberben. A mély gyökerű fához hasonlóan ellenállt a viharoknak.

Esküvője után jött az 1912-es mozgósítás. Kiment a frontra. Azután 1914-ben újból az első vonalba. Három évig volt fogoly, azután visszament lengyelországi birtokára, ahol helyreállította gazdaságát. És a mozgósítás trombitája újra szól. Megint a fronton: Németország ellen. Következik Lengyelország összeomlásának összehasonlíthatatlan katasztrófája.

Epilógus: az ősi ház puszta marad és a család évekig tartó bujdosás után elér Kairóba, a fia pedig elmegy Szíria felé.

Azt mondják, hogy a menekülés után titkos rádióleadót állított iel és híryanagot és utasításokat közvetített a németektől megszállt Lengyelország és a londoni emigráns lengyel kormány között. Egy Bukarest melletti román bojár birtokára szerződött mint mezőgazdasági mérnök, egész nap dolgozott, éjszaka pedig közvetítette az utasításokat egy lengyelországi menekültcsoport segítségével« amelyben bukovinaiak is voltak, futárok, távirdászok, stb. Ezt folytatta mindaddig, míg a román német állambiztonsági szervek leleplezték.

A lengyel egy szót sem beszél ezekről a dolgokról, de a cella falainak füle van...

Leánya szerepelt a lengyel hadsereg női keretében; most Egyiptomban van, ahol önkéntes munkájával hozzájárul egy számkivetett nép óriási erőfeszítéséhez, melynek csupán egy álma van: visszanyerni elvesztett hazáját és elhagyott fészkeket.

A szőke, rokonszenves, karcsú, fiatal vas-căuti-i (Bukovina) Mirislav Javorowszky sem utasította vissza a törvényellenes vonalon való kockázatos közreműködését. Mindennap román leckét ad a csoport főnökének és fáradhatatlanul olvas és ír.

Lapozok könyveiben és leveleiben; észreve-

szem a modern filozófia birodalmához való reális hajlamát. A többi között beszélgetünk a feltételes reflexiók elméletéről (amelyet Pavlov szovjet fiziológus fejtegetett).

Tudvalevő, hogy a fiziológiai, vagy pszichikai reakció valamely inger nyomán társulásból keletkezik. A reakciót rendszerint egy azonnali valóságos inger determinálja. Mutass egy kutyának egy darab húst: a hús képe determinálni fogja a nyál és a gyomornedvek képződését. Azután kísérd ezt a műveletet zenei hanggal, például egy zengő fém megütésével; meg fogod állapítani, hogy az állat érzékei ugyanúgy reagálnak a hang pusztá hallására is, anélkül, hogy a hús mutatóására szükség lenne. Ugyanígy egy bizonyos inger által rendszerint keletkezett felindulást a mindennapi életben meg tudunk indítani egy más ingerrel is — hogy úgy mondjam egy szurrogátummal — feltéve természetesen az előzetes természetes inger és a kísérlethez kiválasztott inger közötti asszociációt.

Ennek az elméletnek a prizmáján keresztül megmagyarázható annyi igen gyűlöletes keletkezésű szurrogátum felbukkanása: nemzeti szocializmus, legtonarizmus, stb., — „Ersatz”-ok, amelyek hiába igyekeztek helyettesíteni a szocializmus

óriási realitását: az emberiség igazi kenyerét és húsát.

Ugyancsak a lengyel csoportból válik ki a fiatal Wilhelm Tulatzko ügyvéd, aki Lengyelország osztrák fennhatóság alatt volt részéből származik. Néhány évvel azelőtt Câmpeni-ben, a mócok hazájában telepedett le, ahol folytatta ügyvédi gyakorlatát. Félelem nélkül keveredett bele — meséli — vérrokonainak tevékenységébe és hagyta el jólberendezett otthonát. De zokszó nélkül viseli el és osztja meg sorsukat és arról álmodik, hogy visszatér a mócok hazájába, melyet megszeretett, akiknek szegénységét megszokta és amelyhez alkalmazta ügyvédi tarifáját — amint meleg hangon jelenti ki — egészen az ingyenességig.

Enyhe lelkiismeretfurdalást érzek, hogy a lengyelek közül nem azzal kezdtem, aki — elsőnek — tett szívélyes közeledő lépést felém: Sigismund PorsMal.

Bukovinai születésű, bátor, középkorú sofőrmechanikus, tegnapig saját autóbussa volt Konstanzá-ban.

Belekeveredvén a lengyel hazafiak rádióleadási szervezetébe — állandóan dolgozni látom. Észreveszi mindenkinek a szükségletét és szeretettel gazdálkodik. Alig léptem át a börtön küszöbét,

láthatatlan keze ma is kopogtatott a cella utánam bezáródó ajtaján.

Mint a földből vagy az „Ezeregyéjszaka” meséjéből, egy csésze tea és kalács került elő. Azután a többi napokon kávé, fehér kenyér. Mindez diszkrétén, szinte észrevétlenül. Végül, amikor megengedték a sétát, szemtől-szembe találkoztam ezzel a jótevővel, akinek jóbarátja lettem és leszek. Utána megismertem családját is, amely meglátogatta: körükben még egészségesebb embernek látszott.

Itt van még Alexander Reutzky, középkora férfi, a lembergi nemzeti múzeum őre. Ez az ember végzi az egész lengyel csoport élelmezését és bevásárlásait, hajnaltól késő éjszakáig fáradhatatlanul, zaj nélkül sűrögve-forogva köröttünk.

És vannak még mások is: mesteremberek, mechanikusok, akiket a megfojtott Lengyelország ugyanazon sorsa vetett ide.

Közöttük a csoport két dekoratív virága: Mira és Litka.

Mira képviseli a bájt és a lengyel nők klaszrikus fajtáját: nagy-kiterjedésű birtokkal rendelkező bojár-családból való, szép, szőke, ajkán örökös bársonyos mosollyal, egy lengyel tiszt menyasszonya, aki más vidéken van most besorozva.

Litka a (édesanyja lengyel, édesapja örmény) sokét hajú, erélyes tekintetű. Szintén nagybirtokos család leszármazottja.

Nézem. Időnként egy fejmozdulattal megrázza vad fekete haját Szemei nem gyanított erélyt árulnak el. És nekik is megvolt, úgylátszik, a szerepük a lengyelek tevékenységében. A lengyelek nagy lisztelete a két leány iránt általános. Amíg dk állandóan cigarettázva és olvasva tétlenül heverészenek ágyukon — nem emelkednek fel az ágyról, csak délben és étellel a férfiak szolgájk ki őket

Estefelé cellájuk körtéjének fényénél beszélgetünk. A leányok könnyen túteszik magukat nemzetük és családjuk tragédiáján. Tanná lett volna tán a fatalizmus ennek a népnek évszázados szenvedései nyomán? Ez a nemzet örökké vérzett külső és belső sebeiből — talán ezért? Vagy a szláv lélek miszticizmusa ez? Nem tudom, hogy a mi leányaink el tudnának-e viselni ennyi összeomlást egyetlen pillanat alatt porrá lett otthonukkal, megölt, vagy a világ minden zugában bujdosó szülőket és testvéreket...

Estefelé Horodinszky mérnök barátom, a csoport főnöke meghív egy kis kóstolóra, mert ma van az ő „Háromkirály” (Trzei crolowie) ünnepük. Megengedték nekik az ünneplést az egyik vizsga-

lati szobában. Egyszeriben ünnepi, de fájdalmas és vágyakozó hangulat keletkezik, a lelkek szereteteik felé szárnyalnak — azután visszatérnek és egyetlen gondolat varázsa alatt állnak, amely láihatatlan folyamként ömlik el minden porcikánkon, egyetlen forró vággyá tömörülve: szabadsági Szabadság, amely mellett hadd élhessünk békésen e földön, hadd örüljünk szépségének és jótéményeinek, hadd lássuk örökké az eget napjával és csillagos éjszakáival, hadd örüljünk a családi boldogságnak, a tűzhely meleg lángjának, a télnek ezeken az ünnepein.

Halkan, észrevétlenül, a börtön fegyelmének szordinója alatt a vágy egy melódiában testesül meg, csodálatos dalban, amely egyetlen kórusba egyesíti az összes lengyeleket. A megsebzett, de élni vágyó aktív minden húrjáról elszálló harmónikus melódia felemel, megrendít és velőkig hatol.

„Na sojenka jakto dadnik”, annak a dala, akit a becsület mezejére hívtak, hogy a későbbi dicsőségért életét hozza áldozatul...

GYERMEK A BÖRTÖNBEN

1944. január 7,

A szomszéd cellában új lakók vannak. Fialat anya, egy cernauli ügyvéd felesége — amint mondják, az apa is itt van egy hátsó cellában — egy elkényeztetett és koraérett 4-5 éves fiúval. Megengedték neki, hogy triciklijével a folyosó hosszában száguldozzék, minden jövő-menővel beszédbe elegyedik és kiáltozásai, mosolya ellentétben állnak a gyászos környezettel. Némelykor, amikor a vizsgálóbíró megjelenik a cella ajtajában és kérdésekkel szorongatja az anyját, a gyermek elnémul, ott hagyja játékát, anyjához tapad és mellette sár. Ennek a szomorú duettnek és a síveknek a sóhajai áthatolnak cellám falán, ellopják gondolataimat és végighordozzák a föld szélébe-hosszába, mely egy tragikus sors szárnycsapásaitól már zsenge korokban megérintett millió gyermek szenvedéseitől feketedett meg. Vájjon ez

az időelőtti mártíromság hagy-e nyomot ártatlan lelkükben? A gyermek lelkében ilyen korán elvetett csírából nem fakad-e majd olyan rosszra való hajlam, amely rosszat a mi generációnknak köszönhetik — vagy fakadhat-e visszatérés a jobb, emberibb érzésekhez és» ahhoz az igyekezethez« hogy utódaiknak már ne kelljen ilyen szenvedése, ket átélniök?

Gyakran elfelejtjük, hogy szülők vagyunk és hogy nagy felelősség terhel minket gyermekeink sorsa miatt ősi ösztönök, vad hajlamok árnyékolják be néha ezt a csodálatos érzést. Azonban ez az érzés felbecsülhetetlen eszközül szolgál hajlaimaink lefékezésére, nélküle veszélyes meredélyeken csúsznánk a gyűlölködés és ellenségeskedés mélységéig, a vészes visszafizetésig és a kölcsönös kiirtásig, a maiak dimenziójáig.

Végleg megfeledkeztünk mi a gyermekeinkről? Vagy pedig az ellentmondások örök törvénye szerint már arra vagyunk eleve elrendelve, hogy a legnagyobb rosszat kövessük el velünk szemben — hogy a velejükig érezzék a szerencsétlenséget és mindent megtegyenek e szerencsétlenség kiküszöbölésére.

A HÓBAN

1944. január 8.

Kora reggel, Első vagyok az udvaron azzal az elhatározással, hogy utolsónak távozom innen. A terhes felhők közül kék égfoltok tűnnek elő. Beléjük mélyed a tekintetem és úgy érzem egy század telt el, amióta nem láttam őket — amikor teljes ragyogásában előbukkan a nap. Nyújtózom egyet; tágra nyitom a tudómet; állandóan a nap ielé fordítva arcomat.

A színektől és a világosságtól felélénkült foglyok elevenséggel fognak neki a hótakarításnak, előszedik a lapátokat, amiket több-kevesebb ügyességgel kezelnek. Hogy soha sem volt a kezükben ilyen szerszám, azt már messziről látom balkezességükből, ami a többiek derülésére szolgál.

De a Jókedvnek nincs joga, hogy hosszabb Ideig szállást vegyen a világtól és társadalomtól

elkülönítettek hajlékában. Csak azért lopakodott ide, hogy az őr sívító, kíméletlenül parancsoló hangja galléron ragadja és kiűzze: „Mindenki azonnal a cellába!...”

Az udvar kiürült. A lapátok a hóbuckába szúrva maradnak, karjukat vesztett kereszttekhez; hasonlóan.

A cellaajtók rendben becsukódnak, senki sem hagyja el már őket és a némaság újra súlyosan nehezedik rá az egész épületre. Talán újonnan érkezőket várnak, akiket nem szabad látni?

Beesteledett. Jócskán beléptünk az éjszakába, De a cellaajtók nem nyílnak ki. Egyet kivéve: az enyémet. Az előzékeny gondnok juttatja nekem ezt a kegyet. Megköszönöm; azután később magam zárom be: nagy az ellentét a zárt ajtók hosszú sorával szemben és egyedül érzem magam a sok bezárt ember közepette.

Így tehát visszahúzódok az ő világukba.

És még egy vonalat vések az itt töltött napok rovátkáihoz.

HARANGOK

1944. január 9.

Megint vasárnap van. Valahol, a börtön falain túl a harangok templomba szólítják a hívőket. Hívőket? Cellamagányomban behunyom a szemem — és most látom mindazokat, akik beléptek ennek a pompás templomnak az ajtaján (természetesen csak vasárnapon és nagy ünnepnapokon), kikészítve és szertartásosan.

Azután követem őket, amikor átlépik a szent küszöböt, hogy visszatérjenek földi birodalmukba, hajlékukba és immár profán elfoglaltságukhoz.

Nem hiszem, hogy egy is lenne közülük« aki jobban, emberszeretőbben, igazságosabban és irgalmasabban lépett volna ki a minden erények terjesztésének hajlékából, mint amilyen belépésekor volt. Inkább úgy tűnik, hogy ezután mindegyik még nagyobb lendülettel gyakorolja az önzését, valahogyan attól a gondolattól felfrissítve, hogy

az égi Atyának is megadja a neki járó, mivel letette vasárnapi névjegyét és emberszeretetét aprópénzre váltotta fel. amit a templom ajtajában aliókoldus kalapjába dobott. Évszázadok óta kondulnak a harangok és hirdetik az Igét a szószékről, Az Ő igéjét, aki szelíd volt, jó és egyszerű. És az ige zeng és zengeni fog a pusztában. De az Ő tanítását telehintették csillogó külsőségekkel, kötelező hitté szervezték és körülsáncolták törvényekkel s finom szövésű hagyományokkal; mindez oda vezetett, hogy egyre inkább túltengett a forma és veszteit a lényeg.

Bacia-i ősi templomom oltárának homlokzatán ez áll: „Szeressétek egymást, mint ahogy én szeretlek benneteket!” Cellámból látom ezeket a szavakat és mérem a távolságot, azt a csillagászati távolságot, amely Annak a buzdítása között akit keresztre feszítettek, mert jobbá akart tenni minket — és mindazon dolgok között tátong, amik körülöttünk kis országokon belül és túl és az egész földkerekségen történnek.

Vájjon csökkentheti ezt a távolságot a harangok kondulása? Nem hiszem... Vagy falán csak akkor, amikor majd a templomok harangja visszahangra talál a millió és millió láthatatlan harangnál, mely az emberek szívében van.

GYOMOR ÉS GONDOLATOK

1944. január 10.

A gyomor legyőzhetetlen zsarnok. A szellemi irányú emóciók és elfoglaltságok nem tudják parancsnoki posztjáról eltávolítani é& ha néha úgy lest is a dolog, hogy valamely lelki zaklatottság hullámai között el-eltűnik, múló ellanyhulás után annál követelődzöben jelenik meg újból

Átlépve a küszöböt, a cella ajtajában Matalia Bota szakácsnő bukkan fel, egy középkorú nő, szerencsétlen menekült Váradról. Köténye sarkával törli le könnyeit, ittléteemtől meghatódva, az erdélyi asszony gyöngédséggel juttatja kifejezésre fájdalmát, hogy itt lát engem. Ragaszkodással ajánlja lel szolgálatait. Megköszönöm, mert gyomrom öfensége annyira el volt hanyagolva és némítva az elmúlt napok alatt, hogy úgy tűnt, már nem is létezik. Kis pénzsegélyt kínáltam neki, aminek itt úgy sem vettem hasznát. Visszaautasította, azt állítva, hogy jól fizetik, különben is támogatja a fia is, aki a C. F. R.-nél tisztviselő Transnistriában és ugyancsak segíti Aradra menekült paptestvére is.

Napok során tartott kávéval ég kitűnő, friss kaláccsal. Ő gondoskodik a tisztviselők kosztjáról is, a foglyok között is vannak jelentősebb kliensei s az az érzésem, hogy félre teszi nekem itt-ott, ami finomabb. Engedékeny lettem és most, két héi után szervezetünknek ez a zsarnoka egyre jobban emeli fel szavát, majdnem a régi követelődzessel. Félek, nehogy egy hizlalás alatt álló állat sorsára jussak. Natalia Bota nem fogyaszt le...

Íme ma is mintegy letaglózva nyúlok el egy palacsintával tetézt jó ebéd után; eredmény persze, hogy most, mikor íráshoz ülök, gondolataim már nem olyan nyílegyenest száguldanak mint a minap, hanem nehézkes léptekkel, leszálítót konyhanívón közelednek. A zakatoló gondolatok menekülnek a teli gyomortól. A jól táplált bestiák lecsendesednek.

Régi és mégis elfelejtett notai A föld termékeitől terhes, a produkció emelésének és elosztásának lehetősége ma határtalan — mégis az egyenetlenség örök átka, amelyet vad ösztönök fokoznak, felborítja az isteni elrendelést, mértéken felül tölti meg kevesek gyomrát és üresen hagyja sokakét. Hasonlóan a sertésekhez, amelyek megrohamozzák a vályút, amely mindannyiukat tudná táplálni, felborítják és végül mind éhesek marad-

nok — így az emberek is szemünláttára véres gomolyagban verekszenek össze az óriási tartály körül, amelyből mind táplálkozhatnának és szétrombolják azt.

Mert minden ezeknek a földi javaknak a tartálya körül játszódik le, bármik is voltak a történelem folyamán, vagy bármik is ma a jelszavak. Az ember önző hajlamaiban, ösztönök uralma alatt, attól a türelmetlen vágytól hajtva, hogy magáévá tegye ezeket a javakat és fokenként hozzászokva a civilizáció követelményeihez, egyre találékonyabb lesz a hajlamait álcázó jelszavak hirdetésében. Fondorlatfal keresi a húrokat, amelyeket bármely kis tehetséggel is pengethet — mégis befurakodik dala a nagy tömeg igénytelen fülébe.

Mikor régen a párisi Cluny-múzeumban sétáltam, elmélyedtem az egyik terem falán függő szép trófeák szemléletében. Ott volt többek között — a szüzességi öv, amit a kereszttesthadjárat vitéze kapcsolt feleségére, amikor a jeruzsálemi szent sírnak a pogányoktól való visszafoglalására indult. Kétségtelen, ezeknek az öveknek a szerkesztési módja valódi ipart árult el, amelyet ötletesen egészen a művészetig fejlesztettek. Miért? Hogy elérjék a házassági hűség bizonyosságának leg-

felsőbb fokát, amíg a férj visszatér a háborúból, amely — mint majdnem minden háború — szent volt...

Milyen könnyű volt ezeknek a vallásos él. kékek, amelyek kihangsúlyozták q/szent jelszót, behatolniok a nagy tömeg tuiébe. De az üres gyomortól kimerült tömeg tele volt a középkori elbutiottság és a keresztény miszticizmus lelki táplálékával. A húr egyszerű volt, a tehetség silány. Ennélfogva alkalmas arra, hogy a szerencsétlen polgárt felesége lelakolására kényszerítse, ily módon elzárva bonyolult kulcsokkal a kísértés útját és elhagyva őt, hosszú, talán örökkétartó útra induljon ... egy jelszó kedvéért.

Mert biztos, hogy csak a jelszó volt szent — az igazi cél a népek közötti versengés, hogy utat nyissanak egy ország felé, mely új, kimeríthetetlen javakat ígér a falánk gyomornak.

A jelszavak a kultúra fokával, a tömegeknek a gazdasági és szociális struktúra feltételeihez kötött nevelésével változnak — de a mese alapján véve ugyanaz marad és tragikus arányai a technikai haladás méreteivel nőnek. Hangzatos jelszavakkal, de tisztán anyagiás tárgyú célokkal, az ember állati részéből fakadó megnemértés útján, — millió embert áldoznak fel a háború véres oltár

ran. A sírok mélységei nyelik el a munkás karokat. Az emberi agy csodálatos vívmányai elvadtak.

— A közepes termeléssel és a termékek szétosztásával együtt — óriási területen vagy szét vannak rombolva, vagy a szélrombolás szolgálatába vannak állítva.

A vályú szemünk előtt borul fel: és mi újra éhesek és a nélkülözésektől kimerültek maradunk.

Örökös circulus vitiosus maradjon ez, amelyet o állandósított, aki a bolygók útját megszabta?

Az ember, aki elhagyta a vadállatokkal való bajtársiasságot és óriási bukfenceket vetett a gondolat vonalán, vájjon képes lesz-e arra, hogy ezt a circulus vitiosust elszakítsa, amely őt állandóan fojtogatja és kíméletlenül korlátozza? Meg tud-e újra menekülni?

Az emberiségnek a véres körből való felszabadítására irányuló hajlamokat a történelem folyamán mindig szétválasztjuk, ma is, miként a múltban. De ezek még annyira sápadtak. A harcosok vad kórusától megfélemlítve — sok időre és bátorításra van szükségük, hogy át tudják küzdeni magukat.

Lyautey tábornok, Marokkó híres „pacifikálóra” abban az igyekezetében, hogy az afrikai

homok megkötésével a termőtalajt megnövelje, megállt egy tropikus növény előtt, amelyet alkalmasnak talált arra, hogy erre a célra átültesse. Mikor a bennszülött hozzáértő mór megszólalt: „de tábornok úr, hogy ez a növény megnőjjön, négyszáz esztendő kell”, a tábornok azt felelte: „akkor — kezdjük meg az ültetést egy nappal hamarabb ...”

Sok idő kell még ahhoz, hogy az emberek és népek közti béke eszméje behatoljon agyuk szenvedélyes sötétségébe.

Kezdjük egy nappal előbb azoknak a bátorítását, akik ezt az eszmét terjesztik.

A föld mindannyiunkat táplálni fog. Ez a hatalmas szakácsné, az anyatermesztet, mindig földi cellánk ajtaja előtt áll és felkínálja javait.

Ha egyszer jobban lesznek táplálva az üres gyomor uralma alatt lévő izgága részeken terjedő eszmék, akkor majd békésebb tartalmat nyernek: ami kevésbé zaklató.

A földi javak jól elzárt hombárjáról a vihar leverte a lakatot. Ez a vihar, amely mindnyájunkat korbácsol — ma vagy holnap rombadönti a tűzhelyet és mindnyájunkat az ismeretlen felé sodor. És mi még mindig kitartunk a nemtörődöm-ség, a gyávaság és a gyűlölet útjain?

VÁRATLAN VISZONTLÁTÁS.

1944. január 11.

Az államrendőrség felügyelője újra a belügy-miniszterhez, Popescu tábornokhoz vezet, aki beszélni óhajt velem. Viszontlátom a Cantacuzinok pompás palotáját. A díszteremben egy csomó tábornok és civil áll egy csoportban élénken beszélgetve. Amikor belépek, látva, hogy detektív kísér, a csoport elnémul. Tájékozva vannak helyzetemről és — meglepődve jelenlétemen — néhány pillanatra van szükségük, hogy összeszedjék magukat és megállapítsák, hogyan viselkedjenek velem, régi ismerősükkel szemben.

Tudomásul veszem ezt a lelkiállapotot és leülök a nagy asztal mellett álló egyik karosszékre, mintha nem is láttam volna őket.

Néha valóságos leleplezés az ilyen magatartásvráloztatás...

Megindultság nélkül — mert eleget emelkedtem és estem ahhoz, hogy a dolgokat úgy vegyem, ahogy vannak, átnézve a fejükön, a mennyezel

freskóit szemlélem. Kis hallgatás után, az erdélyi származású Banciu tábornok, edd barátom és fegyvertársam volt az 1918-as év őszi forradalmában, kiválik a csoportból és áttöri a gátat, amely állása — aradi főispán — emel közénk. Ez az ember felenged, amint felém lép, talán az Erdély és a régi Regát egyesülésének zaklatott múltjából támadt bensőséges, közös emlékeink hatása alatt. Akkor mindketten fiatalos hévvel töltöttük be rendeltetésünket, amikor türelmetlenségünkben életünket kockáztattuk, hogy egy órával előbb legyünk együtt testvéreinkkel és minden akadályt elgördítsünk a Bukarestbe vezető útról, ahol egyszer minden erdélyi román számára felkelt a nap. Bukarest most megváltozott körülmények között ad szállást. A tábornok tekintetével és hangrezdülésével ugyanazt a gondolatot árulja el az idők változásáról, amely méhében hordja a vihar csíráját és régi fákat tép ki tövestül, összedönt dolgokat, amelyek tegnap még örökkévalóknak tündek és elvetik az új, ismeretlen sors nyugtalanító magvai Állásából folyó kötöttsége és egyéni érdeke pillanatnyilag féket rak gondolataira és lehalkítja szavát, de kölcsönösen megértjük egymást Talán az ő gesztusától felbátorodva közeledik a román közgazgatás örök titkára és vezérfelügyelője, a már-

marosi születésű Dr. Hodor, aki kiegészíti a beszélgetést; ugyanazoknak az aggodalmaknak ad kifejezést a holnap miatt és sűrítve tükrözi vissza a felelősség érzését a nagy hibák miatt, amelyek bőven termik gyümölcsüket...

A mi csoportunk — hárman voltunk erdélyiek a kiegészítés csoportjában — oszlik fel, amikor a kabinetfőnök behív a miniszter szobájába. Ez, mint múltkori találkozásunk alkalmával is, sok jóindulatot tanúsít és közli velem a beszélgetést eredményét, amelyet ügyemben Jon Antonescu marsallal folytatott. A realitások belső és külső síkon hevesen működnek a mi ügyünk, különösen a román entellektüelek csoportja ügyének — akikhez anynyira kötve érzem magam — kimenetele irányában. Én személyesen talán megmenekülök a hengerből, amely szétzúzással fenyeget bennünket. Ezek a Szamos környékén támadt, földművesektől és becsületes tanítóktól származó tehetséges, fiatal tudósok, azután maga a marosmenti nagyon derék földműves, aki ugyanannak a hengernek a nyomása alatt került ehhez az értelmiségi csoporthoz — ezek tíz év leforgása alatt sokkal közelebb kerültek hozzám, semhogy jelenlegi szabadulásom gondolata egyetlen örömsugarat is hozna célamba.

A TAKARÉKOS ES A SZELLEMES

1944. január 12.

Mialatt a börtön udvarán sétálok, felolvasom tudós barátomnak, a lengyel Javorowszky professzornak január 10-i feljegyzésemet, melyet „minden a gyomor körül” teóriájáról írtam. Az ajtóban álló szakácsnő meséje felvidámítja: de azután alaposan megvizsgálja, újra átolvassa, tökéletesen ura lévén a román nyelvnek, (épp úgy, mint a németnek, orosznak, franciának stb.) és kijelenti, bogy bármennyire is burkoltan, de kiviláglik belőle a történelmi materializmus tökéletes tiszta felfogása.

Ellenmondásban vitatkozunk. Saját épülésemre majdnem szószerint jegyzem meg, hogyan küzd a materialista felfogás ellen. íme:

„Ha a gyomor gazdasági tényezőként való jelentősége nem is vonható kétségbe a nagy események és átalakulások lezajlásában, amely lel-

tételezi az emberek haladását a történelem folyamán, mégis a történelmi és társadalmi fejlődés jelenségeinek visszavezetése csak erre a tényezőre, alapján véve elhibázott.

„Erre vonatkozóan nagyon könnyű bizonyítékot találni mind egyéni, mind történelmi keretben. A szükség mellett az anyagi cél megjavítására irányuló törekvések mellett és gyakran még ezenfelül is az emberi lélek elemi erői törnek elő, amelyek nagy következetességgel determinálnak csodálatos tetteket. Így tehát az érvényesülés vágya („Geltungsdrang”) éppen olyan erős, mint az evés«szükségessége. Ez okozza, hogy a kispolgár megvonja szájától a falatot, hogy fényűzőbben öltözködhessenek, hogy a nagybirtokos elpazarolja vagyonát a kitüntetések után való rohanásban és hogy a katonatiszt életét adja vitézi tetteivel. Ilyesfajta a tényező egy ideálba vagy értékbe vetett hit. Nem értelem és nem érdek teremtette az indiai fakírok vagy a római arénákban mosolyogva meghaló keresztény vértanúk millióinak aszkézisét. Milyen „érdeke” volt (materialista értelemben) a 200.000 gyermeknek, akik elmentek a kereszties hadjáratba és a 600.000 kereszties vitéznek, akik a legborzalmasabb kínokon mentek át, emberfeletti önmehtagadásról és hősiességről szolgáltatva bi-

zonyítékot a szent sír felszabadításai a irányuló vágyukban? Vájjon a szükség teremtette meg Mo homed léglóit, amelyek a félhold birodalmának határait kiterjesztették három világrészre? Milyen „hasznot” húztak a forradalmárok ezrei, akik inkább a kancsukák alatt a halált választották, sem-hogy a cár szolgái legyenek? igaz, hogy az anyagi érdek gyakran kiaknázza az eszmét és a hitet, de ez adja a tömegnek és az egyénnek az energiát és a dinamizmust, ez teremti a nagy áramlatokat és mozgalmakat, amelyek rombolnak és építenek.

„Milyen hasznot húz Ön társadalmi és anyagi helyzete mellett azon az úton, amely ebbe a börtönbe vezette?”

Javorowszky érvelései azok az érvelések, amelynek prizmáján keresztül ellenőrizhetjük a magunk teóriáját — és ez utóbbi kerül ki győztesen.

Az emberi lélek elemi erői valóban csodálatos tetteket determinálnak. Azonban nem határozzák meg az emberi társadalom fejlődését a gazdasági, szociális és politikai elrendezés különböző állomásokkal teli útján. Az a tény, hogy a primitív közösséget rabság követte, azután, hogy a megdöntött feudális rendszert a polgári forradalom

követte, amelyet követett a termelésnek és a javak szétosztásának polgári-kapitalista rendszere — nem tulajdonítható a történelmi alakok valamelyike vitézségének, aminthogy nem is háríthaták volna el ezeket.

Nagy emberek, különleges lelkierővel, szinte emberfeletti bátorsággal megáldva, csak siettetni vagy késleltetni tudták az emberi társadalom szerkezeti fejlődésének ezt a folyamatát — és éppen itt van a történelmi értékük kritériuma: aszerint, hogy népük és az emberiség sorsának vonalán találtak, vagy pedig félre álltak és késleltették a fejlődés folyamatát.

A dolgok, ily módon való megítélésének prizmáján keresztül új, előrehaladottabb tartalmat nyernek, mint a régiek, tehát a haladás örök előrevaló mozgásának útján tartanak bennünket.

Sőt a hősiesség is más értelmet nyer, mivel a hőst új, előrehaladottabb kritériumok határozzák meg.

A mai hősök már nem a régiek. A sárkányok fejét levágó arkangyalok, Sienkiewicz „Özönvízének” fegyveres vitézei pallósokkal és mellvérttel, bármilyen romantikusok is voltak, eltűntek a legendák ködében, annak reménye nélkül, hogy valaha is újra megjelenjenek.

Javorowszkyvel folytatott mai beszélgetésem ellenmondásai azt a következtetést eredményezik, amely semmiképen sem tagadja az egyéni lelki-erőnek szubjektív tényezőként való fontosságát az átalakulásban, amely az emberiség fejlődésének előfeltétele, csak megadja a hősiességnek a maga igazságos tartalmát: A hős olyan mértékben ember, amilyenben vizsgálja a realitásokat, a közösségi élet jelenségeit kölcsönös függőségükben, elemzi őket, tárgyilagosan vonja le a következtetéseket, elfogadja ezeket a következtetéseket, alkalmazkodik hozzájuk — még abban az esetben is, ha ezek lerombolják, vagy ellenmondónak egyéni-, családi- vagy osztályérdekeinek.

Ilyen értelemben a mi nagy átalakuló napjainkban egy új embercsoport tűnik fel felsőbbrendű lelki-erővel és lelkesítve attól az eszményfői, hogy egyéni és felsőbbrendű hozzájárulásukkal meggyorsítsák a tárgyilagos feltételektől meghatározott fejlődési folyamatot.

*

Javorowszky professzor elolvassa az írásmat, elemzi (grafológusnak is bizonyul) és a következő jegyzetet adja, mint jellemzést:

„Dinamikus lény, alkotó, állandóan a nap problémájával és a környező realitások átfonná-

lásával foglalkozik, szigorú rendet tartó és logikájú. A követett célban tiszta lelkiismeretű és ennek a célnak tette-valsításában: alkalmazkodó és magát alárendelő. Tudja, mit akar. Megfontolja cselekedeteit, mint az értelem kapcsolásának természetes következményeit, logikus indokok fel-tüntetésével és kiküszöbölve azt, hogy „nekem így tetszett”. Cselekedetei tulajdonképen erős érzelmi alapból származnak, az emberi szenvedések felett érzett aggodalomból. Optimizmus, melyet nem érintenek az élet bajai. Mégis a munka befejezése után néha kiábrándulást, csalódást érez”.

Be kell vallanom, hogy a cella négy fala között lengyel barátom grafológiai jegyzete a fennhézás enyhe szellőjét ébreszti, mely újra megadja ittlétem igazolását.

Késő este, mikor a fegyelem is bóbiskol a folyosókon, felkeres Javozowszky, Tulatzko ügyvéd és a csoport főnöke Horodinszky kíséretében. Két kérdés nyugtalanítja őket: a szovjet hadsereg előnyomulása országunkban és Bukovina felé — azután az a szóbeszéd, hogy elviszik őket innen (ahol már megbarátkoztak a börtönnel és rokonaik meg honfitársaik vannak, akik felkeresik őket) a tárgu-jiu-i táborba. Tanácsomat kérik. Tudnám-e segíteni őket?

Javorowszkynek öreg édesanyja, beteg felesége és gyermekei vannak Bukovina északi határán. Visszautasították a 2-3 napos szabadságra irányuló kérelmét, amelyet arra szeretett volna felhasználni, hogy az ország belsejébe hozza őket,

Ő is, mint a többiek, hét hónap óta van itt, kivizsgálatlanul. Az összes nyomozások, sőt még a lemergi szembesítések sem súlyosbították a vádat. Teljesen tehetetlenül vergődik cellájában. Ugyanez a helyzete Mirának és Litkának, akiknek gondolata családjuk, öreg szülei, testvéreik felé száll. Szünet nélkül sírnak. A légkör terhes a szenvedésektől, melyekről nem látható, hol végződnek majd.

EGY LOVAGIAS ÚR.

1944. január 13.

A cella ajtajának kémlelőnyílásán először tőre be — egyenesen és ragyogóan — a napsugár.

Egyetlen fénysáv és mennyi pokoli sötétség futamodik meg!

Vájjon a minket körülvevő káoszba mikor hatol be az első napsugár?... A most még kegyetlenül és mozdulatlanul uralkodó sötétség végét határozottan ez fogja szédítően meghozni.

De a kedves vendég egy pillanat alatt átadja helyét egy másiknak«

A cellába ismeretlen úr lép be. Börtönbeli társa a „dékán”, „King” Rica Georgescu mutatja be nekem. Tuliu Goroneanu-nak hívják. Magas, barna, nyírott bajszú, bársonyos hangú, a temesvári ítélőtábla elnöke, most hadbíró, őrnagyi rangban. Speciális szolgálatot teljesít a miniszterelnökségen és Cristescutól, az állambiztonsági rendőrség főnökétől jön. Az ilyen megbízatáshoz szükséges összes tulajdonságokkal rendelkezik. Sok jár-

tassággal lépi át a bizalom félig nyitott ajtaját. Találkozott és még találkozik Maniu Gyulával. Ma tér vissza Cristescuhoz, aki ebben az ügyosztályban az első kormánytényező.

A beszélgetés még tart. Ebből a beszélgetésből azt a halvány törekvést gyanítom, hogy azok, akik engem itt elkülönítettek, kezelésem javítani óhajtanak. Sejtteni engedi esetleges szabadulásmat is. A probléma bonyolult. Ő természetesen felkarolja barátaim, Miron Belea, Micle stb. sorsát is, akik velem együtt vannak bezárva. Mivel ezt a beszélgetést egy diplomata partnerrel folytatom, kihasználom a kevésbé rideg hangnemet, védelmembe veszem barátaimat, régi fegyver- és munkatársaimat, egy zaklatott nép értékes fiait — mert meg vagyok győződve róla, hogy a nép érdekében meg kell menteni őket.

Azután ez a vendég is elmegy, miután elmesélte a Cristescu és a „marsall” között lefolyt beszélgetés egy részletét, amely reám vonatkozott. „A marsall (meséli) nem vonja kétségbe az Ön hazafiságát; ellenkezőleg, nagy hazafinak tartja”. Vendégem a maga részéről (biztosít) el van ragadtatva a velem kötött ismeretségtől; megígéri, hogy visszatér és kihangsúlyozza, hogy a kormány teljes bizalmának örvend, amelytől a

legkényesebb megbízásokat kapja. Azután elmegy.

Egyedül maradok gondolataimmal...

Különösen a társadalmi igazságtalanság gondolata üldöz, amely a múlt háború után a munkásnép alsórétegéből származó és életlehetőségektől megfosztott fiatal értelmiségieket érte. Ezek a fiatal emberek — közöttük sokan kiváló tehetségűek — sok szükséget szenvedtek és sokszor sötét nyomorúsággal küzdöttek azért, hogy a társadalomban bármily szerény helyhez jussanak. Sokan közülük a nélkülözések és a társadalom meg nem értésének súlya alatt elesnek, mielőtt ehhez — a vagyonosokhoz oly közellévő — parthoz érnek.

Úgy rendeztem, hogy beszélgetéseimben, amelyeket letartóztatásom óta Diaconescu tábornokkal és vezérkarával, Popescu tábornok belügyminiszterrel és a ma reggeli vendégemmel folytattam, uralkodjék ez a probléma. Rá akartam mutatni, hogyha ezeket a nem-igazolt értelmiségieket a társadalmi igazságért és a kiváltságos rend meg mások munkája ellen vívott harc szélsőséges vonalán találjuk, ez nem az ő bűnük, hanem éppen azé a társadalomé, melyet a mai hatóságok képviselnek. A sziguranca egyik teljesen

csendőri-rendőri mentalitású csendőrezredese, akinek földszínű arcán egyetlen meleg vonást sem láttam, méltósággal és kenetteljesen mondta nekem:

— Ön még az egyetem padjáról hozta magához közel ezeket a fiatal értelmiségieket, szállást adott nekik és anyagilag támogatta őket. Ilyen képen az Ön lelki gyermekeivé váltak. De lelkükbe elvetette a lázadás magvát, amely megfogant és azután törvényellenes cselekedetekben és tevékenységekben az államrend ellen fordította őket”.

— „Téved, (feleltem nyomatékosan) a magol már elvetve találtam lelkükben; a lázadás magvát egy igazságtalan társadalmi rend ültette oda, amelyet ön véd és amelyet nem lehet menteni a ma! helyzetben a szakadék elmélyítésének kockázata nélkül. De azért közeledtem a felbomlásban lévő reakciótól cserépszavazással számúzsítetekhez, mert az a szándékom, hogy levezessem tevékenységüket szervezett és fegyelmezett harc útján.

És mert ennek a csendőrtisztnek kemény fejébe az ellenállási maximumába ütköztem, minden erőmmel azon voltam, hogy kihozzam mozdulatlanságából.

A FIATAL NEMZEDÉK TRAGÉDIÁJA.

Ezért elmondtam neki az egyik fiatal értelmi-ségi történetét. Már máskor, másoknak is meséltem életükről, de most elhatároztam, hogy papírra vetek egyet, hadd ismerjék meg mindazok, akiknek kötelessége a társadalmi realitásokról tudni. Baleanu csendőrezredesnek is ígértem egy példányt ebből az elbeszélésből. Ha elolvassa, talán megmozdul valami harcipáncélja mögött és egy kicsit lazábbra engedi a zsineget, amely ebben a pillanatban a mellettem bebörtönzöttek lelkét és testét fojtogtja,

Íme tehát a fiatalok egyike: Gheorghe Micle.

Apja, aki a szatmármegyei Hovrila községből származott, szegény paraszt szegény vidékről, amelyet a „kutya országa”-nak hívnak, az elmúlt világháborúban esett el az olasz hadszíntéren. Mint hadiárva, Gheorghe nagyapjának, Pirosnak gondjaira maradt így csúfolták, mert az egyetlen

volt a községben, akinek pirosfoltos pár ökre volt — tehát jobbajta). A múlt háború alatt és után az álszent társadalom által hirdetett hadiárva-felkarolás végül semmivé foszlott. A mi hadiárvánkat semmivel sem segítették. Pedig veleszületett nagy könyvimádatban szenved. A nagyapa (az édesanyja közben férjhez ment és a gyermeket nagyapjára bízta) minden erejét megfeszítve, iskolába küldte, ahol unokája mindig az elsők között volt.

Sikerült bekerülnie a Somcuta-Mare-i gimnáziumba, de túlnagyok a költségek. Múlnak az évek, a pirosfoltos ökrök is aprópénzre váltódnak fel és a gimnazistának időnként, anyagiak hiányában, abba kell hagynia tanulmányait. Akkor ott hon dolgozik a barázdák között egyre tehetetlenebb öregapja mellett. Egyik kezében az ekeszarvával, másikban a könyvvel, nehogy elmaradjon tanulmányaiban, Gheorghe Micle a szántóföldön tölti napjait.

Néha Piros-apó megállította az ekét, repedezett, csontos kezeit az égnek emelte és ezt kiáltotta: — „Hol vagy Isten és hogy hagyhatod, hogy ebben a gazdag országban, ahol annyian élnek kényelemben, ne maradjon egy hely és egy könyv ennek a gyermeknek a számára? Hol van az igazság, mi az igazság?”

Végül Gheorghe mégis« leteszi az érettségit taaton a kolozsvári egyetemre megy. rosszul ö« ífözotten, azzal a néhány garassal a zsebében« amit Piros-apó össze tudott gyűjteni. Eltelik egy kelesztendő és az öreg nem kap semmiféle hírt.

Egyszer éjfél tájban kopogtatnak Piros-apó ajtaján. Az öreg ijedten nyitja az ajtót. A községi csendőrök toltak. Egy pár bilincset forgattak: — „Hol van az umokád?” A kérdés hallatára az öregnek eloszlik minden nyugtalansága. Tehát Gheorghet keresik. Tapasztalt paraszti esze azonnal megérti, mi történt. Unokája tehát a valóság és igazság útjára lépett? Századok megaláztatása és elnyomatása a felháborodás egyetlen szikrájába sűrűsödik össze. Keresik a csendőrök — tehát nincs rossz itthon. A lázadás megaláztatása áradt gúnysámmal csillogó szeméből. Megkönnyebbülten felel: „Vigyétek el onnan, ahol megtaláljátok, én nem tudom merre van...”

Az a probléma, hogy Gheorghe Micle eltévesztette az utat és milyen mértékben, még azóta is a megfejtés útján van. Várjuk meg talán a bírósági döntést, az összes enyhítő és súlyosbító körülményeket. anélkül, hogy elébe vágjunk.

Tény, hogy ellenkezésbe került a közrendet tomntartó gépezettel. A fiatal embernek már meg

volt a tapasztalata« amikor megismerkedtem vele, s észrevettem élelmességét, szilárd jellemét és tehetségét. Igyekeztem őt megérteni! Mint hogy láttam rosszul tápláltságát, nélkülözéseit, meghívtam: a házamba, gyermekeim mellé szállásoltam, mert biztosra vettem, hogy a csendes életnek ebben a légkörében heves indulatai megtalálják a szükséges lefékezést, hogy kikerülje a kalandokat és az idő előtti lefékezéseket

Hogy mennyire idegen volt számára az, ami mi „jó élet”-nek nevezünk, megállapítottam az első apróbb jelenségekből, amikor mint vendég megérkezett hozzám karácsonyi ünnepekre. Figyelmeztettem, hogy mi „urak” bizonyos konvencionális szabályok alatt élünk. A gong pontos órában hív az asztalhoz és nem illik elkélnünk. Megkértem Kehát, legyen pontos. A reggelinél nem jelent meg, Elmúlt egy óra, mikor végre megpillantottuk, amint jött. Éppen a lépcsőn jött lefelé a szobából, ahová elszállásoltam. Sápadt volt, támolygott a falat támogatva. Ijedten a szomszédban lakó orvos után akartam küldeni. Határozott visszautasító mozdulatot tett és azt mondta: — .Nincs semmi bajom, A melegtől lettem rosszul. Rég nem aludtam fűtött szobában”. És én egy fűtőtesttel ellátott szobába szállásoltam!

Ebédre „ökörszájsalátát” szolgáltak lel. Micle ránézett a tányérra, azután körül jártatta a szemét az asztal körül ülőkön és megkérdezte: „Mi ez? Hogy kell enni...?”

A következő hónapokban megállás nélkül tanult, hogy letegye vizsgáit és megszerezze a diplomáját. A katedra és a fizetés jelentik annak tudatát, hogy hasznos tagja vagy a társadalomnak.

Nagy sikerrel szerezte meg a filozófiai és szociológiai tanári diplomáját. Alapos felkészültség-fől tett tanúságot, megerősítve azzal is, hogy egy csomó mű kiadásánál közreműködött, kezdve a kolozsvári Jinga professzor „Tara nouă” című folyóiratnál, ahol egy figyelemreméltó csoporttal dolgozott (Biji, Bucur Schiopu és» Dragulescu előadókkal).

Új állomás következik a fiatal tanár életében., Diplomájával kezében minden biztos egzisztencia nélkül kilincselte a közoktatásügyi minisztériumban, eredmény nélkül. Néha-néha helyettesítő órákat kapott Buzau-ban, vagy egyebütt. Azután nagyon hamar visszatér eredeti állásához: a munkanélküliséghez.

Közbejön a kolozsvári nagy S. O. R. A. áruház megnyitása. Alkalmazottakat keresnek a munkaszalokhoz és a körzetekbe. A munkanélküli filo-

zófia professzor kihasználja az alkalmat. Állást vállal mint kikiáltó. A galériák mentén mint „haut-parleur” reklámozta a különböző cikkeket. „Akar szép fogakat? Vegyen Sora-Kalodont fogkrémetl...” Néha rímelték is a reklámjai A tanár speaker verset költött

Kenyérért.

De nem sokáig. Néhány nap múlva télvíz idején, előzetes felmondás nélkül elbocsátják. A reklámnak, aminek szolgálatába állt, meg volt a hatása: a közönség özönlött az olcsó áruhoz. A kikiáltó megtette kötelességét, a kikiáltó mehet. Talán éppen saját lelkiismeretességének esett áldozatul.

Nem könnyű dolog, ha tél derekán, zsebedben egyetlen fillér nélkül az utcán találsz magad.

Micle kálváriája folytatódott a közoktatásügyi miniszternek, egy címzetes demokratának: Pétre Andrei professzornak (akit a légionáriusok megölték) kinevezéséig. Ez címzetes tanárnak nevezi őt ki a nagyváradi „Emanuil Gojdu” gimnázium egyik katedróján.

Miután egy ugyanolyan szegény entellektüel nővel, mint jómaga, összeházasodott, Micle ezzel bebizonyítja, hogy nem ismeri a polgári rendszert, Aogy „jó párti”-! csináljon. Azt hiszi, hogy jó úton

vem, ha sorsa szíve választottjához köti. Nász-nagya voltam. Örültem, hogy végre révbe jutott-nak tudom.

Nagy volt csodálkozásom, amikor — egy idő múlva ugyanolyan „lerongyolódva” láttam viszont, mint munkanélkülisége idején. Elfogadta a magyarázatot: a miniszter, aki írásaiban több társadalmi igazságot követelt, két évi fizetéméltű tanárnak nevezte ki a nagyváradi gimnáziumban. Ezt hihetetlennek tartottam. De a törvény szövege felvilágosított. Így volt...

Minthogy egy bizonyos idő múlva a „tisztelet béli” professzor nem tudott ellenállni, levelezésbe lépett miniszterével és ez utóbbinak leveleiből és beszélgetéseiből idézett, amikor Pétre Andrei még nem volt miniszter. Akkoriban Pétre Andrei a munkajogért és a munka jutalmazásáért harcolt.

A miniszter — kezdetben felmérgeződve a fiatal tanár vakmerő hangján, majd elismerve az érvelések erőteljes alapját — felelt (bár egy miniszternek nem kellene ilyen levelekre válaszolnia; írja). Ebből a levelezésből kiviláglott, szociális érzésünk dicsőségére, az az égbekiáltó cselekedet disszonáns és idejétmúlta felfogás, a mi szocializálásra törekvő korunkban, hogy: nem iktattuk törvénybe a tanítás ingyenességét, legalább az elemi

és középiskolai tanítását, de tövényesítettük a munka ingyenességét!

... Szegény Pétre Andrei miniszter nem tudott kiszabadulni az ilyen elvekre alapított rendszer halójából — és Gheorghe Micle újból az országúton maradt.

Következik az 1941 -es menekülés a bécsi döntés után; gyászos elvonulások az ilyen időkben, háborúknak és felfordulásoknak gyászmenetében. A filozófus tanár, a harcmezőn elesett paraszt tehetséges leszármazottja, emberfeletti erőfeszítéssel áll ellen és belekapaszkodik az első szalmaszálba. Közbenjárásokkal és kérésekkel tisztviselői kinevezést kapott a bukaresti központi statisztikai intézetnél. Hosszú ideig azonban mindezek a közbenjárások nem tudták a fizetést a nyomorúság színvonala fölé emelni.

Ez az intézet, amely nagyrabecsült munkái valószínűleg meg, magánhordja ezen entellektüelek munkaminőségének bélyegét, akiket sohasem kárpótlottak teljesen munkateljesítményükért.

Ők folytatták nyomorúságos életüket a fényűző fővárosban, tanúi voltak egy olyan világ kihívó jókedvének, amely éjjel-nappal megtölti a szórakozóhelyeket. Ennek a könnyű életnek, óriási gazdagságnak, prémesnek és autóknak, mulatás-

és szerencsejátékkal eltöltött éjszakának örült kavargásától távol, fellázadva szivárognak be munkahelyükre azzal az elhatározással, hogy egy jobb elrendezés keresésének tövises útján haladnak.

Az a feltűnő ellentét, amely a dolgozók és a sktások munkáját annyi nemtörődomséggel kihasználók között fennáll, arra van hivatva, hogy szenvedélyt szivárogasson a lélekbe. Ezek a fiatalok tte védhetnek és eltúlozhatják hajlamaikat, — de hogy lecsendesítsék őket, hogy rávegyék őket ana, hogy egy hatásos, mindenki számára hasznot inozó munka tekintetében hajlamaikat cselekedem tteilmek mellérendeljék, arra nem a börtön, ahova mellém betaszították őket és nem a csendőri intőzkedések összes bestiális tartozékaikkal a legmegfelelőbb eszközök.

Lehet, hogy Gheorgbe Midének, az egyik cella lakójának története rávesz egyeseket azok közül akik a mi sorsunkért felelősek, hogy más területen keressék a gyógymódot: mellénkállva, társadalmunk szerkezetének megváltoztatása útján.

LETÚNÓ VILÁG

1944. január 14.

„Pensionk”-at megbolygatja a lakok állatidé lövése-menése. Képviselve van itt a társadalom minden rétege — összes jellegzetességeivel, Egy élénk, örökké mozgó csoport kiválik a többiből A bukaresti zsidók. Abramovici, Samoil Baras,, Max Scheuermann, Lupu bizományos és az örmény Mefim belekeveredtek német márka-üzelmekbe. Szabadságuk visszavásárlásának áráról suttognak. A közönséges polgár fülének meseszerűen hangzó összegek forognak szóban valami „jótékony” intézmény javára. Elénk gesztusokkal, le-tompított hangon beszélgetnek.

Ettől a csoporttól kissé eltávolodik Isac Feldstein. Alacsony termetű, fiatalabb mint a többi, jól-fejlett hassal, a hólapátolásnál erőlködik és kacsázó ritmusban futólépésben mozog. Észrevette, hogy naplójegyzetek is írok. Folyton közelebb ke-

rül ajtómhoz és érdeklődik, írok-e róla is? Hogy le ne hangoljam, azt felelem, igen és íme most belépeti emlékeim keretébe, melyek — talán majd e cella körül csoportosulnak.

Ezek mindannyian egy le tűnőieiben lévő világot képviselnek. Max Scheurmann, az úgynevezett „Der König” (a iekete börze királya), kíséretével, Samoil Baras-al még a börtön fenekéről is memorandumokat küld az ország kormányának, „zseniális” ötletekkel szolgál a transnistrial márkával és svájci frankkal való valutaműveletek területén, amelyek az „állam”-nak milliárdokat és milliárdokat eredményeznek...

Sokan ezek közül megmaradnak, de pénzügyi téren való határozott rendeltetésüket egy új, más gazdasági struktúrájú világ fenyegeti.

ÉJSZAKAI LÁTOGATÁS

Késő este van. A lengyelek harmonikus éneke atomba ringat

De hamarosan felriadok, kopogtatnak az ajtómon. Felemelkedem az ágyról. Az éjszakai látogató egy itt állásban levő erdélyi, aki meleg lokálpatriotizmusitól hajtva mindig mellettem volt. Nagyon lehangolt Szomorú hírt kell közölnie velem: megtudta, hogy elszállítanak innen. Attól fél, feogy rosszabb helyre visznek majd. A román értelmiségieket és Miron Beleat már mind elvitték előttem. Tehát én maradtam itt utolsónak az egész csoportból. Azt feleltem neki, hogy már semmi sem tud impresszionálni. Kész vagyok mindent eltűrni, mest meg vagyok győződve róla, hogy túlélem; az a gondolat fűt, hogy érdemes szenvedni az igazságos ügyért. Egyébként is azok után, amiket a kormány képviselőivel folytatott beszélgetésekből kivettem és az utolsó harctéri, különösen az orosz

fronton lejátszódott események következtében keletkezett benyomásaim után — nem hiszem, hogy a velem és barátaimmal szemben tanúsított bánásmód kényesebbé váljék.

... Az álom elszállt. Éjfélkor újból az asztalnál ülök a villanykörte fényénél — amely az örök jóvoltából — világít. Látván, hogy írok még, az egyik belép és kérdezi:

— „Mit tetszik hinni, mi fog történni?” Az emberek fel vannak bolygatva; Csernovitzban újra hallatszik a keleti front ágyúinak bömbölése; Bukovinában és Basszarábiában a menekülő törmeg előzönlötte a vasúti állomásokat és megrohamozta a tovarohanó vonatokat.

A néhány órával azelőtt még nagyon tekintélyes, szerencsétlen ember arcára (egyike a legszigorúbb öröknek) leplezetlenül kiül a zaj hullámaira messziről ide vetített pánik.

Megnyugtatom: ha lelkiismeretünk tiszta, ha minden körülmények között igazságosak és fők maradtunk, ha kardunkat sohasem húztuk ki hüvelyéből, hogy felebarátainkon sebet ejtsünk, ha nem éltünk vissza a tömegetől kapott hatáskörrel és hatalommal, hogy azzal kihasználjuk és szelrázunk a gyengébbet, akkor nincs okunk a félelemre. A vihar szele megérintheti az ártatlanokat,

de ez csupán előre nem látott véletlen volna, mint például c tetőről a békés járókelők fejére zuhanó Ségla A baleset fájdalmas, de a sebesült nem viseli lelkében a bűnös nagy félelmét, amely borzalmasabb minden balesetnél...

Az ember eltávozik, úgy tűnik, nem nagyon nyugodott meg beszédeimtől. Ő talán egyike azoknak a sokaknak, akik most a rossz lelkiismeret és mások szenvedése miatt érzett felelősség gyötrő kerekei alá futottak.

A szomszédból gyereksírás hallatszik. A folyosón súlyos léptek» parancsszavak. Szomszédnőmnek, a csemovitzai ügyvéd feleségének cellájában történik-e valami, vagy újonnan érkezettektől származik?

Ma a folyosón jelen voltam egy lengyel csoport érkezésénél. Utánuk dobozt hoztak. Kezdek már megbarátkozni ezekkel a dobozokkal; titkos leadást szolgáló rádiókészülékek. A lengyel hazafiak ezzel szolgálják és teremtük meg az összekötést megszállt hazájuk és azok között, akik talán idegen országokban bujdosnak, de különösen hazájuk és a londoni lengyel kormány között. Egyesek elesnek, mások késedelem nélkül elfoglalják helyüket, habár a szenvedések, amelyeket el kell viselniök, nagyok, mert akik követik őket, azok

gyakran pápábbak a pápánál. A lengyel hazafiság türelmetlensége, melyet évszázadok hagyományai szenteltek meg, áthág az összes akadályokon és kijátssza a román-német rendőri apparátus éberségét. Nem hátrálnak meg még a lehetetlen elől sem, hogy ezeknek az erényeknek segítségével újraépítsék hazájukat, amelyet bűneikkel annyiszor romboltak le a történelem folyamán.

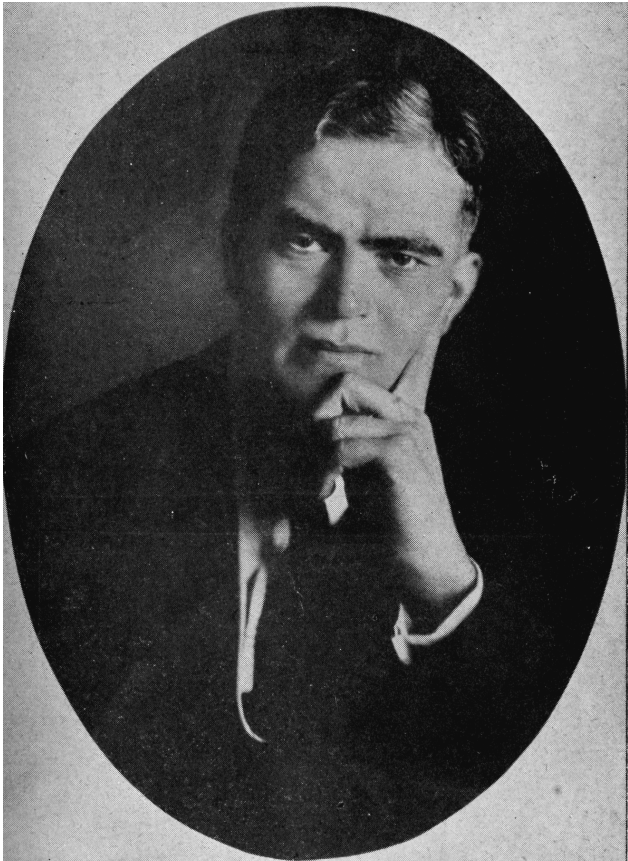
Az optimizmus, amellyel a száműzetés és a börtön keresztjét viselik, bátorságot sugall a többieknek is és a börtön udvara és folyosói felélénkülnek ... Az a remény, hogy jönnek még főbb napok is és hogy ezek nincsenek is olyan messze, mint ahogyan látszottak, új erőket csiráztat ki mindenkinek a lelkében és elfeledtetni a jelent.

Szemlét fartok újból felettük és gondolatom két fiatal lengyelnél áll meg: Drobcignál és Gustav Webwrnél Schleswig-ből (Felsőszilézia) származnak jó családból; mindketten lángoló hazafiak, annak ellenére, hogy az egyiknek német kangzású neve van. Félbeszakították tanulmányaikat (irodalom, filozófia), hogy bevonuljanak a hadseregbe. Miután fogságba estek és megszállt országukban maradtak, életük kockáztatá-

sával résztvettek a megszállók ellen irányuló törvényellenes mozgalmakban.

Megpróbálnak Szíriába menekülni, hegy az ottani lengyel hadseregbe kerüljenek, miután — szabad óráikat felhasználva — elsajátítják a rádiókra, repülőgépekre és motorokra vonatkozó alapos technikai ismereteket, hogy minden körülmények között hasznára vállhassanak ügyüknek. Amikor Romániában a határ átlépése miatt letartóztatják őket, belépnek egy csoportba, amelynek tagjai egy birtokon, mint munkások vannak alkalmazva Titkos rádió-leadóállomást állítanak fel. A leadó éjjelente működött, amikor a mezei munkáról hazatértek.

Azután hosszú ideig a cella örömeivel ismerkedtek, de most jókedvvel viselik a börtönt és tónicsan várkk, hogy viszontláthassák hazájukat.

St. Petrus Groza,

A VERONAI ÍTÉLET

Mivel a kései látogatástól elűzött álom várat magára, egy pillantást vetek a mai újságra. Megállok az egyik címénél, amely Cino grófnak, a fasiszta Olaszország volt külügyminiszterének halálos Ítéletét és agyonlövését jelenti a németek által elfoglalt Veronában. Vele együtt végezték ki De Bono marsallt és másokat azért a bűnükért, mert a fasiszta nagy tanácsban Olaszországnak a háborúból való kilépését követelték. A tragédiának shakespearei méretei vannak és gyászosan illeszkedik bele az általános tragédiák keretébe, melyen az emberiség most megy át és engesztelhetetlen! jósol meg kevés idővel előbb még nem gyanított újabb és újabb bukásokat. Ez lenne a villamos kisülés kezdete, amely megrázza az agyonterhelt léghört?

Borzalmas emberi sors... Mussolini, tegnap Duce, ma egy fantomköztársaság elnöke, megöli

vejét, unokáinak édesapját! Egy ilyen sorsot ki kell hívni, ez sohasem mutatkozik egy banális, megszokott élet természetes folyamán.

A leggyengébbekkel mindig újjathúzó jellegzetessége: mások fájdalmának tökéletes meg nem értése, az erőszak lármás kultusza, a totális, abszolút uralomra való törekvés, kritika megengedése nélkül, a lelkiismeretlen elindulás bármilyen győzelem felé, dacolva a halál gazdag aratásával a győzelmeknek ezen az útján, — mindez kihívja a sorsot. Ez pedig éppen ilyen kegyetlenül, éppen ilyen embertelenül jelentkezett.

Szerencsétlen Galeazzo danol ...

Ez a csél-csap gróf, aki annyi súlyos feleiőséget vállalt magára s akinek diktátor apósa olyan tág lehetőségeket nyitott meg — a tönkrementek, megszálltak és menekültek fájdalmának könnyáradatát hagyta maga után.

A múlt visszhangja ezekben a lelkekben óriási. Megőrzik azok emlékét, akik benépesítették a tömlöcöket és kínzókamrákat a zsarnok uralom ellenségeivel. Agyukból nem törlődött ki a kifent gróf emléke, aki — a „Desperata” nevű repülőraj élén — kaszálta szerencsétlen meztelen és» meztlábás abesszineket a civilizáció nagyobb dicsőségére. Azután megmaradt az emléke az elegáns diplo-

matánok, hódító mosolyával, gúnyolva és ráerőszakolva — a bécsi döntés asztalánál — mindent, amit akart, az árulásra és a tehetetlenségre: egészen a román politikus imposztorok ájulásáig. Ugyancsak Cianonák az emléke, kinek nyomán vérzett és vérzik egy egész ország, amelyet a bécsi bűnös amputáció darabolt szét.

A veronai friss sírok előtt sok megkeményedett lélek fog megrendülni és ugyanaz a sors — amely ott letette fekete névjegyét, a megbántottak számára őrzi a jóvátevés fehér hírét.

A BÉCSI DÖNTÉS

Az 1940-es bécsi döntéssel kapcsolatban eszembe jut néhány átélt pillanat.

Három nappal a magyar csapatoknak Kolozsvárra való bevonulása után, Erdély fővárosának főterén álltam, amely egy számító bírói ítélet folytán újból magyarrá lett. Több ismerősöm között, egykori szomszédom, broniscai barátom Jósika báró és Teleki Ádám gróf közeledik felém. Észak-erdély elragadása felett érzett örömtől sugárzó arccal kémlelik arcomat. Azt mondtam nekik:

— „Miért örültök? Mi egy egész Erdélyt nyertünk 1918-ban egy teljes sikerrel befejezett háború után. Győzelmes nagyhatalmaktól garantált nyereség volt. Íme most, 23 év után, felét elvesztettük,

— Ti magyarok most háború nélkül foglaltatok el fél Erdélyt Mennyi ideig akarjátok uralni ennek a kettévágott testnek a felét és milyen biztosítékot őriz a jövő az ajándékozók győzelmi esélyeit illetően?”

Némán néztek rám, impresszióálva egy gondolattól, amely eddig nem ötlött fel az első öröm mámorában.

Hozzátettem:

„Azt mondtam: kettévágott test, mert Erdély mindig szerves egység volt és sohasem volt fel-darabolva a fölötte elmúlt századok folyamán. Bécsben a kerek asztalnál hiányzott Salamon király bölcsesége, aki a gyermek körül perlekedő két asszony vitájának alkalmával félelmetes ítéletet hozott és visszahelyezte jogaiba az igazi anyát, igaz, hogy a bécsi asztal mellől hiányzott az igazi anya is, mert sem Budapest, sem az áruló román kormány nem kiáltottak fel fájdalomban ennek az ítéletnek hallatára, amely a gyermeket., a szerencsétlen Erdélyt kettévágta. Egyik sem érezte át a lemészárolt gyermek fájalmát, egyik se látta a kegyetlenül szétválasztott szülők, testvérek és gyermekek fájalmának gyászmenetét. Egyik sem tudta elképzelni a kettévágott, minden éreből vérző gyermek képét...

Mindegyik fél holttesttel a karjában ment haza, az egyik részben örült, hogy nyert valamit, a másik, hogy nem vesztett el mindent.

A történelem Ítélszéke előtt mindkét fél tanúságot tett róla, hogy nem. igazi anyja a megkínzott

Erdélynek: sem Budapest, sem Bukarest akkori politikusai.

„És mégis Erdély is meg fogja találni igazi édesanyját”

Ezeket a szavakat mondtam azon a szomorú napon Jósika bárónak és Teleki grófnak.

.... Magukra hagytam őket gondolataikkal. Biztos vagyok benne, hogy az események esésükbe juttatják ezt cs beszélgetést.

HÍR OTTHONRÓL

1944. január 15.

Csomagot kapok otthonról és egy levelet Mia leányomtól. Mindannyian jól vannak. A gyermekek iskolában. Milyen megnyugtató, milyen szent mostani napjaimban ez a „mindannyian jól”. A közösségi és egyéni tragédiák tengerének prizmáján ez a fényes pont egy csillag varázsával tör át, vezet és bátorít minket. A lélek megremeg még a pusztá gondolatra is, hogy ez a fény veszhet csillogásából, vagy el is tűnhet. Félelmetesen növekszik azoknak tömege, akiknek csillaga lehullott. Egyre kevesebben kapják a fényes sugarat a hírt: „otthon mindannyian jól vannak”.

Az otthonról kapott hír éppen a legmegfelelőbb pillanatban érkezett. Megint Jöttek emberek a börtön sötétjébe, akiket a vaskapu elnyelt és melléndobott. Mindegyik egy tragédiát hordoz lelkében és testén a vértanúságnak és megaláztatásnak nyomait.

BESZÉLGETÉS ÍSAC FELDSTEIN-NAL

Miközben körbejárnék, hallgatom Isac Feldstein megindító jeremiáit, aki alapos ismerője az utóbbi években felmerült zsidókérdés problémáinak. Különösen jól ismeri a Lengyelországban, Besszarábiában és Transnistriában történt eseményeket ... Részben én is ismertem, de az én mesélgetem kihasználja az alkalmat, hogy utat engedhet lelkét majdnem megölő fájdalmának és részletesen, élénk színekkel ecseteli a iömegiragétia hatalmas, apokalyptikus méretű képét.

A zsidó, aki meséli nekem, mintha megszemélyesítené egész keresztrefeszíteti népét és majdnem a suttogásig lefogott hangjából rettenetes vádkiáltás tör elő.

El lehet-e temetni a feledés sírgödrébe ennyi kegyetlenséget? Megtettünk-e mindnyájan mindent, hogy megakadályozzuk, vagy enyhítsük olyan, módon, hogy ne terheljenek majd bennünket a nagy felelősségre vonás idején? Mit tehetünk

majd ezután, hogy a mieink, akik egyelőre „mind jól vannak”, holnap ne osszák annak kis részét, amit a többiek szenvedtek? Mert bármilyen kicsi» bármilyen lefokozott is ez a rész, elég lenne ahhoz» hogy sokaknál kioltsa a boldogság fényét és örökre eltüntesse a vezérlőcsillagot.

Ugyanaz az előzékeny, nyugodt és szolgálatkész inspektor (vagy főfelügyelő), aki az örömszerző levelet hozta nekem, most a vizsgálati és szembesítési Jegyzőkönyvek sorozatát mutatja be nekem. Futólag átnézem, nem érdekelnek a részletek, hogy szembesítettek volna, csak Miron Beleával, Micle, Biji stb, nevét látom futtában.

Közömbösen írom alá a jegyzőkönyvet Mii számítanak ezek. a jó hír” mellett, hogy otthon mindnyájan jól vannak. Milyen jelentősége van mindennek a holnap nagy felelősségrevonásával szemben, amikor mindannyian számot adunk majd arról, megálltuk-e helyünket és milyen mértékben? Teljesítettük-e kötelességünket, felebaráti szeretettel viseltettük-e, harcoltunk-e az emberek és népek közötti szakadék kimélyítése ellen, hogy csökkentsük a véres, tragikus gyötrődések területét? ...

VALAMIT A REPÜLÉSRŐL

A mi óriási kalitkánk összes túlélőiből a leg-szimpatikusabb a kolozsvári születésű Dr. Alexandra Bard, akit munkaszolgálatra hívtak be ide. Elhalad cellám előtt és felteszi a szokásos kérdést: — «Hogy érzi magát? Mit csinál?» meg-adom a sablonos feleletet: — „Köszönöm, nagyon jó! vagyok”. De mert ez alkalommai kételkedni látszott állandó meglegedettségemben, hozzá-fűzök néhány magyarázatot:

— „Először: az embernek ugyanannak keli maradnia jóban és rosszban: ne vesszen el a bő» velkedés és gőg felhői között amikor a szerencse rámosolyog, de ne nagyja magát lelkileg letiporni akkor sem, amikor ez ~ szeszélyesen — eltűnni látszik. Csupán akkor tarthatjuk meg állandóan egy vonalon az egyensúlyunkat, ha sorsunk töré-kenységére és bizonytalanságára gondolnók, amely az emelkedések és zuhanások váltakozása.

Csak így lehet elkerülni a beképzettek bukását, akik minél beképzettebbek, annál tehetetlenebbek a sors csapásainak elviselésében. Mert amint ezek elfelejtették csúcspontjukon, hogy le is eshetnek, éppen úgy nem hisznek az újabb felemelkedés lehetőségében. Enélkül a hit nélkül elveszettek maradnak: túlmagasról a csúcsról aláhulló!-tak. Mikor fent voltam, mindig a mélységeket kerestem, mint ahogyan most cellámból megrövidíttem a magasságokat, nehogy elveszek a reménytelenségben”.

„Azután az ember élete pontos és keskeny keretekkel rövidre van szabva. Ha úgy éljük, ahogy kapjuk és nem lépjük át szigorúra szabott kereteit, egész csomó kényelemre tehetünk szert. De ezek a kényelmességek elpuhítanak, leszállítják az emberi lélek színvonalát szigetjük partján kényelmesen pihenő pinguinekéig és tökéletesen hiányozni fog a magasbarepülés varázsa és a nagy kockázattal járó erő kifejtések érzése. Ez utóbbiak minőségi tartalmat adnak az életnek és kiszélesítik kezdő kereteit. Ezzel a sablontól való kiszökéssel szélesebb és mélyebb dimenziójú értelmet adunk földi rendeltetésünknek és egy többletet adunk a kezdetben le mért dózishoz. Az én életem ebben az Ön örei által őrzött cellában a

lácsok mögött, részét alkotja ennek a többletnek, amelyet én adok hozzá az élethez”.

„Az én Itteni jelenlétem egy repülési próba eredménye, egy repülése, amelynek kockázatát a pinguinek visszautasítják, A régi közmondás»: „Inkább egy napig sas, mint egy évig ruca” plasztikusan sűríti össze nemcsak az én mesémet a pinguinekkal, hanem ugyanakkor megerősíti azt is, hogy nem egyedül én gondolkodom így, amikor meglegedettséget keresek ebben a fogolyállapotomban,„ ami mások számára tragikus”.

Ezekkel a magyarázatokkal aztán elválok fiatal barátomtól.

Lehet, hogy ezekkel a magyarázatokkal most már másképp értelmezi a sztereotip kérdésére naponként adott válaszomat és lehet, hogy — mivel értelmesnek és érzékenynek látom — tanulságként megmarad valami a lelkében. Akármilyen kicsi a mag azonban, gyümölcsöt hoz majd abban a pillanatban, amikor a körülöttünk tomboló vihar ráveszi, hogy kiragadja magát egy szűk élet ellankasztó hálójából, hogy szolgálatába álljon egy, az embertársaira nézve hasznos eszmének; egy olyan eszmének, amely éppen most emelkedik fel az emberiség csillagos égéig, amikor ez azzal lényegyet hogy teljesen beborul...

A TÁRSASÁGKEDVELÉSRŐL

Sétám alatt sétatársnak magam mellé vettem Mircea mérnököt (aki — mint említettem — Rica Georgescu mérnökkel együtt az angolok javára kifejett törvényellenes tevékenységbe volt belekeverve) ... El nem ítélték, ők a börtön rangidős lakói. Mircea harmincadik hónapja van itt. Negyvenkétéves, sokféle járt és sokat tanult. Egyetemi tanulmányait Angliában végezte. A jelenlegi háború kitörésekor Ankarában tevékenykedett. Tökéletesen kimerülve, szüntelenül dohányzik. Robustus, imponáló alakja megtörtnek látszik. Ruhái elnyűttek, a térdénél két nagy folt. Kabát nélkül jár, úgy tűnik, mintha teljesen elvesztette volna lelki és testi ellenállóképességét. Éles ellenségeskedésben áll kollégájával, Rica Georgescuval (habár — azt mondják — régebben jóbarátok voltak), különvált mindenkitől és visszahúzódott a konyhaépület melletti egyik kis cellába. Ideérkezésem

előtt még az udvari sétáról is lemondott, csak hogy ne találkozzék emberekkel. Csak néha jelenik meg a cella küszöbén. Kis kabátjának gallérját felhajtja, szája szögletében az örökös cigaretta és kezeit rongyos nadrágja zsebébe süllyeszti. Ez az ember dús, az ősz dere által megütött fekete hajjal, az őt környező világ számára fantomnak, idegennek tűnik fel.

Mások segítségével jöttem rá kilétére. Édesapja a néhai Mircea mérnök munkatársam és barátom volt, amikor az ü. G. I. R.-nál (melynek akkoriban én voltam az elnöke), mint vezérlik a r működött. Jártam bukaresti házukban, ahol láttam a hosszú bebörtönzés nélkülözéseitől ma annyira megtört fiatalembert.

... A minap közeledtem hozzá. Egy pillanatig elgondolkozva nézett rám — bevallja nekem, hogy éppen azon az éjszakán látott meg, amikor Idehoztak, de — mondja — annyira megrázta megjelenésem, hogy később sem volt lelkiereje ahhoz, hogy közeledjék. A jég megtört és mindent elkövetek, hogy kiragadjam ájulásából. Most magától közeledik, érdeklődve beszélget és hogy megmutassa, hogy kedvemben akar járni, megfogadja tanácsomat és egyórás sétánk alatt nem gyújt rá egyetlen cigarettára sem ...

Ha a lelket egyszer felrázzák, hamar felderül. Az üldözési és ellenkezési rögeszmét Georgescu mérnökkel szemben, azt a mániát, amely beszélgetéseinkben eleinte állandóan fogva tartotta -és amelyhez szinte gépiesen tért vissza, minden elterelési próbálkozásom ellenére is, most másokkal, világosabbakkal cserélte fel. A séta, amelybe gyors lépéseimmel belegyakorolom, szemmeláthatóan frissíti fizikumát és élénkíti szellemét.

Különös berendezésű az ember!... A növényekhez hasonlóan mindig fogékony öntözgetésre van szüksége, amely lelkébe csepegteti az embertársaival való kapcsolatot, eszmék és benyomások kicserélését és párbeszédet, amelyek az ókortól egészen máig szellemi fürdőnek szolgálnak.

Egyetlen betegség sem ítéhető el; a beteg sohasem hibás. Egyedül az embergyűlölet olyan járvány, amelyben a beteg is hibás.

Menekülni az emberek elől azt jelenti, hogy zsákmányul esel ennek a betegségnek, amely nemcsak, hogy a te életedet keseríti meg, hanem gyakran a másokét is, mert az ilyen embert nem léphetjük ki száraz burjánként magunk közül és nem hajthatjuk a kerítésmagé.

Mircea megkeseríti a maga — és Ilyen búskomoran — kollégájának, Rico Georgescunak az életét is. Teljesen eltelti az a rögeszme, hogy szenvedő társat tönkre kell tennie és egyedüllétben, az emberektől való teljes elkülönültségben nem is gondol másra. Most, hogy elkülönített odújából kihúztam. Mircea szelídebb lesz, a beszélgetések, a séták és a nap helyrehozok. Rögeszmének területe egyre kisebbedik. Sokaknak közülünk volt hasonló barátja, de nem volt ugyanakkor egy másik barát, aki a szelídséghez visszavezesse. Elhatároztam, hogy ilyen szolgálatot leszek ennek a két embernek, akik teljesen értelmetlenül keserűségtöbblettel tetézik ugyanannak a börtönnek falai között évekig tartó rabságukat, ahelyett, hogy újra megtalálnák és felhasználnák társaságkedvelő énjüket és ilyenformán kölcsönösen könnyítenének egymás sorsán.

VASÁRNAPI LÁTOGATÁSOK

1944. január 16.

Harmadik vasárnap. Az időmérés megváltoztatja egységeit. Rég! foglyokkal folytatott beszélgetéseimből megállapítom, hogy ez a gondolat megfordult már mindegyik agyában. Először az itt töltött napokat számlálod, majd a heteket, (u napokat nem) és — ha a sors hozzásegít — a nőnapokat, sőt csupán az éveket számlálod majd.

Az ünnepi hangulat ide is beszivárog, ami a látogatókat várók türelmetlenségében jelentkezik. (A látogatást csak vasárnap engedik meg).

Lassanként kezdem megismerni majdnem az összes látogatókat. Megszoktam Sever Bocu családjának kis karavánját, „Marilina nagyanyával” az élén, Lygia-val és drága gyermekeivel. Nekem is jut egy kézszorítás. Marilina Bocunak jártassága van az ilyen látogatásokban, amelyek valamikor, zsenge fiatalságában, jegyeséhez és fiatal férjé-

hez vezették. Csak a hely és a szereplők egy része változott meg; most a veje van a börtönben és a szegedi magyar csendőr helyett egy román dozo-banc nyitja a kaput a kiegészült Románia fővárosában, amely kiegészítésének a vonalán készült annak idején a magyar börtönök kerítése. A tér-ét és a szenvedést nem egyforma mértékkel adagolták a román nép fiainak és efölött az egyenlőtlenség fölött századok óta ott lebeg az igazság, hogy a népek csak legkiválóbb fiaik feláldozásával tudták megerősödve folytatni életüket és maguknak helyet biztosítani a nap alatt.

Ugyancsak a látogatók között érkeznek túlelegáns asszonyok, mesterséges hullámokba rakott, természetellenes színre festett hajjal. Piramiszerű, fantasztikus formájú kalapok díszítik őket. Színek, formák, amennyit óhajtassz. Mondd őket esztétikusnak, ha akarod; de semmiképen sem természetes ez. A szakadék, amely az itteni valóság és a börtön falain túllévő között tátong, több, mint kihívás: sértés. Ugyanekkor azonban megbélyegzi azoknak az elvetemültségét, akik életüket ilyen szégyentelen ellentétekkel rendezik be érc emberiség szenvedésével szemben.

MOZZANATOK.

Tulatzko ügyvéd is, a szüleivel Câmpenibe menekült lengyel, minden vasárnap vár látogatót, aki azonban nem akar jönni. Román hadseregbeli rokkant fivére folyton jelzi jöttéi, de csak nem érkezik. Mikor mellettem sétál a szerencsétlen lengyel, mócok országabeli kis házáról álmodik, látja alig berendezett, elhagyott és elrekvirált irodáját, klienseit: a szegény mócokat, akikkel megbarátkozott és akik most hiába kopogtatnak ajtaján. Felködlik szeme előtte öreg apjának és — itt a hangja elfátyolosodik és szemem sarkából észreveszem: két orcáján a nap fényében két nagy könnycsepp gördül alá — öreg anyjának képe. A hangja elfullad és látja őt, amint várja és minden ajtókopogtatásra összeszorul a szíve, azután összerogy a hír hallatára, amelyet a „jó szomszédok” hoznak a „lengyel kémről”, akit agyon fognak ütni. Minden lépésnél látni véli gyermeki gondos-

kodása hiányát. Ez az erős, szenvedélyes sportember összecsukszik a nehéz nyomás alatt, amit az édesanyja miatt érzett fájdalom okoz. A szívek fenséges kötelékét nem lehet helyettesíteni semmivel és annyival erősebbre szorul, amennyivel jobban veszélyeztetve van...

Estefelé meglátom Matila Galacinsky-t, az újonnan érkezett összeesküvő vagy kémkedő lengyelek csoportjában, őt is belekeverték a titkos rádióállomás ügyébe, amit állítólag az ebben a börtönben lévő első csoport elfogásakor állítottak fel. Az ura, aki alispán volt Lengyelországban. másutt van letartóztatva a többi bűnrészessel együtt. Az asszonynak egy kalitkába zárt madár* hoz hasonlóan, ott repdes szemében az ura sorsa felett érzett aggodalom. Sok viszontagság közepette menekültek Romániába — és most mindketten azoknak végnéküli sorát egészítik ki, akik mindenüket elveszítették, házat, otthonot, javakait és szabadságot, de akik elhatározták, hogy mindezt visszaszerzik.

A folyosó zeng az ajándékokat és mesét hozó látogatók visszhangjától. Öt órákor, amikor esteledik, a látogatók a kijárat felé szivárognak.

Egy elkésett fogoly, Georgescu „dékán” halad el a kilences számú cellám előtt. A nyolcas

számú cella még nyitva levő ajtajából, ahol a csemovici Sasa Pinkerson szép és fiatal felesége és gyermeke „lakik” (az ügyvéd, úgy mondják, szintén le van tartóztatva felforgató tevékenysége miatt), a gyermek a „dékán” után kiált: „Uram, Önt ki hozta ide?” A mérnök megáll és azonnal felel: „A gólya”.

ESTI MESE.

Az aradi Barna nevű szabó bejön és segít megvetni ágyamat Történetét most tudom meg. Ő is beilleszkedik a ma adottságának mozaikjába. Transnistriába hívták be és ott megismerkedett egy kis ukrán leánnyal, Máriával, akibe bele is szeretett. Szabadságot kapott és elhatározta, hogy hazaviszi és feleségül veszi. Titokban akarja áthozni, de az úton felfedezik őket. Kihágás vétsége és kémkedés gyanúja terheli. Mindketten ebben a börtönben várják az ítéletet. Én megértem ennek a fiatal párnak élethez való jogát és az i&ieni renddel kezes végrehajtását, amely ellenkezik az emberi törvényekkel és a hivatalos felfogással és ez a megértésem közei visz hozzájuk. Barna foltozgat, segít a cella takarításában és a reggeli, esti ágyvetésnél; Mária pedig a vízvezetéknél mossa a fehérneműmet. Én étellel tartom őket. Ilyen módon egy kölcsönös segítőtársasággá alakulva

evezünk előre a múltó idő hullámain, felhúzzuk a remény vitorláit és — majd egyszer újból Aradon leszünk: ő jó vevőkörrel rendelkező szabó, az aszszony Miron Belea likőrgyárában alkalmazott, — jómagam majd meglátogatom őket, visszaemlékezem a mostani napokra és örvendek a boldogságuknak ...

Eloltom a lámpát. Megint elmúlt egy hét.

VASZILIJ SZOKOLOV, AVAGY AZ ELLENÁLLÁS.

1944. január 17

Reggelenként, rendszeren öt óta tájban a mellettem lévő kazánházból az orosz legényke kiáltó-zásai ébresztenek. Ez a senki gyermeke hol sír, hol kacag: egyazon program szerint. Bár állandóan hajszojják, mindig azt csinálja, amit akar és — azon a címen, hogy sem románul, sem más idegen nyelven nem ért — mindent fordítva csinál és véletlenül sem teljesít egyetlen parancsot vagy egyetlen megbízást sem. Mindenki ide-oda lökdösi s ostobának minősíti. Alig tizennyolc esztendő, de máris jókötésű, feketeszemű, tojásdad arcú, kreolszínű s olyan rugalmas a mozgása, mint a tigrisé. Állandóan szemmel tartom és meg-alapítom: nagy benne a hajlandóság, hogy ál-cázza igazi lényét. Amikor megkísérlik, hogy rab-ruhába öltöztessék és leszedik róla erős khakhi-

színű szövetből készült ruháját és jó orosz csizmáit — védekezik, harap, bömböl... A minap is hallottam ordítását; verték. Nemsokára megjelenik a foglyok vékony, piszkosszínű ruhájában. A változás azonban nem tart sokáig. Újabb kiáltások és botrányok után saját ruhájában sétál, most már persze vidáman.

Hangos énekére ébrednek reggel és lemegyek, hogy találkozam vele. A kazán szájánál, egy másik orosz rabbal együtt (egy főhadnaggal, aki a hadifogoly táborból való szökése miatt került ide) tölti a szent. Beszélgetünk, Még alszik mindenki. Eleinte tartózkodó, bár az utóbbi időben mindent elkövettem, hogy megnyerjem bizalmát; lassan-lassan felenged és válaszol kérdéseimre, amelyeket a főhadnagy tolmácsol, aki jól biffa nyelvünket. Végül kitarja lelke kapuját, kérdés nélkül beszél és nagy meglepetésemre, román szavakat kever a beszédébe; még nagyobb lenne azonban azoknak a meglepetése, akik annyi idő múltán meg voltak győződve, hogy a gyerek egy kukkot sem tud románul.

Vaszilij Szokolovnak hívják és mechanikus. Logikus, rendszeres beszédéből kialakult egy Ms részlete napjaink nagy tragédiájának, amikor majdnem minden család és minden ember a lelké-

ben hordja a borzalmak nyomait. Ez a totális háború viharától sújtott nemzedék örökre a lelkét fogja hordani a tragédia bélyegét a jellemre s az emberekkel, meg a társadalommal szemben vaié magatartásra gyakorolt kiszámíthatatlan következményeivel.

Szokolov a kazán szájából kitörő lángok fényénél a földet benépesítő fajtája millióit testesíti meg. Figyelem és elgondolkozom. A csapások nem terítették a földre, hanem megacélosították. Akarata olyanná lett, mint az acél a rosztovi gyárban, ahol dolgozott. Eddig is gyanítottam és most Iá* lom: a konokságig önfejű, semmit sem akar megtenni olyan társadalomért, amelyik őt bántja. Ezt az elhatározását a legügyesebb és legváltozatosabb módon leplezi. Rosztovból hurcolták el, hogy másokkal együtt németországi üzemekbe szállítsák. A szigorú ellenőrzés ellenére, útban Buzau felé, egy társa segítségével éjfél tájban kitörték a vagon vasrácsát. Aztán társával együtt kiugrott a robogó vonatból. Társa, aki ugrás közben megütötte magát, nem tudott futni s áldozatul esett az utánuk küldött sortűznek. Ő ép bőrrel megmenekült: rohant előre és elveszett az éjszakában az ismeretlen mezőn. Hajnalban, egy román falu szélén átugrik a kerítésen, befúrta magát egy széna-

boglyába s ott alszik egy napot és egy éjszakai. Az éhség kikergeti rejtekhelyéről az udvarra, ahol a falusiak — előbb meglepve, majd sajnálkozva — kenyeret és tejet adnak neki és elszállásolják.

— »Tejet adtak nekem és „hlebát”, mondja Szokolov. „Hleba” — mennyi áhítattal ejti ki most is ezt a szót. Az a ragadós harminc grammos massa, amit a németek naponta mint egyedüli táplálékot adtak, nem hasonlított a kenyérhez. Végül mégis elfogták a csendőrök. Börtönbe vették. Most itt van, de törhetetlen, legyőzhetetlen, akár Sztyenka Razin, élő kifejezése a le nem győzött Oroszországnak.

...Jócskán megvirradt. A foglyok a mosdó bejáratánál tolonganak. Később, amikor én is arra megyek, Vaszilij Szokolov int a szemével és rámutat egy üres, földre dobott cigarettás dobozra. A nyitott dobozban egy százejes pénzdarab van. Int« hogy várjak. Mindenki figyelni kezd. Ebben a pillanatban arra megy az őr és gyorsan lehajlik, hogy felvegye. A doboz ugrik egyet és kiszalad az őr kezéből, aki ámultan megismétli a próbálkozást: az eredmény ugyanaz!... A foglyok hangos kacagása megdermeszti az őrt. Szemei kidagadnak a csodálkozástól és felháborodástól. A rejtély

megfejtése: a paraván mögött egy vékony,, szinte láthatatlan cérnával a másik orosz igazgatta az őrten annyira felizgató dobozt.

Szokolov kifürkészi az emberek gyengéit és csapdát állít. Ajkain gúnyos mosoly játszik. Homloka mögött sok minden rejtőzik: talán maga a nagy, az örökké kifürkészhetetlen és ismeretlen Oroszország.

ÚJBÓL „KIHALLGATÁSON”

A börtönben nagyon változatos tud lenni a nap. Alig ért véget a orosz tréfája, máris megjelentek a sziguranca detektívei s közölték velem, hogy elszállítanak a börtönből és a bukaresti haditörvényszék elé állítanak,

— „Vegye kérem a podgyászát és kövessen¹! Engedelmeskedem, táskámba dobálok mindent, habár — mondom nekik — ilyen korareggel« a hét kezdetén, jobban esett volna a szabadságot jelentő hír. Újból elhagyom ezt az istállókülsejű épületet!. Az autó Bukarest külvárosának zegzugos utcáin keresztül fut. Végül a központba: a Bulevardul Caioi-ra, a központi állambiztonsági hivatal jólismert, hatalmas, vasrácsos kapujához érünk. Azért jövünk ide — most tudom meg, — hogy az anyakönyvi kivezetés és átvezetés formáit elintézzük, mert mától kezdve a Haditanács nyilvántartásába tesznek át többi fogolytársam-

mal és azokkal együtt, akiket már régebben hoztak ide a sziguranca börtönébe. A hideg előszobában és az átlátszó üvegajtajú szomszédos szobákban egy csomó detektív, rendőr és felügyelő nyüzsg. Fiatal, élénk emberek, akik az „állam alapjait aláaknázókat” őrzik. Nézegetem őket. A szellemi és testi munkásoknak micsoda egyvelege kerülhetne ki ezeknek a minden gyalázatra kész fiatalembereknek a csoportjából!

Miután elég sokáig állni hagytak, újból a kapu előtt várakozó autóba vittek. Alig helyezkedtem el, felfedeztem magam mellett „összeesküvőbüntársamat”, az erdélyi Biji tanárt, a kolozsvári egyetem volt előadóját, akit velünk együtt vagy még éppen előttünk tartóztattak le. A múlt év nyara óta nem láttam. Újra zeg-zugos ismeretlen utcákon robogunk hallgatagon — egy folyamatban levő bűnügyi vizsgálat alatt kötelező hallgatás ez. Sebesen robogunk a Haditanács régi, barátságatlan, kétemeletes épülete felé, amely egy keskeny utcában áll. Vagy kétszer rójjuk le-fel az emeleteket, hogy elintézzük a beiktatást és az itt-lévő börtönbe való átköltöztetést. Egy százados irodájába visznek, aki komoran, iratcsomókkai (valóságos könyvtárral) maga előtt, kikérdez körünk és foglalkozásunk felől. Azután engem kér-

dez, hogy a hely. ahol eddig voltam, megtelelő volt-e. Amikor rájövök, hogy további bebörtönzéséről van szó s minthogy hallottam az itteni börtön „alsóbbrendűségéről”, inkább választom régi, malmaisonbeli cellámat, amely mostanáig némán és türelmesen adott nekem szállást.

UJJLENYOMATVÉTEL

Utolsó pillanatban még egy művelet: ujjlenyomat vétel egy második emeleti szobában, ahova újból felmáztam. Itt katonai és civil-tisztviselők tömörültek az asztalok körül, amelyeknek egyikén a szükséges eszközök állnak: fekete, ragadós festékpárna, amelyre váltakozva kell rányomni az összes ujjakat egyenként, azután hármásával, stb....; egy piszkos rongy és kis üveg benzín, amellyel az egyik tisztviselő végül úgy-ahogy lemossa a bepiszkított ujjakról a festéket. Természetesen takarékoskodik a benzinnel és én még kérek egy mosásra valót, bár a világ minden benzinje se tudná eltüntetni ezeket a nyomokat. Ezt érzem minden idegszálamban. Forró hullám fut végig egész testemen: fellázadó vérem hulláma. A fiatalság lendülete és kockázata, megfeszített munka és egy élet vergődése, beteljesedések a magánéletben, nagyszerű, politikai pilla-

naíok parancsától tüzelt harcok, amelyekből a mi nemzedékünk kivette részét; emberi büszkeség és méltóság, egy olyan nemzedék sajátossága, amely nem futamodott meg a pillanat kockázatától — és az apai örökségnek ennyi Java — ebben a pillanatban zátonyra került. Mindaz» ami voltunk, eltűnt ebben a megalázó műveletben. Ezután már nem következhetik semmi.

Elvégeztetett egy megalázás, amely elkülönít.

Elhagyom ezt a komor, számomra sötét épületet és visszatérek cellámba. Az őrtálló katonák, lengyei barátaim és a „fekete börze”, akiktől reggel indulásomkor elbúcsúztam, tárt karokkal fogadnak; majdnem elfelejtik, hogy nem is olyan barátságos, ha annak örülünk, hogy valaki ide visszakerül. De — mondják — nyugtalanok voltak sorsom miatt, mert látták a „szertartást”, amellyel innen kiemelték és más helyre szállítottak. Hiszek szavuk őszinteségében, mert egy részévé váltam a börtön egészének, hiszen az ember nem válik meg könnyen attól, amiről megszokta, hogy hozzá tartozzék. Csak Natalia Bot, a gondomat viselő szakácsnő sír keservesen. „Mit akarnak Önnel? Mit csinálnak a mieinkkel?”

Újra kezdem sétáimat a lengyel csoport főnökével. Bánatos és komor alkonyat. A beszélgetés

nehezen dőcög és a léptek súlyosabbakká válnak nyugtalanító gondjaink terhe alatt. A lengyel, annak az érzékenységgel, aki maga is sok gyötrődésen ment át — megérzi, hogy valami végbe megy bennem.

Elég egy napra.

És mégis, valami még következik. Mikor rendes vacsorámat, a tejberizst hozza, Natalia Bot elborultnak látszik. Sűgva mondja: „háromszor vettem Önnek kártyát és mindig a közeli kiszabadulása főtt ki. Csupán egyet nem tudok megmagyarázni ...” Mosolyogva fogok kezét vele s hogy ne legyek hálátlan — óvakodom attól, hogy megmondjam neki: senki sem próféta a saját... bőr-tönében.

BUKOVINAIK

1944. január 18.

A nap pazarlóan küldi sugarait a kék égről. Szinte futólépésben mérjük a börtön udvarának hosszát, amelyet íme, már harmadik hete rovunk. Az ég kékjétől, a nap ragyogásától, mindegyikünk lelkében élénk vágy támad megtudni, mi van a szöges dróttal kicsipkézett magas börtönfalán túl. De megfeszítjük akaratunkat és nem engedjük, hogy martalékaivá váljunk a szomorúságnak, amely örökké lesben áll, hogy karmaival megtépje lelkünket.

Meggyorsítjuk lépteinket és beszélgetünk, beszélgetünk megállás nélkül. Tulatzko ügyvéd az első lengyel csoportból, ma elérte a szónoklás rekordját, mert szinte észrevétlenül három óra hosszát kötötte le figyelmemet Bukovináról szóló változatos és érdekes meséjével.

Bukovinának ez a fajtiszta lengyel fia Cam-

pulungban született, akin, mint minden bukovi-naïn, valami meleg lokálpatriotizmus árad el, valahányszor tartományukról beszél, mely az évszázadok folyamán annyi nemzet kis hazájává lett. Nemzeteké, amelyek egy jó kormányzat és tisztességes közigazgatás alatt hosszú ideig éltek együtt békésen és igazi jólétben.

Adatokkal igazolt, meglehangú elbeszéléséből eddig ismeretlen körülmények kerülnek napvilágra. Körülmények, amelyeket a múlt háború utolsó éveiben nem méltattunk figyelemre, amikor a háború ezzel az értékes kerttel egészítette ki Romániát. Ezek a körülmények bőséges sugalmazó és tanácsadó anyaggal szolgálnak mindazoknak, akik szeretnének kijutni a sovén, türelmetlen nacionalizmus körbenfutó okoskodásából, amely az emberek és népek közötti gyűlölet és ellenségeskedés forrása, sovinizmus, amely végzettszerűen vezet a mai háborúhoz.

Az igazi nacionalizmus mindig türelmes. Az emberiségnek, amely a földgömbön különböző nemzetiségű egységek végtelen változatosságában az isteni elrendezés folytán, túl az emberi akaraton, ilyenformán szétszórva él, nem lehet végcélja, hogy irtson, hanem — ellenkezőleg — hogy kiegyesítsen; mert minden nép számára fennáll az a kö-

telezettsége, hogy sajátosságával az általános fejlődésben, haladásban közreműködjek.

Nem kell messze mennünk az Amerikai Egyesült Államokba, sőt még Svájcba sem, hogy rájövünk arra: a jó együttélés, a kölcsönös megértés, nem az utópia birodalmából való. Annyira közel van Bukovina — az eszményi példakép — csak a tudatlanság távolított el tőle s egyeseknek türelmetlensége ennek a kertnek sok virágát és csemetéjét taposta el.

Ennek a vakságnak klasszikus példája Mária Terézia korában Fischer tábornok, aki, miután Bukovinát elfoglalta, azt mondta: „A nemzetiségeknek csak három kategóriáját ismerem: németek, zsidók és árulók.” De a szerencsétlen átutazó Fischer csizmájának nyomai nem tették tönkre az, újjáéledő kertet. A békés együttélésre vágyó népek egyszer megízlelték a kölcsönös értékelés varázsát és minden gyümölcsének örvendtek.

Tulatzko elmélyed tanulóéveinek emlékébe, melyeket a bukovinai líceumok román, lengyel, ukrán, német stb. párhuzamos osztályaiban véglet, ahol mindegyik nemzetiséget a maga anyanyelvén tanították, ugyanannak az iskolának ledele alatt közös tantervvel és az egymást az intézet vezető helyén felváltó tanárok között fennálló

példás egyetértéssel. Azulon az egyetemi évek Csernovicban, ahol mindegyik nemzetnek megvolt a maga diáktársasága ugyanazokkal a szokásokkal, ugyanazzal az életről és az emberi méltóságról való felfogással és ugyanakkor mindegyik saját nemzeti érzését ápolta.

Tulatzko volt az „Ogniska” (tűzhely) lengyei diáktársaság elnöke. Meg is írta ennek a társaságnak a történetét és meleg hangon emlékezett meg benne az ő csoportja és a megfelelő román csoport „Arboroasa”, később „Junimea”, stb. között fennálló tökéletes összhangról. Ezek a társaságok kölcsönösen meghívták egymást és meg is jelentek minden bállal végződő kulturális, vagy nemzeti megnyilatkozás alkalmával. A romantikus lovagiasság és a becsület szellemében nevelkedett diákok között napirenden voltak a nézeteltérések. Kardjuk összemérésével oldották meg — de mindig csak egyazon nemzetiségű diákok és sohasem nemzeti nézeteltérésből kiindulva. Mindegyik bukovinai több nyelven beszél és pedig örömmel. A Dél-Bukovinában túlnyomó számban élő román nép ennek a különböző népek közötti érintkezésnek jötevője volt és közöttük született lengyel barátom lelkesedéssel beszél a román paraszt kultúrfokáról, csodálatos viseletéről („össze-

hasonlíthatatlan” — mondja), háztartásáról és fegyelmezett jelleméről és szelleméről. Ez a fegyelmezetség teszi azt, hogy Bukovinában például nincsenek erdei kihágások, annál az egyszerű oknál fogva, mert a parasztok nem tűrik, hogy egyetlen szálfát is kivágjanak csodálatos erdejükből, A kihágó tudja, hogy az első paraszt, aki meglátja« vagy tudomást szerez róla, galléronragadja. Mert az ottani parasztok tisztában vannak vele, hogy a javak nem csupán az övék, hanem minden nemzedéké, amely őket követni fogja ezen a vidéken.

Tulatzko felsorol néhány számot is Bukovina lakosságáról (úgy tűnik, hitelesek). Azt mondja hogy az észak szín-ukrán, a dél pedig szín-román. A románok száma nagyobb. A tartomány fővárosának a jelenlegi háború előtt 150.000 lakosa volt; 70.000 zsidó, 17.000 lengyel, Ő 3.000 ukrán, 10.000-en felül német, 10.000 román, majd egy kevés örmény, stb.

Ezeknek a számoknak tükrében visszaverődik a rendelet korlátoltsága, amely — adott pillanatban — megtiltotta, hogy nyilvános helyen és az üzletekben másképpen beszéljenek, mint románul. A rendelettel elérték azt, hogy minden üzletnek (különböző nemzetiségű tulajdonosai voltak)

tiltakozásképpen lehúzták a redőnyei és az egykori Fischer tábornok nyomaiban lépkedő kormányzót más vidékre helyezték. Az állami tisztviselők túlnyomó része nem bukovinai, bár ennek a tartománynak nagyszámú főképzetségű intellektuelle van, akik azonban csak alsóbbrendű hivatalhoz jutnak. Innen származnak a zavarok, amelyek a bukovinaiak életét a szükségesnél jobban elkeserítik és csöppet sem válnak hasznára a jó közigazgatásnak. Jellemző anekdotát mesélek nekem: A cseni o v ici pénzügyi adminisztrátort valahonnan az ország másik részéről nevezik ki ide és csak három gimnáziuma van. Bemutatják neki az alája rendelt tisztviselői-kart: Dr. X., Dr. Y. stb. Az adminisztrátor felbosszankodik ennyi doktor hallatára és egyszerre csak a kevésbé képzett és iskolázott főnök szokott ellenszenvével szakítja iélbe a bemutatást: „De mi ez, uraim, a pénzügyigazgatósághoz jöttem, vagy kórházba? ...”

A polgárokat anyanyelvüktől megfosztó tilalmak, a tartományok elárasztása mást vidékről való tisztviselőkkel, uralkodást és felsőbbiséget biztosíthat rövid időre — de sohasem fog a nemzetiségek között a testvéri közeledéshez vezetni. Pedig csak ez lehet egy állam megszilárdulásának az alapja.

Én is mesélek egy kis történetet Tulatzkonak:

A múlt háború végén a »émet lakosságú Dél-Tirolt Olaszországhoz csatolták. Az elvakult nacionalizmus receptjéhez híven, a kormány prefektusnak kinevezett erre a vidékre egy szicíliai főorvost aM egy Jottányit sem tudott németül. Az esetet egy újságban olvastam („Tiroler Zeitung”, amely később Berlinbe menekült, majd onnan egy külső rendelkezés indokolásával — Danzigba száműzték). A következő párbeszédet közölte:

— „Prefektus úr — szónokolt a helyi küldöttség vezetője — megengedjük, hogy a kormánynak oka van arra, hogy erre az állásra ne egy közülünk való németet, hanem egy olaszt nevezzen, ki de azt hisszük, megkérhetjük ezt az olaszt, hogy legalább a mi nyelvünkön beszéljen. Mint-hogy a nyelv elsajátításához szükséges idő sem áll rendelkezésre» még betegeink sem tudnak szói váltani orvosukkal,”

— „Nem tesz semmit” (felelte gőgösen a Don Prefetto) „a tehenek sem tudnak beszélni az állatorvossal és mégis jól kezelik őket.”

A tirolai németek panaszkodtak az ilyenfajta uralom ellen, de nem tudom, hogyha holnap lehetőségük nyílna arra, hogy az olasz lakosságot bekebelezzék, nem bánnának-e velük ugyanígy.

Íme a circulus vitiosus, amelyben forgolódunk

és megkeserítjük az összes Bukovinák népeinek életét, amelyek éppen olyan kertek változatos emberültetvényekkel, ahol a hibás nevelés és kegyefien uralkodni vágyás a gyengék felett a fajgyűlölet burjánját vetette el. Ez tönkreteszi a felebarátaink iránt érzett szeretet virágtöveit és a mennyország kertjét pokollá változtatja.

FAJ, ETNIKAI EREDET, STB.

Séta után Tulalzko barátommal együtt meglátogattuk a két lengyel nőt. Cellájuk ajtaja nyitva áll: éppen a kis szekéren levő üstből mernek maguknak. Jó étvágyat kívánunk nekik.

Befejezünk egy beszélgetést, amellyel észrevétlenül egy délelőtt telt el. Ilyen módon elfelejtetem, ami közvetlen közelemben és tőlem távol történik...

A rendelkezés: „mindenki a cellájába” végigsüvít a folyosón; visszahúzódok a cellámba és írni kezdek. Még egyet megtudtam Tulatzkotól: Ciprian Porumbescu, a nagy román zeneszerző szintén lengyel volt. Golebronzky-nak született, nevét később változtatta meg. Még egy oldal az igazság könyvében, amely bizonyítja, hogy az értékek a faj határain túl emelkednek, a biológiai vonal által megállapított határon, amely túlprimítív és túlszűk ahhoz, semhogy korlátokat szabhasson az emberi lángelmének.

Vájjon kivel lehetne helyettesíteni a magyar

irodalomban és történelemben a magyarok legnagyobb költőjét és ugyanakkor az 1848-as forradalom lelkesítőjét: Petőfit, aki görögkeleti szerbnek született és bölcsőjében Petrovics nevet viselt? Kivel helyettesíthetnék a németek a „nem-árja” Heinét? Hát a spanyolok Thetocopulost, „El Greco”-t?

Lapozzátok végig az emberiség művelődési és gazdasági történetét és számítsátok ki a veszteséget, amelyet egyes népek és általában az emberiség szenvedett volna, ha bölcsőjében megfojtana vagy máglyán elégetne minden más-etnikai eredetű, vagy más-fajú embert. Az űr, amely egy ilyen elképzelt csonkítás következtében tátogana, akkora lenne, hogy nem lehetne betömni az összes „fajtiszta” fejekkel.

Jelen pillanatban a fajt kritériumnak vehetjük, de nem embereknél, hanem állatoknál, ahol egy yorki sertés fölébe helyezendő a „mangalica” fajtának, anélkül, hogy ez az első felsőbbrendűségét, „über alles”-t jelentené.

Gobineau az ő „Értekezés a fajok egyenlőtlenségéről” szóló művével nagy tévedés spekulánsa volt, amelyet aztán Hitler százszázalékos örületté fejlesztett. Én azt mondanám: tiszta örület (vagyis műrost nélküli).

1944. január 19.

Egyhangúan és lassan telik a nap. Ostromainak a szabadságukat ilyen vagy olyan módon elvesztett emberek könyveinek emlékei: Dosztojevszkij, Silvio, Pellico, Verlaine ... Mikor otthon, teljesen szabad napjaidban, a családi kör meleg légkörében végigheveredsz megszokott kerevededen és olvasgatsz a lapokat, amelyek testi és lelki szenvedések hullámaiból cseppentett betűkkel vannak teli, — nem jut eszedbe, hogy egyszer talán te is kedves olvasó, osztályrészese leszel ezeknek a fájdaloknak és ugyanaz a szomorúság fog gyötörni.

És ha ez mégis megtörténik veled, meglátod, hogy most érted csak meg az egykori olvasmányokat, amelyek elvesztik szórakoztató jellegüket és fájdalmas tapasztalatokká válnak. Össze leszel kapcsolva azokkal ott túl a rácson, mert a lelki fájdaloknak és gyötrődéseknek ugyanabból a forrásából ittatok. Rájössz majd, hogy túl a hét-köznapok életén, túl a megelégedettség és bol-

dogság után rohanó emberiség változatos elfogultságán és felhevülésén — van még egy másik világ: az élve eltemetettek poklába zuhant emberiség világa.

Ebben a minden magasztos költészet-nélküli alvilágban, a zárt cellák pokoli sötétjébe vetett embercsoport tehetetlenül vergődik a gyötrő nosztalgia karmai között — és tekintetét a íényes felvilágra szegzi, ahol minden boldogság együtt van. Ennek a pokolnak koromsötétjéből az áttetsző tetőn keresztül a lélek szeme meglátja mindazt, ami fenn, az elveszett paradicsomban történik. Ez az áttörhetetlen kristályiető, mely elválaszt bennünket az elvesztett világtól és amit még fokoz CEE állandóan éber nosztalgia és tudat, hogy azt elvesztettük, mindaz megnöveli szemünkben szépségét és tündéri színekkel vonja be.

Tantalus, a te legendádnál csak kínjaid valósága régibb és mégis» mindig új!

A szomjúság borzalmas. Szemünk előtt a hűsítő pohár — de nem nyúlhatunk hozzá. Ti, akik kedvetek szerint bármikor hörpinthettek belőle, nem ismeritek ezt a szomjúságot. Ti fentiek nem ismeritek a bebörtönzöttek fájdalmát, mint ahogy mi sem ismertük mielőtt a Ti világotokból a mi poklunk sötétjébe taszítottak. De nem is tudjátok

annyira becsülni a boldogságokat, életeteket, nagy és kis örömeivel, mint ahogy mi értékeljük a pillanatok, évek vagy az örökkévalóság óta, mióta elvesztettük. . .

Jó éjszakát, szép álmokat szerencsétlen barátaim, együttérző hársaim ebben a szomorúságban.

ELMEMNEK A LENGYELEK

1944. január 20.

A mai napnak meg van a maga eseménye. Esemény, amely miatt visszakívánom a tegnapi, eseménynélküli nap egyhangúságát.

A lengyelek táborában nagy a sürgés-forgás. Felügyelők, hadbírák jönnek-mennek. A folyosók hosszában, a cellák ajtajában híre terjed, hogy elmennek a lengyelek. A hír fájdalmasan lep meg. Mem voltam felkészülve arra, hogy el kell válnom ezektől az emberektől, akik a boldogtalanságnak ebben a kaszányájában, lelkenek nagy úrját töltötték ki, Főnökük, Horodinszky mérnök felkeres és közli velem a hírt. Rendelet érkezett (számkra is egészen váratlanul), hogy átkerülnek a Targu-Jiu-i táborba. Holnap hajnalban szállítják el őket. Jó barátom, a küzdelemben megkeményedett öreg harcos nekifog, hogy a csoportot az utazásra előkészítse. Újból az ismeretlen felé. Börtönből táborba. Bármennyire megacélosodtak ezek a kitagadott bujdosók, most mindannyian izgatottak.

Az emberek nem ismerik az intézkedés okát, sem a táborban reájuk váró életkörülményeket. Egyeseknek közülük barátaik és rokonaik vannak itt a fővárosban, ahol a lengyel menekültek berendezték a „Lengyel Házai”; ez segítette őket ruházattal és élelemmel.

Vasárnaponként a folyosó felélénkült szüleik, testvéreik, barátaik látogatásától, akik apró ajándékokkal halmozták el őket és lelküket is felvidítetták. Mától kezdve búcsút mondhatnak ezeknek az örömöknek is... Mert a tábor messze van. Ott már senkijük sem lesz ezek közül a hozzájuk tartozók közül és azt mondják, hogy mindennek tetejébe ott csak egyszer havonta lehet és akkor is sok formáság után, látogatni.

Különösen a két leány, Mira és Lifka tűnik letörtnek és szomorúnak. Litka nem sir, de Mira szünet nélkül könnyezik; három nővére él Bukarestben, akik eddig mindig meglátogatták és öreg szülői, akiket néha láthatott. Most egészen el kell válnia tőlük. A fiatal Tulatzko ügyvédnek jegyese van itt. Megengedik neki, hogy még láthassa. Az elválásnál félszegen tart kezében egy fényképet; új „hajlékába” magával viszi, mert a leány beteg és nem követheti.

Litka, a könny nélküli amazon estefelé ágy-

nak esik. Szemei égnek sápadt arcában. Beszéllek róla a „dékán”-nal Rica Georgescu mérnökkel, mindenki barátjával, aki mindenütt jelen van, ahol fájdalmat kell enyhíteni, vagy tanácsot adni. Elmondja, hogy ezt a leányt, aki sok vihart látott, semmi sem töri le, csupán az a fájdalom, amit Észak-Bukovina kiűritésekor érzett, amikor kedvenc versenylovait a senki gondjára hagyták. Ez a leány összetéveszti a maga boldogságát lovaiéval, mindent ezeknek a „barátoknak” a szemüvegén keresztül néz és az emberek tetteit aszerint ellenőrzi és minősíti. Mikor egy ember bizonyos cselekedetéről, vagy annak indítóokáról beszélnek, Litka alaposan megvizsgálja a lovak magatartását hasonló esetben, azután ítéletszerűen kijelenti: „így van, mert a lovaim is...” stb.

Meghatódom. Rájövök, hogy az egyetlen orvosság, amellyel Litkát meg lehetne gyógyítani, az a fogadalmam volna, hogy segítőkéznek nyújtok ... a lovainak.

Feléje is nyújtom ezt a kezet. Ezt Rica Georgescu barátom kedvéért is teszem, mert látom, mennyire igyekszik mindig embertársain segíteni, magáévá teszi a más baját és boldog, ha másokat boldognak lát

Ajánlok egy megoldást: küldje el a lovait

Erdélybe« Sztrigy melletti birtokomra, természetesen gondozójukkal együtt. Ott elszállásolják őket, amíg úrnőjük és barátnőjük ismét olyan helyzetbe kerül, hogy maga mellett tarthatja őket. A takarmány-hiány nehéz probléma, de akad majd egy kis széna a lengyel lovaknak is. Az ajánlat hatása néni várat magára: Litka boldog.

Estefelé az úti előkészületek befejeződnek. Búcsúzásképen sorra kezet szorítunk. Nem minden meghatódás nélkül, de férfiasan nézünk egymás szemébe.

Késő éjjel még egyszer felhangzik összhangzatos szép énekük. Az elején szelíd bánatosságtól áthatva, azután növekvő férfiassággal a szárnyaló akkordok fináléjáig.

Ez a dal áthatol az összes lengyeleket egymástól elválasztó minden távolságon. Egy nép hangja, amely nem hal meg. Azután az éjszaka befed mindent titkával.

Hajnal felé néhány le-felszaladgáló ember topogása ébreszt fel. Rideg parancsszavak halatszanak, amelyeket a lengyeleket elszállító gépek motorjainak zúgása kísér a kinti fagyban. A csomagolás és az elutazás félelmetesen zajos látványt nyújtott, amely úgy látszott, sohasem ér véget. Azután csend lesz. Elmentek ...

ÚJBÓL A HADBÍRÓSÁGON

1944. január 21.

Megint elvisznek a hadbírószágra. Első látásra egyszerű eset, alapján véve kissé bonyolultabb. Azt hallom, hogy akik sorsomról rendelkeznek, elhatározták szabadon bocsátásomat. Akármennyire is eltökéltük magunkban, hogy dacosan és ingadozó érzelmek nélkül viseljük keresztünket, a szabadulás leghalványabb reménysugara is villámgyorsasággal tör át a lelken és felélénkíti.

Kevéssel azelőtt, hogy az autó a szokott detektív kísérettel megérkezett a börtön udvarára, az mondják, hogy elhatározták szabadonbocsátásomat. Az e fölött érzett öröm hatása alatt mosolyogva állítom meg az udvaron felém közeledő detektívet: „A szabadságomat hozzák?” Kérdésem nekik tréfát jelentett, pedig én remegő bizakodással tettem fel. A felelet mosollyal ékesítet-

ten hangzik. „Sajnáljuk, nem. Parancsunk van arra, hogy Önt hadbíróságra állítsuk elő”.

Ezek az emberek nem is gyanítják, hogy felettük gyászruhába öltözteti lelkemet.

A hadbírózáson Nicolau hadbírószázadossal beszélgetünk. Középkorú férfi, aki hivatás-teljesítése miatt aggódik. Megvan benne az igazi bíró méltósága (az iliovi törvényszék elnöke, behívták ide, ahogy meséli). Jegyzőkönyvfelvétel és egyéb formaságok nélkül a beszélgetés véget ér azzal, hogy „jövő héten” újra hívnak. Az iratcsomó hatalmas: „éjjel és nappal dolgozom” — mondja — „hogy előbbre vigyem az ügyet”. Én lg láttam lapokat és olvastam oldalakat ebből az iratkötegből, de egyelőre nem sejtek előre semmit, jöllehet a formája, tartalma, összefüggései erősen kísértésbe hoznak, hogy átlapozzam. Szeretnék behatolni a titkaiba, a bizonyítékok és annyi aprólékos gonddal elrendezett iratok nagy titkába, hogy megtudjam a csodálatos okokat, amelyek rávették az „összeesküvés” főnökét arra, hogy hálószobájában az ágy alatt hagyja az egész irattárt és azután eltűnjön a látóhatárról és ilyen módon elbuktassa mindazokat, akiket jegyzőkönyveiben „befeketített”. Hozzá kell tenni, hogy mielőtt eltűnt, nem felejtette el ugyancsak

ott hagyni a chiffre-kulcsot, amellyel különféle neveket jegyzett meg. Mindenesetre ez az iratcsomó fehér cérnával van összevarrva. Már megszíról szaglik róla a provokálás. És — mondtam már — az én politikus szimatomban nem szokott engem cserbenhagyni..,

Visszatérve immár annyira ismert cellámba, (amelyhez néha hűtlen lesz szabadság gondolatokat tápláló lakója) elhatározom, hogy nagytakarítást rendezek — engesztelésképpen, mert gondolatban vétettem ellene. A szükséges formaságok után Barna szabó, aradi honfitársam és az orosz Szokolov segítségemre sietnek. Mindenekelőtt megállapítjuk, hogy a szalma majdnem teljesen eltűnt a ronggyá vált zsákból. Szeret teszek egy jobbra és megtöltöm a kapott friss szalmával. Azután szétzedem a vaságyat és — nem gyanított sikerrel — ragyogó poloskavadászatot rendezek. Poloskák nyüzsögnek minden hajlatban és halomra hullanak a „lángszóró” tüzeiben (egy benzinlámpa). Leseperjük a falakat. Mindent kiporolunk, azután kinyitjuk a cella ajtaját, hogy megmeneküljünk a poloskák holttestéből áradó bűztől. Majd mindent hófehér huzatba rakok. (Tegnap este láthatatlan kezek egy csomagot helyeztek el cellámba, amelyben ágynemű és finom kis párna volt.) A

lepedő egyik sarkában felfedezem a diszkrétan meghúzódo raonogrammot „Lia L.”

Ez a gyöngéd gondoskodás egyszeribe kiragad a mindenfajta poloskával folytatott aljas harc mezejéről. A cellában — kis fehér vászonfolt jelképében — megjelent maga a tisztaság...

MESE EGY TYÚKRÓL

1944. január 22.

Mncea mérnök egyre gyakrabban hagyja el az udvarban elkülönített celláját és sétáimon mellém szegődik. Eddigi tökéletes magabazárkózottságához képest ez látható előrehaladás: kétest társaságomat. Ami engem illet, örülök jelentének, mert segít az egyedüllét elűzésében«

Mirceával hosszú séta, majd egyhangúan le száll az este«

Visszatérve cellámba új barátomra gondolok.

Mint sokan mások, Mircea is sokat dohányzik; habár meggyőztem, hogy séta alatt sülyessze „burzsuj”-pipáját zsebébe. A hatalmas mennyi ségfí nikotin, amellyel ez a robusztus ember éjjelnappal mérgezi szervezetét, természetesen legyengítette ellenállását. Nagyon ideges, a „nikotinizált” ember minden jellegzetességét magán hordja, lelkileg is nehezebben bírja a börtön nél-

külözeit és így jobban kihangsúlyozza helyzetének tragikusságát, amely majdnem három év óta tart már. Minél többet dohányzik, fizikai ellenállása annál inkább csökken. Ily módon csökken morális ereje Is, akarata is, amelyek pedig szükségesek a szenvedélyek kormányzásához, a dohányzást is beleértve. Amennyivel csökken morális ereje, dohányzó szenvedélye annal titánibb lesz. Hogy hová vezet a keringés ebben a circulas vlfiosusban, előrelátható. Hogy ezt könnyebben megértse, elmesélem neki tréfaképen volt barátom Octavian Prie esetét, amelyet ő maga mesélték

Mikor a képviselőház vezértikára és alelnöke volt, a politikai virágzás idején — Prie-nek volt Olprefen, az Olt mellett egy birtoka, melyet édesanyja, egy szorgalmas parasztasszony, mint jó gazdasszony gondozott. A vásáron fajtiszta Orpington-tyúkot fedezett fel és megvette azzal a szándékkal, hogy ültetni fogja. De rájött, hogy egy ugyanolyanfajta kakasra is szükség volna. De ez nem voll kéznél. Nehogy korcsosodást kockáztasson meg, nagy gondosan egy lelakatolt ketrechen különítette el a tyúkot, „Amíg veszek egy kakast is” — mondta az asszony. Hosszú idő telt el. Egy napot» Prie barátom hazament és hajnalban az

anyja jajgatása ébresztette fel. Mi történt? Felébredve, a szegény asszonynak eszébe futott a tyúk, amelyet napok óta bezárva felejtett: „Jaj neki!” siránkozott a boldogtalan asszony, „Szerencsétlen tyúk... Annyi nap óta étlen-szomjan! Biztosan megdöglött...” Felkelt és kiment az udvarra a ketrechez. Fia követte. Kinyitotta a ketrecet és egyszerre csak nini: a ketrec ajtajában, kövérebben, mint valaha, ott ült „anyám tyúkjá”, Az anyja keresztet vetett. Ez nem volt rendes dolog. A fia ellenben kíváncsi volt, mi lappang a babonán túl és őrt állt. A titok hamarabb kiderült mintsem várták: A tyúk tojt és azután csendesen, kényelmesen megette a tojását. Azután megint tojt És minél többet tojt, annál többet evett — és minél jobban evett, annál többet tojt. Még szerencse, hogy az anyjának eszébe jutott a tyúk. Különben ez az állandó körforgás halálhoz vezetett volna...
Túltáplálkozás!

A meggondolatlan dohányosok vigyázzanak!

MESE EGY HERINGBŐL

A mérnök, aki Londonban végezte egyetemi tanulmányait és sokat utazott most egy kicsi, a többtől elkülönített cella foglyai Bár régen van már itt, nem tud megbarátkozni ezzel a helyzettel. Állandóan visszatér rá és lázong, Őt is boldogult Prie barátomtól hallott mesével szórakoztatom.

Balázsfalván élt egy józanéletű kanonok, aki kevés megtakarított pénzéből évente külföldön utazgatott, hogy bővítse ismereteit. Egy nyáron Hamburg kikötőjében újdonságot látott: heringet amelynek feje volt Mert mi már ősidők óta fej nélkül ismerjük. Micsoda újság lenne az az ott-hona kanonoktestvéreknek, ha élő, tejes heringet vinne nekik.

A halász tud megoldást Egy hordócskát megtöltött tengervízzel és abba rakja a halat. Balázsfalvára érkezve, barátai egyenest megrohanják, hogy lássák a csodát. De egy napon a főtiszte-

lendő úr gondba esik. A tengervíz, amelyben a nering élni szokott, fogyni kezdett. A vizsgára hívott házi orvos kimondta az ítéletet: Minden csak szokás kérdése. A hordócskát meg kell üdíteni — természetesen lassacskán — tarnavai vízzel. Így is tettek és a hering tovább ficánkodott. Később az örökké bűvárkodó kanonok feltette magának a kérdést: ha csupán szokás kérdése, miért ne szokna meg a levegőt is? És áttért a gyakorlatra. Kihúzta a hering orrát a levegőre. Eleinte néhány pillanatra, azután órákra, majd napokra. Végül is egészen kiszedte a vízből. A hering, mint valami nagybirtokos, vidáman élt a levegőn, amelyet teljesen megszokott. Egy napon Gerard de Nervend példájára, tisztelendő gazdája sétálni vitte egy cérnára kötve. Ez a próbálkozás ellenben végzetes lett. Mikor átmertek a Tárnává hídján, levált egy deszka, a cérna elszakadt, a hering bepottyant a vízbe és... megfulladt.

A tanulság?

Bármennyit élnénk szabadon, meg kell szoknunk a börtönt is. Azt tanácsolom tehát barátomnak; hogy abban az órában, amikor majd elnagyja a börtön küszöbét, ne ugorjék fejest a szabadságba. Újra meg kell szoknunk a szabadságot is.

A BÖGESZMÉKRŐL

Legfájóbb pontja Mirceának az a gondolat, hogy barátai elárulták és igazságtalanul bántak vele, élükön a folyosómon lévő cellában lakó Georgescu mérnökkel. Minden ideges fáradtság ellenére Mircea kellemes mese-pajtás! maradt. Sok dolgot, személyt és szokást ismer, különösen Angliából és Törökországból, ahol sokszor fordult meg. Rabsága miatti lázadása most közös tréning után csendesebb és mintha szavaim enyhítették volna szenvedését és elégedetlenségét

Csak amikor eszébe jut Georgescu és „övéi” — amint ő mondja — a bosszúállás gondolatától megszállva, válik ugyanolyan izgatottá« mint volt és nem lehet lecsillapítani. A mai napot anekdoták és mesék mondására szántuk, ezzel az időt óhajtjuk agyonütni. Nálam ez állandóam célzatosság, mert elhatároztam« hogy elhunyt jóbarátom és néhai munkatársam egyik leszármazottjá-

nak segítségére sietek. Iparkodom a következő, tényleg megtörtént esettel felhívni a figyelmét rögzismévé vált állandó gyötrődésére;

A budapesti egyetem hallgatója voltam Budi Oprean barátommal együtt, aki ma a Közmunka agyi Minisztérium serény vezérigazgatója. Közös szobái béreltünk. Egy harmadik honfitársunk ugyancsak Hunyadmegyéből (Batrana községből) Georghe Lupsa gyakran meglátogatott Csodáltak tanulmányaiban való felsőbbrendűségét. Parasztfiú volt, mindig kitűnő tanuló s a műegyetemen is rekordot állított fel, ahol neve támadt és bámulatba ejtette tanárait, társait egyaránt. Jóképű, mindig elegáns fiú volt és az akkori idő divatja szerint magas kürtőkalapot hordott. Annál lobban, megijesztett, amikor egy késő estén, rongyosan, sáros cipőben, vad szakállal és félig megpörkölt arccal belépett szobánkba. Különösen az utóbbi félemlített meg de szerencsétlen barátunk felvilágosított. Takarékoságból gyufával égette le a szakállát. Megértettük a tragédiát; még lobban összehúzódkodtunk a paplan alatt. Azután néhány órát fel-alájárt a szobánkban, majd becsapta az ajtót és elment. Nem ismert már minket. Két napra rá megtudtuk, hogy előzetesen néhány napra eltűnt volt és úgy került vissza, aho-

gyan mi is láttuk. Végül is bezárták a budapesti kőbányai moderm kórház elmeógyógyászati osztályán.

Részvétellel voltunk szerencsétlen barátunk iránt és meglátogattuk. Megilletődve léptük át az intézet küszöbét, de nagy volt csodálkozásunk, amikor jóképűen, fürgén és elegánsan meglátogattuk, akárcsak régen. Felénk szaladt, örvendve, hogy meglátogattuk, kezét szorítottunk és beszélgetni kezdtünk, mint régen. Csak az indulásnál futott át gondterhelt arcán valami szomorú árnyék. Azt mondta: „Amint látjátok, nincs semmi bajom, egészséges vagyok, de ha sokáig itt tartanak ezekkel, (és az ujjával a park sétányai felé mutat, ahol egy csomó beteg sétált, az egyik lepedővel a hátán a la Napoleon, a másik Istennel beszélgetve stb.) „egész biztosan megbolondulok. Vigyetek el engem innen egy órával hamarabb, mielőtt megbolondulnék. Valami ármányt szóttek ellenem”.

Rögtön jelentkeztünk a főorvosnál. Mivel én voltam a közlékenyebb, én vittem a szót. Izgatottan beszéltem és meggyőződéssel kértem, tegye szabaddá barátunkat. Az orvos az olyan specialista nyugalomával hallgatott végig és nézett ránk, aki már megszokta, hogy izgatott emberek

kei beszéljessen. Halvány mosollyal kérdezte: „És miből állapították meg, hogy egészséges?”

— „Változatos beszélgetésünkből és normális szokásaiból, amiket ismerünk. Beszéltünk Fele mindenről, a mellettem álló barátom még matematikai problémákra is rátért és pontos, tökéletesen normális feleleteket kapott”.

— „Japánról beszéltek vele?”

Tágranyitottam a szemem: „Japánról? Nem”. Azt tanácsolta nekünk, hogy jöjjünk máskor, beszéljünk vele erről is, azután jelentkezzünk újra nála kérésünkkel. Gondolatokba mélyedve léptük át a szomorú épület kapuját. Egy hét múlva, bizonytalan érzéstől hajtva, újra elmentünk. Ugyanaz a fogadtatás szerencsétlen Lupsa barátunk részéről. Normális beszélgetéssel telt el az idő. Miután pillantást váltottam Rudi barátommal, határozottan közeledtem az orvos által megadott témához. Az orosz-japán háború akkor még napirenden volt. Ezen a vonalon kezdtem elővigyázatosan haladni. Éppen Port-Arthurhoz értem. Minden normális. Összeszedtem minden bátorságomat és hirtelen fordulattal a szemébe néztem: Japán.

Villámcsapás. Az arca iszonyúan elváltozott — és sietve Japánról kezdett beszélni. „Hogyan? Te ismered Japánt?” — kérdeztem félénken.

Rekedten fordult a többi beteg felé, akiket a múltkor is láttam a park sétányain; „Hallottátok mit kérdez? Hogy én ismerem-e Japánt Mi? Mikado voltam Jokohamában. Ti tudjátok, hogy ragadták el a trónomat Ugorjatok egyet, hogy visszafoglaljuk! Tüzérség!.. (Szegény fiú tartalékos tüzérhadnagy volt) Lovasság!...

A harcbaszólitottak az előzetes manővereken már begyakorlottan, pontosan reagáltak a felszólításra. Felugráltak a támlappal előre fordított székekre, egymás hátán lovagoltak, — de mi már a kapunál voltunk és gyorsan kerestük a kijáratot, anélkül, hogy kerestük volna a főorvost Ez a mi kiváló jóbarátunk története, akit később, rövid magáhoztérése után kigyógyított rögeszméjéből a minden betegségek nagy orvosa: a halál.

Emléke hosszasan kísért bennünket életünk folyamán és az emlék hatása alatt egyre jobban megismertük az embert. Ma arra a következtetésre jutottunk, hogy bizonyos pillanatban minden embernek van egy, a többi fölött uralkodó eszméje, amely ezeket ki is küszöböli és az agyszövetben bizonyos mértékig megrögzítődik. Ez az egész én-re nézve veszedelmessé válhat. Jó tehát óvatosnak lennünk zsarnokságával szemben és azért, hogy felismerjük törekvését amellyel

egész lényünket rabigába akarja hajtani, fokozzuk le kezdeti jelentőségére. A bennünket foglalkoztató gondolatoknak ilyenentéppen való irányításával és egymás mellé rendelésével kiegyensúlyozottan evezünk majd előre az emberi élet amúgyis eléggé felkavart és zavaros hullámain.

Amikor az eszme, amely minket uralma alatt tort az emberiség előrehaladásának útján, tárgyilagos és felebarátaink számára termékeny természetű értéket képvisel — mégis egyéni bárkánk felborulásával is járna, magas erkölcsi értékű igazolást és kárpótlást jelent azoknak a világaiban, akik az eszménynek estek áldozatul. Ellenben, ha egyéni megfontolásból, vagy személyi elfogultságból fakad, akkor jobb minél előbb gyökerestől kitépni.

Sétapartnerem végighallgatta elbeszélésemet, azután gyanakodva nézett rám, majd habozva kérdezte „Mi az én rögeszmém, vagy mi válhat azzá?” Mivel ez az ember magától nem találja ki, tehát megszállott. Megígérem, hogy egy másik sétánk alkalmával feltárom neki. Egyelőre rögeszmékről lévén szó, egy másik történetet mesélek el neki, amely másfajta emberekre vonatkozik, akik egyébként rendesek, sőt kiválóak.

Elhunyt barátom — mesélem — a volt aradi püspök, Grigore Comsa, társaságkedvelő, művelt, lelkes férfi volt. Öröm volt vele beszélgetni egy bizonyos pontig — ahol ha megakadt — erőlködni kezdett, elvörösödött, kiabált, szinte nekiizzadva hadonászott — és többé nem volt élvezhető az előadása. Mikor egyszer Déván átutazott Bukarest ielé, ahová én is indulóban voltam, beszálltam a fülkéjébe. A hosszú úton sok mindenről beszélgettünk. Nagyszerűen szórakoztunk. Egyszerre csak megállt a rögeszméjénél, a vallásos szektánál« különösen a baptisták és adventisták szektájánál. Ismertem a gyengéjét és számotvettem azzal, hogy az út hátralevő része kinszenvedés lesz. Hogy ettől megmeneküljek, hirtelen félbeszakítottam: „Te ismered Japánt?” Csodálkozásában az egész ember egyetlen kérdőjellé vált Kihasznál-tam ezt a tárgytól való eltérést és megkezdtem a mesét, kiszínezve a részleteket, hogy szórakoztassam és ébren tartsam a figyelmét. Amikor befejeztem, rövid habozás után az előző pácienseimtől megszokott kérdést vetette fel: „Mi az én Japánom?” — „A baptisták” — feleltem azonnal. A püspök úr öméltósága kis ellenállást próbál, mint a többiek, de észrevettem, hogy gondolkodóba esett Mikor egyszer később találkoztunk, panaszkodott

nekem és elátkozta a mesémet. Elmondta nekem, hogy valahányszor kánoni vizsgálatain belefogott a szekták elleni mennydörgő prédikációba, észbejutott „Japán”, — megtorpanás — mely indulatának gátat vetett és majdnem lefegyverezte. Pedig — mesélte — ez az indulat eddig olyan szenvedélyes volt» hogy a magas egyházi férfiú a „baptista” szó pusztá hallatára hangosan kezdeti kiabálni az oltár előtt is, kezével, lábával hadonászott, annyira, hogy egyszer, prédikációja alatt nadrágja leesett a reverenda alatt Nem beszélek többet ezeknek a szenvedélyes kirohanásoknak az eredményeiről, amelyekben semmi sem volt meg a Mester szavainak szelídségéből: a baptisták és adventisták számának viharos növekedése éppen az ő egyházmegyéjében ért el országos rekordot; a vidék lakosságának majdnem fele tért át. Megszámlálhatatlan gúny irata ennek a szenvedélynek volt írásbeli megörökítése. Ezt az embert megszállta és rabságban tartotta egy eszme, mely szomorúvá tette lelkipásztorkodását, mert minél többet káromkodott, a szektákhoz tartozók száma (egy hibás módszerrel együttjáró visszahatásként) egyre nőtt. Körbenfutó okoskodás volt ez, amelynek ez a vérmes ember foglya lett és amelyből nem mentette meg semmi, csak korai, agyszélhü-

dés következtében beállott halála, kevéssel a „Japán” meséje után.

Ha régebben meséltem volna el neki» talán meghosszabbítottam volna napjait.

...Mircea — észrevettem — érdeklődéssel hallgat. Más „esetre” térek át

1927-ben Mária királyné Amerikába utazott — propaganda céljából, mondták egyesek. — Averesen marsall kormánya „testületileg” jeleni meg Sinaiában, hogy szerencsés utat kívánjon. Mindannyian kikísértük az állomáshoz: gyönyörű szép nap volt és mindenki jókedvű volt. Mi is beszálltunk a különvonatba, hogy elkísérjük a határig. Azután Bukarestbe való visszautazásunk közben az összes miniszterek találkozókat adtak egymásnak az étkező kocsiban, amelyet a királyi vonathoz csatoltak. A jókedv tetőpontra hágott a fehér asztaloknál. Egyszerre csak Trancu-Jasi kollégám kérdezgetni kezd a szertartás körül annak idején történt kis „baleset” felől, amelynek én voltam az előidézője és melynek folytán a királyné kis lehangoltságát mutatott.

Tulajdonképpen kis félreértés támadt a miniszter és a palota között (akkoriban lehetséges volt ilyenmi.) A „baleset”-ből szóbeszéd lett és nemrégiben ez a tárcámba került. Most „tárcanélküli” vagyok

Természetesen megszállva az eszmétől, amely ebben a félreértésben uralkodott és a meggyőződéstől, hogy az igazság az én oldalamon van, állandó fárasztó vitákat rendeztem azoknak, akik annak voltak kitéve, hogy végighallgassanak, különösei kollégáimnak, akiket az utolsó tanácskozások alkalmával felingereltem. Védőbeszédeim már majdnem kisebb kormányválságot provokáltak.

Sinaia szépségei, a gyönyörű idő, a vagonban uralkodó jókedv, vagy mindezek együttvéve arra készítettek, hogy visszautasítsam a témát, amely — természetesen — fenyegetővé válhatott volna a derús és vidám légkörben.

Azt feleltem Trancu-Jasinak, aki „Japán” meséjét ismerte: „Azt akarod, hogy belépjek a saját Japánomba? Ej, ma nem!”

Mindenki csodálkozva nézett ránk. „Miféle Japán?” — kérdezte Averescu marsall és én elmeséltem nekik. „Gyerünk” — mondta a marsall — „hadd lássuk mindegyikünknek a „Japán”-ját!”

Nem kezdtem a marsailon, de a többit — akiknek volt — sorra vettem.

Dóri Popovici barátom, Bukovina minisztere erősítette, hogy neki nincs „Japán”-ja. Határozottan feleltem neki: „De igen: Bukovina metropolitája.” Általános derűlttség. Ő is nevetett. Mert

mindannyian ismertük éles összetűzéseit a bukovinai egyház akkori fejével, egész idő alatt, amíg kormányon voltunk. Szerinte a vallásalapítványok miatt, mi pedig úgy gyanítottuk, hogy kis személyi ellenszenv játszik közre. Dori szimpatikus kolléga volt, sojt jóvalis, de megkeserítette napjainkat, amikor a metropolitáról beszélt és a minisztertanácsot szerencsétlenné tette, mikor „ennek” feljét kérte..., stb.

Iratcsomói voltak ellene, de nekünk nem volt égető egy metropolita trónfosztása olyan nehéz időkbén, amikor elég más kérdés várt megoldásra. Dori haragudott, elment Csernovicba, néhány ezer paraszt tüntetett nyomában a metropolita ellen, azuftán — mert ennek eszeágában sem volt, hogy távozzék — visszatért megint a Tanácsba...

Tény az, hogy ezután a vidám utazás után Sinaia és Bukarest között. Dóri többé nem „piszkált” bennünket az ő Vladicá-javal...

Azután sorra került az erdélyi vezető ember és tiszteletreméltó kollégánk, Goldis László közoktatásügyi és művészeti miniszter, „iacibácsi” szellemi ember volt, magas kultúrával és sok lelkesedéssel, de megszállta egy eszme, amelyet nem irányított eléggé, ebbel következőleg rabjává lett:

a román opera. Azt akarta, hogy a művészetek terén, való kormányténykedést a román opera számára emelt épület hirdesse. Táskájában mindig volt egy terjedelmes iratcsomag; tervezetek, előirányzatok stb. Hosszá levelezés után kifejtette Nagyrománia és a mi latin fajunk jelentőségét Európának ebben a részében és annak alapvető fontosságú szükségességét, hogy az állam amúgyis nagyon szegényes költségvetésé! (kis kölcsönök után szaladgáltunk) nem nagyon szerény összeggel megterhelje ecélből. Támogatta ebben az a tény, hogy a bukaresti opera egy kibérelt ingatlanban működött és mivel a bérleti szerződés a közeljövőben lejárt, odakiálthatta a Tanácsnak? „Soha nem láttott botrány egy civilizált államra nézve! Néhány nap múlva az opera ki lesz téve az utcágra!” Mi hallgattunk, „Lacibácsi” politikai barátjai, a fősvény Lapedatu szabotálta — az Operá-t nem építettük fel. Egy teljes esztendeig tett minket szerencsétlenné ezzel az eszmével és aláasta önmagát a kormányban.

Goldis rögeszméjének bemutatása után ugyanaz a derűtség. „Lacibácsi” megharagudott és újból próbálta bizonygatni még az étkezőkocsibem is, Chitila-tól Bukarestig, hogy „ez” a kérdés nem „japán”; hanem ...

De a vonat befutott az éjszaki pályaudvarra és mi, eléggé ismerve a hátralevő részi, szétszéledtünk. Hosszú ideig azonban Goldis nem jelent meg a Tanácson az Opera duzzadt táskájával. Gratuláltak a „japán” közbevetés sikeréhez — amikor egyszerre csak íme jön a táskájával és elhelyezi az iratsomót az asztalra. Mindannyian megdermedtünk, mert késő éjjel volt és a minisztertanácsnak még sok dolga volt. Goldis hallgatott és ezzel határozatlanságát árulta el. A vége leie Averescu marsall megkérdezte, mint rendesen; „Uraim, van még valami?” Itt „Lacibácsi” bizonytalanul mozdult meg székében, kissé zavartan hordozta körül pillantásai a hosszá asztal körül. azután azt mondta az elnöknek: „Volna nekem még valamim, de vájjon elmondhatom-e azok után, hogy ezek az urak engem a „Japán”-nal megbolondítanak?” — Nagy derűtség. „Lacibácsi” is nevetett, ez volt a legjobb, amit tehetett. Sietve hónunk alá kaptuk a táskánkat és ment mindenki a maga útjára.

— „Azt hiszem” (mondtam a mesét befejezve) „drága Mircea mérnök úr, meg fogja érteni, hogy az értelmet, akárhányszor is húzza le azt az érzelm és a hűsből-vérből való lényünkkel együttjáró szenvedély — erős elhatározással vissza kell vinni

parancsoló ellenőrző posztjára. A rögeszme mindig a pusztuláshoz vezet. Gondoljunk például Hitlerre. Napóleonnak hiszi magát. Az eredményt majd meglátjuk... Lesz legalább megint egy Szent Ilona, vagy szintén egy... „Japán”.

A BÖRTÖN PEDAGÓGIÁJA

1944. január 23.

A börtön, életrendjét örök idők óta nehezen viselik el a foglyok; lebilincseli a testet és elsötétíti a lelket. Apró dolgok, testi szükségletek, a reggeli közös mosdástól a kezdetleges ebédig, szinte megfélemlítő a civilizáció által felkínált legkisebb kényelemhez szokott embernek. Mindezek, a változatos, lassú és lélekölő kínzás pecsétjével látják el ezt az életrendet. A „Balkán” megnyilatkozik teljes egészében, kezdve a toaletthelyiség török berendezésétől ... A visszataszító kezdetlegesség végleges és megfélelbezzhetetlen bizonyítványt állít ki a rendszernek és azoknak, akik hívatva vannak arra, hogy a közösségi életet szervezzék és vezessék, még a börtönben is.

A felszín óriási fényűzése és a széltében-hoszrában való aranyozott kupolák évszázados mocskot rejtegetnek árnyékukkal. De ez az ellentét nem csap meg mindenkit, csak azt, aki — felosztva a

társadalom egész testét, amelynek részét alkotja — megkapja az összes rétegek ismeretéhez szükséges oldalnézetet. A mélységeknek ennél a boncolosánál csodálkozunk a rétegek közötti fennálló különbségen, amelyeknek nincsen semmi közös vonásuk, hasonlóan egy heterogén darabokból álló szerkezethez, amelynek nincs kötőanyaga. A külső máz bármilyen ragyogó, nem tud ellenállni az ütésnek. Szilárdság nélkül, tehát bármilyen ellenállás nélkül ez a társadalom nem tudta a mi népünknek a külső és belső összeomlás alatt és után — különösen Nagyrománia utolsó éveiben — annyira tragikus méretű kifosztását és megaláztatását megakadályozni.

Nekem ez az alvilágba, a börtön mélyébe történt letaszításom jói jött, minthogy ugyanaz a társadalom a legfelsőbb rétegekbe helyezett engem. Most felvázolódik a szemem előtt teljes meztelenségben minden realitás: a magasságtól a mélyééig. A mélységbe vezető úton, ahová taszítottak, nyitva tartottam és egyre jobban nyitva tartom a szemem, hogy minél többet lássak és olyan tapasztalatokkal megrakodva térjek vissza a felsővilágra, amelyek nélkül egyikünknek sem volna szabad bírnia egy olyan társadalmi test vezetőjének jogait és minőségét, amely testnek mi

is tagjai vagyunk. Csupán egy az állandó bánatom: hogy nem kényszerítették és nem fogják kényszeríteni az összes parancsnoki posztjukon álló rabtartókat és trónkövetelőket hogy a sziguranca és a hadi törvényiek börtönein és Bukarest külvárosain kérésziül végigcsinállak ezt a lejtőn való lefelé rohanást és a cellák világának ezt az állomását, Meg vagyok győződve róla, hogy ez a közösségnek és nekik hasznukra válna. Csak így lelkesednek majd a szembetűnő ellentétek lecsökkentéséért, a nagy társadalmi különbségek kiküszöböléséért — fentről elvéve, alul hozzáadva — hogy ezáltal a nemzetet és az országot jól megerősítsék, Kár, hogy nincsenek éppen mellettem, iioy kölcsönösen kikérdezhetnek egymást ismereteink és tapasztalataink mélysége felől. Be remélem, hogy azoknak a száma, akik okaivá — nem akarva végigcsinálják majd ezt a nagyon nehéz, de igen szükséges kiegészítő tanfolyamot, állandóan nőni fog. Ilyenmódon kialakul majd a tényleges helyzetet ismerő, igazi vezetők elhivatottsága és jobb elrendezése. Azután igazságosabb elosztása végtelenül változatos javaknak, amelyeket a technikai haladás ígér az élet színvonalának emelésére, a jó, a kényelem, az egészség maximumának megvalósítására, sokaknak ja-

vára: tekintet nélkül arra, hogy azok a felső, vagy alsó réteghez tartoznak.

Az élet a maga mélyebb.» elvontabb értelmével elsősorban ezekből az apró, állandó, változatos anyagi szükségletekből tevődik össze. A civilizáció foka éppen abban mutatkozik meg, milyen módon elégítjük ki ezeket a szükségleteket »Primum vivere, deinde philosophare.« Az életet minden időben elsősorban testileg értelmeztük és így is fogjuk értelmezni, A kivételt képviselők, akik testileg gyötrik magukat és visszautasítanak mindenfajta kényeimet — erősítik ezt a szabályt. Esek a saját életük egyensúlyát felborították, egy szellemi, tudományos., vagy misztikus célt követők, úttörők lehetnek a haladás birodalmában mindazok számára, akik a szellem birodalmához tartoznak; de nem sikerült és nem is fog sikerülni nekik, hogy az embereket hasonló cselekvésre rávegyék és arra, hogy a testre vonatkozó haladásról lemondjanak,

A Savonarola, Huss vagy Jeane d'Arc képem alkotott világ lehetetlen.

Végül is ezeknek a mártíromsága! — akár mennyire is fenséges, fölülmúlta nagyságában a harcoló és szenvedő emberiség vértanúsága és küzdelme Spartacustól napjainkig.

ZACHEUS MEGVILÁGOSÍTÁSA

1944. január 24.

Újból a Hadbírószágon. Micolau vizsgálóbíró, a tartalékos katonai ügyész, olyan mint egy civilizált modorú polgári bíró, A légkör enyhébbnek tűnik.

Az előszobában Micle tanár mellett megyek el. Őt is őrizetben tartják, katona áll az oldalán. Barátom arcszíne egy pillanatra megtestesíti a börtön világának minden szenvedését és az esszesek szenvedésének kisugárzása az én szenvedésem lencséjén keresztülszűrve, lelkem gyújtópontjában egyesül. De csupán egy percre. A tekintetünk keresztezése, amellyel egymást köszöntjük, kölcsönösen ellenőrzi lelkünk belső világát. A megindultság elmúlt. Kemény önuralmat pcüan-cselünk magunkra.

Közlök velem a hírt, amely a külső világban terjedt el rólam, hogy éhségstrájkot fogadtam.

Minthogy a rendszernek nem érdeke, hogy ez a hír gyökerei verjen, megengedik, hogy erdélyi barátaim lássanak, akik, mint hallottam, napouta zaklatják a hivatalokat, engedjék meg nekik, hogy meglátogassanak.

Elutasították őket; a külső világtól való elkülönítésem tökéletes, még a családomtól is; a levelezést sem engedik meg.

Szó nélkül szorítom meg barátaim kezét, akik elibém állnak, felemelem a fejemet, kifeszítem a mellem, hogy ne lássanak olyannak, mint akit összetört a vállára rakott kereszt.

Visszafelé egész utam alatt gondolataim szüntelen ott járnak a Megfeszítetttnél és összehasonlítást teszek.

Gondolafok, amelyekkel életem más keresztútján talákoztam és mindig ugyanarra a megállapításra vezettek:

Nem vagyok a vértanúk fajtájából való. Bármenyire is vizsgálom éneket, ez mindig tisztán emberi marad. Nincs bennem semmi az „emberfeletti” anyagból. Hogyha akaratomból egy, az élet problémáinak megfelelő állásfoglalásom születik meg, amely gyakran kockázatok vállalását foglalja magában, ez annak köszönhető, hogy ennek az életnek olyan tartalmat óhajtok adni, mely

tüllépi a saját, vagy magánérdek birodalmában való elfoglaltságomat.

Egy napon autómmal az országúton száguldva, utolérem az öreg Oancea ekést, aki a veleli egyesült templom gondnoka volt. Gyalog ment a szászvárosi vásárra. Megálltam és magam mellé ültettem. Mikor beértünk a városba, az emberi kényszerítésünk után mélyen a szemembe nézett és azt mondta; „hogyan köszönjem meg? Talán valamivel a Szentírásból: ön a mi Zacheusunk”. És elment.

Nem érdeklődtem Zacheus után, de — mivel pap fia vagyok — eszembe jutott az evangélium az ő nevével és az olajával. Hazaérve, megkerestem a bibliában.

Krisztus idejében Zacheus gazdag uzorás volt, mint sokan mások előtte és utána. A Mester mint rendesen, a nyomorultakhoz, a szegényekhez szólott az út szélén. A vámósok bezárták kapujukat és fülüket a jómódjuk ellen lázító előtt. Egyszerre csak a rongyosok között Krisztus szeme áthatóan rászegződött egy közeli olajfára, amelyre Zacheus vámós felkapaszkodott, hogy lássa és hallja Őt. A Mester, az emberi lélek titkainak ismerője, felfedezett Zacheus elsötétedett lelkében egy fénysugarat, a jóindulatnak egy magocskáját

és odakiáltott: „Zacheus, Zacheus, ma vendég leszek a te házában.” A mag erőre kapott a vámos lelkében, boldogan szállt le (mert addig az Isten Fia nem lépte át a vámosok küszöbét), hazaszaladt, hogy elkészítse a lakomát. A szegények tömege csodálkozva nézte a kapuból a vendéget — és Zacheus felzaklatottan egy eddig ismeretlen megindultság lázától, érezte, hogy meg kell valósítania valamit a megkezdett úton. A kapuja élőit lévők nyomorúsága és a maga gazdagsága között láthatatlan kötelék szövődött. Felébredt tehát és azt mondta isteni vendégének: „Uram, odaadom a vagyonom felét (lásd az evangélium szövegét) ezeknek a szegényeknek.”

A másik felét megtartotta magának és övéinek, Zacheus nem volt sem hős, sem vértana, hanem egy mérsékelt ember, aki meg tudta magát fékezni a megkezdett úton. Mérsékelt, tehát kiegyensúlyozott.

Az élet kétoldalú érem. Egyik az anyagi, másik a szellemi, Aki eltúlozza az egyik részt a másik rovására, az felborítja élete egyensúlyát Lényünk szociális rendeltetésének megértése s az a képesség, hogy saját érdekeinket embertársaink érdekeivel összeegyeztessük: az a mi földi lényünk szellemi oldalához tartozik. Van egy szent egyen-

soly és lépteinket e felé kell irányítanunk, hogy ezzel erősítsük, hogy a földön élünk.

A hősök és vértanúk bolygók az emberiség egén. Mi elégedjünk meg, ha fényüknél megtaláljuk életünk igaz lényegét.

A nagyok emlékezzenek vissza és értsék meg a Zacheusok útját, akik az egyéni és a közösségi élet egyensúlyának keresői. Ne emeljenek senkit a keresztrefeszítettek sorába, megterhelve ezáltal lelkiismeretüket, amelynek egyszer eljő a bírāja!

Az őrtálló katona éjszakai léptei eszünkbe futtatják, hogy késő van... Végignyúlok a vaságyon.

GAVRILA SZENVEDÉSE

1944. január 25.

Păcuraria erdélyi ember, a bécsi döntéssel Magyarországnak ítélt Marosvásárhely környékéről való csász. Meghatva lép cellámba és kesében összegyűrt levelet szorongat, amelyet feleségétől kapott. Az ember mindjárt kezdetben elmenekült és otthagya családját, amelyet mindmáig nem látott; sorvad is utánuk való vágyakozástól. A minap megállt az ajtó előtt és mélyen felsóhajtott; azt mondta: vár még hat hónapot és ha akkor sem tud visszatérni feleségéhez, majd véget vet napjainak

Ide adja a levelet, hogy olvassam el: „Feladó: Păcurariu Ana, Mezőharasztos”. Horthy öntelt képe eltakarja a címzés egy részét. Nehezen betűzőm ki. A felsősarokban a kereszt jele. Hozzátette; „Krisztus közöttünk.” Azután kezdi:

„Kedve» Gävriľä!

Elsősorban kedves, tudd meg rólunk, hogy egészségesek vagyunk és azt kívánjuk kedves, hogy te is légy egészséges és tudod kedves, hogy nagy öröm volt, mikor mikulásra azt a 382 pengőt kaptam tőled, olyan nagy örömöm, hogy nem is tudom leírni kedves, mindannyian örültünk neki, nem is gondoltunk arra, hogy megjöhet és tudod kedves úgy megkönnyebbültem, mintha egy malomkövet vettél volna le a szívemről, med erősen féltünk a pénzbüntetéstől és mindig ez okozott gondot nekünk és te most megszabadítottál kedves az Úristen legyen hozzád jó kedves, te lehet, hogy megharagudtál mikor megkaptad tőlem a könyvet, de nagyon haragos voltam és erősen erősen nehéz volt nekünk és éjjel-nappal féltünk, de ha nem tudtál volna küldeni kedves, akkor eladtam volna 7 csücsök pamutvásznat 3 pengőért darabját és más semmink sem volt. Nálunk nagyon nagy szükség van a ruhára és mindenre kedves Gävriľä és kérlek, hogy gondoskodjál ruháról és mindenről, mert a mi szívünk nálad van és én kedves, egész érte tanítom imádkozni Valentint érted és mind a mieinkért. Mindenki csodálkozik, hogy először te küldtél pénzt, mert ide senkinek sem érkezett semmi és mind jönnek és alig kezdenek

hozzá, hogy nézzék mennyit küldtél és tudod kedves Gávrilä most már én is kapok egy kis lisztet fejenként, adtam is 16 pengőt és most már mi is kimehetünk az emberek közé és tudd meg, hogy nagyon nagy ínséget szenvedünk ételben és mindenben, a kománé adott egy kis malacot, de nem tudom, hogy mivel tartjuk és ha levágjuk, kell adjunk az államnak 4 kiló zsírt, mostanáig van adóban 18 pengő és kiróttak 30-at, Valentinnak még mindig az a papucs van két év előttről. Jonelnek a Valentintól van a szandálja, az amelyiket te csináltál Valentinnak, az enyéimet megjavítottam, nem finomak, de így is jó, mert amilyen a világ, olyanok ezek is. Kedves Gavilla anyád és nénéd jó egészséget kívánnak és szeremének élni, hogy lássanak mindenkit, de lehet, hogy ez már sohasem jön el, hogy mind lássuk egymást egy helye® és úgy, hogy most boldog ünnepeket kívánok Neked és hogy sokáig éljél, ezt kívánom szeretettel és nem hittem, hogy éppen így töltjük a karácsonyt szétválasztva. Anyád folyton sírt és én is sírtam és a gyermekek kérdezték stb.”

Gavrilával együtt olvassuk a levelet cellámban az ágyon ülve; utat enged a könnyeinek, én meg elgondolkodom a világ folyásán, Fájdalmának, bánatának egy része az én lelkemre száll. Az

enyémre gondolok, akiket ugyanaz a kérdés nyugtalanít, amelyet Gávriľa Annája tesz lel, túl a határon. Micsoda idöket élünk és ki tudja, mikor adódik megint mód rá, hogy együttlássuk megint egymást mint valamikor... Nosztalgiám szárnyra kap. Röptében magában hordja összes embertár»saink mérhetetlen fájdalmát, akiket kiragadott otthonukból és elválasztott kedveseiktől az idök mostohasága. A föld fekete a fájdalomtól.

Azután Gávriľa elhagyja cellámat, fejét behúzza a szomorúság terhétől meggörnyedt vállai közé; ez a teher az ő kicsi része az emberiség szenvedéséből. Ez a nagy tragédiának egy végtelen kis része s a szerencsétlen ember mégis majdnem összerogy alatta,.. Gondolatom követi őt, ha nem lenne meg neki a maga baja, nem venne tudomást millió embertársa határtalan szenvedéséről.

A mások fájdalma iránti megértés hiánya a forrása annak a tragédiának, amely azután kibontakozásában a meg nem értőt agyonnyomja.

EGY SZÉKELY SZENVEDÉSE.

Ugyanez a román ember, aki a bécsi döntéssel felállított átkozott határ miatt szenved, szemem előtt naponta oda megy ahhoz a szerencsétlen székelyhez, aki a magyar uralom alá került Erdélyből való,

A magyar ugyanabban a börtönben bűnhődik azért a vétkéért, hogy a békási szorosnál titokban átlépte a határt, vágyva azután, hogy kedvesét lássa. Csak egy estére jött, csillagos ég alatt, de elfogták a román granicsárok és most korunk szokása szerint, kémkedés gyanújával terhelve várja zár alatt a Hadbíróóság ítéletét. Néha-néha látom, amint fát vág a konyha előtt és a hargitai erdők gyermekének mesteri fogásával kezeli a fejszét rongyos fogoly-ruhában, amelyet meglenget rajta a havas szél. Közeledem hozzá és anyanyelvén beszélgetünk. A vágy emészti most őt is, szülei és testvérei után. A magyar is, a román is a háborús vezetők egyazon diplomáciai sebészetének áldo-

óta. A románt és a magyart is ugyanaz a honvágy emésztí, a románt is, a magyart is ugyanaz a viharos szél rázza meg, amelyben sírva jajong a Hargita erdejének cserjéiben és a Retyezátot egyforma emberi tragédia. De hamarabb közeledik egymáshoz ez a két hegy, mint a népek végzete által egymásmellé telepített két nemzet fiai. Gyűlölködő pillantásokat vetnek egymás felé s hiábalónak tűnik minden fáradozás, amely közelebb akarja hozni őket egymáshoz.

És mindennek ellenére, mert csak a hegyek nem találkoznak egymással sohasem, de az emberek mindig és annál inkább — semmi fáradozás, semmi kockázat nem lehet túl nagy és nem lehet túl nehéz azokat elviselni, akkor amikor arlól van szó, hogy egy keresztényi, emberi eszményért, az emberek és népek közötti békés közeledésért harcoljunk. Különösen akkor, amikor a történelmi szomszédság állandó találkozásokat és útkeresztveződéseket szab elébük. Ennek a magasabbrendű erkölcsi és emberi lényekből fakadó parancsnak meg nem értés, szakadatlan, véres összeütközésekre vezetett és csúcspontját napjaink óriási leszámolásában érte el, amely felperzseli az egész földet és tönkretesz az egész emberiség lelki egyensúlyát, békéjét és boldogságát.

KÉT NAP SZENVEDÉSE

A cella magányában és csendjében egyazon Igazságtalanság két áldozata: az én csőszöm« a menekült román, Gâvrila Pacurariu és a szomszéd cellában levő északerdélyi magyar favágó — mind a kettő erdélyi — járt folyton eszemben.

Ez a kettő ebben a pillanatban egy ellentét uagédiáját személyesíti meg, amely a történelem fgyamán szembeállított két népet. Közös élet ér de-
küknek arra kellett volna őket determinálnia, hogy állandóan egyesülten szerepeljenek.

Azt mondtam: ez a két nép a történelem ke«
Tesztútjain mindig mint ellenség találkozott ak-
kor, amikor érdekük szerint egymás mellett kellett
volna állniok. Történelmük tárgyilagos vizsgálata
kétségtelenül ehhez a következtetéshez vezet —
min! ahogy a történelem vakmerő és elfogult meg
hamisításának sikerült elsötétítenie a nemzedékek
ítélőképességét, amikor mesterségesen táplálta az

örök ellenségeskedés és gyűlölködés hagyományát.

Én is — szüleim és őseim óta — hittem ebben a hagyományban. Uralkodott rajtam mindaddig, amíg első ízben sikerült kiszöknöm a kezdetleges nevelés kereteiből, amelynek alapja a szerencsétlen előítéletek öröksége volt. Amikor átléptem ezeket a szűk határokat, felvettem az érintkezést a széles nagyvilággal, bejártam az akkori civilizáció nagy központjait és mindenekfelett tágabb látókört és távlatot nyertem — a sötétség szétszóródott és a gyűlölet elolvadt, mint a hó a napon. Leküzdhetetlen vágy támadt bennem, hogy a?: emberek és népek, különösen a szomszédos népek közötti egyetértésért és jó együttélésért harcoljak.

Sikerült rájönnöm ilyen módon, hogy a román és a magyar nép közötti megértés nemcsak hogy lehetséges, de — mivel a szomszédság és a történelmi együttélés adva van — a kölcsönös boldogságot célzó, lényegbe vágó feltétel és geopolitikai jellegű parancs.

A múlt vizsgálata közben gyakran megálltam az 1848-as eseményeknél, amikor a francia forradalom szele megérintette a Duna medencéjében elterülő feudális államokat és megingatta őket

alapjukban. A Habsburgok vára, Bécs elszörnyedve vette tudomásul, hogy lámpavasra akasztották a feudális rend egyik erős őrét és a magyar nép is forradalmáraitól, Kossuthtól és Petőfitől lelkesítve, felemelte a forradalom zászlaját. A pozsonyi feudális diéta — megijedve Petőfi és más forradalmárok vezetése alatt Budapesten, a Duna legén összegyűlt „40.000 főnyi paraszt-tömeg” tüntetésétől — sietve felszabadította a jobbágyságot, megalakítja a felelős kormányrendszert, megadja a gyülekezési- és sajtószabadságot. Az osztrák császár J. Has ich tábornokot küldte osztrákokból, csehekből és horvátokból toborzott sereg élén a Kossuth politikai vezetése alatt álló első felelős kormány által vezetett magyar nép ellen. Kossuth Ausztria különböző nemzeteihez fordult és harcba hívta őket a közös elnyomó ellen, a népek szabadságáért, a feudálisok ellen és a polgári forradalomért.

Milyen magatartást tanúsítottak az erdélyi románok az 1848-as év eseményeivel szemben?

Milyen feleletet adtak Kossuth felhívására?

Ismerjük az utat, amellyel saját entellektüeljei azt a feudalizmus igája alatt kimerült népet vezeték. Emlékezetes a lelkesedés a balázsfalvai szabadságmezőn, épígy Avram Jancu-nak, a fiatal

ügyvédnek hősies kiállása, hogy pontot tegyen kardjával a véget nem érő beszéd után és hegyek közé menjen, hogy forradalomra szólítsa a mócokkal. Mindannyian, különösen fiatal éveinkben ennek a romantikus hősiességű legendának melegében éltünk és a szentségként őrzött vitézi hagyományok forrásából Utunk Erdély minden román tűzhelyénél.

De az 1848-as forradalmak kimenetele és mindaz, ami őket a realitások területén követte — a történelem szemüvegén át vizsgálva — eredményezték azt, hogy a sötétségnek ez a kisértetvára, elpusztítva a színtelen, az összes kegyetlen következményekkel járó, de annál reálisabb történelmi igazságtól, eltűnjék.

Kossuth és hívei nem tudtak a Habsburgok jogára alatt élő nemesek uralma elleni harcban maguk mellé állítani az erdélyi román népet, annál az egyszerű oknál fogva« mert ezek a forradalmárok maguk hagyták el a harc történelmi vonalai azután, hogy kezdetben hajlandók voltak mozgósítani nemzetük minden népi erejét és a szabadságra, társadalmi igazságra vágyó tömegeket a polgári forradalom útján lelkesítették. A forradalom első lendülete után annak vezetői vonszoltatták magukat a kiváltságosokkal való egyezke-

dés mocsarában, a régi rendszer kloakájában. Ahelyett, hogy a feudális intézményeket azonnal kiirtották volna, ahelyett, hogy az összes kiváltságokat feltétel nélkül és késedelem nélkül megsemmisítették volna, „ügyes” vontatottságot tűrtek el,

A Pozsonyba sietve összehívott országgyűlés gyorsan megszavazta a törvényeket, amelyek eltörölték a jobbágyságot, kihirdetve a vagyonszabadságot és a törvényelőtti egyenlőséget. Ezeket is a forradalmi arkangyal, Petőfi által fellázított parasztok nyomására. De a törvényhozó nemesek halálfélelme egyszerre eltűnt, amikor ezek a parasztok elhagyva a Duna jegét. Rákosról, ahol összegyűltek, szétszéledtek otthonaikba. Miután újból bátorságra kapott, — az országgyűlés kezdte hasonlóan a nagy francia forradaloméhoz olyan mértékben korlátozni a munkásnépnek tett engedményeket, hogy a paragrafusok keretében gyakorlati értéküket veszítették a „reformok”, amelyek előkészítették a birtokuktól és feudális jogaiktól megfosztottak kártalanítását. Kossuth gyűjtő beszédeinek villámain továbbra is szétszórta, de ugyanakkor eltúrte a feudálisok őt körülvevő csapatát, amely a sovén nacionalizmus álarca alatt aláaknázza a szociális forradalmat. Azoknak a na-

poknak tárgyilagos feltételei rámutattak a nemzetinek a gazdaságival való szerencsés kapcsolataira, a nemzeti függetlenségért és ugyanakkor a gazdasági-társadalmi felszabadulásért vívandó harcra, de a forradalom vezéreinek hideg józanágát elhomályosította a naiv és fanatikus nacionalizmus. Ilyenformán lassanként elhagyták a szociális forradalom frontját.

Az évszázadokon át tartó jobbagyság folytán megacélosodott közösségi ösztönnel ihletsugalltan érezte meg ezt a dolgozó magyar nép, amely a kezdeti nekilendülés után „összehúzott szemöldökkel”, egyre fogyó bizalommal nézte Kossuth tevékenységét, amelyet egyre jobban fontak körül a feudális rendszerek forradalmi, piros strucctollukat lelkesen lobogtató kiváltságosai.

A román jobbagytömeg tudata alatt a román dolgozó nép lelkében ugyanez a folyamat fejlődött ki, ugyanaz az érdeknélküliség, amelyet nem tudott felriasztani az ő kollektív lelkében más, csak egy szomszéd nép harca a polgári forradalom vonalán. A vázolt jelenség eltávolítóig hatott a két népre, mely — ha ugyanabban a pillanatban egyesül, ugyanazokkal az objektív feltételekkel és egyesült erővel — nagy előrehaladó lépést való-

síthatott volna meg mindkettőjüknek nemzeti és gazdasági szabadsága útján.

Minden fordítva történt. A mócok 1848-as forradalmi népvézereinek naivsága elősegítette ezt a két népre nézve tragikus folyamatot. Avram Jancu és hívei összetévesztették a jellegzetes magyar feudalizmus igája alatt jobbágygá lett magyar népet az Erdély vidékein elterülő birtokok nemes gazdáival. Jancu forradalmárainak szemében ezek a grófok és bárók személyesítették meg a magyar népet. A lázadó mócok minden forradalmi ereje Ideológiailag irányult egy olyan nép ellen, amely éppen olyan idegen volt ezeknek a nemeseknek, mint ő. Irányítás volt ez a nemzeti ellenségeskedés vonalán, habár — tragikus és paradoxon — ezeknek a feudálisoknak nagy része idegen volt a magyar etnikai testben, mert román származásúak voltak. Kendeffi gróf Cándea, Jósika báró Josoca, Nopcsa = Nopcea és a többiek, akiknek kastélyait Jancu lándzsásai dúlták fel, ugyanazt a feudális rendszert képviselték, amely ellen kezdetben a magyar nép is felkelt. A való helyzetnek tragikus meg nem értése és ennek ok-íjtő ki nem vizsgálása, amihez hozzájárult ennek a meg nem értésnek ravasz kihasználása azok részéről, akik a történelem folyamán mindig kihasz-

nálták a népek osztottságát, hogy annál könnyebben „szétosszák” őket, — mindkét nép részét ilyen szomorú kifejléshez vezetett. Hátráltatta fejlődésüket és annyi haszontalan energia-pazarlást okozott, annyi szenvedést mindkét oldalon« hogy egy alapvető revízió a két nép viszonyát illetőleg; egyenesen parancsoló.

Be fogjuk bizonyítani, anélkül, hogy a történelmi valóságnak ellentmondanánk, hogy a romái és magyar nép közötti összeütközést sohasem reális, vagy anyagi érdekek határozták meg, hanem mindkét néptől idegen érdekek hívták ki; érdekek, amelyek — összevetve egyes vezetők naivságával — közös szerencsétlenséghez vezettek.

Éppen Horea, Closca és Crisan — általába» együgyűen ábrázolt — a magyarok által történt kerékbetörésükről szóló meséje is más valóságot fed, amit szintén elferdítettek, hogy határkövé vak fék a két nép ellenségeskedésének elhibázott útján. A történelem adatainak meghamisítása egy érzékeny hagyomány ruháját öltötte magára, amelyei egy nemzedékről-nemzedékre szálló célzatos nevelés mesterségesen teremtett, kiapadhatatlan gyűlölet forrását fakasztotta a magyar nép ellen és ébren tartotta „bosszúszomját” ez ellen a nép ellen. Pedig a történelmi igazság az, hogy a ma-

gyar nép teljesen távol állott a román nép jobbagyéletének ettől a szomorú epizódjától.

Horea, a nyugati hegyek gránit-parasztja, szította sorstársainak lázadását a vegyes származású, de azon a vidéken nagyrészt román nemeség ellen, amely a feudális kiaknázási rendszert vette volt igénybe. Horea hitet táplált a bécsi „császári” igazságban. Ezt a hitet állandóan táplálták a császár várához vezető útjai, ahol a hátsó aftón fogadták. Egy szerencsétlen, bocskoros román részére nem rendeztek szertartásos császári kihallgatási és a történelem nem jegyzett fel egyetlen találkozást Horea és a császár között, a móc tarisznyájából gonddal előkotorászott kérévényeket könnyen átvehette volna egy aranyzsinóros féllakáj, sőt egy ranggal fölötte álló is és a nép fantáziájában császárrá vált volna, „Divide et impera!” — ez volt a Habsburg-ház jelszava, ez volt az egyetlen érdeke ennek a császári háznak a századok folyamán. Ez a jelszó létkérdés volt számára és egy egyensúly-játékban nyilvánult meg. Az objektív feltételek azt írták elő, hogy a nemesek uralma miatt elégedetlen mócok hírnökei szívesen fogadják és ezek a nemesek (leszámítva a pozsonyi diéta romantikus gesztusát, amikor felajánlótják: „vitam et sanquinem pro regina

nostra”) egyre merészebbek lettek. II. József, ennek a királynénak fia és utóda, tökéletesítette magát ebben a művészetben, hogy reményekkel táplálja a monarchiában élő különböző népek lelkét. Ezenkívül meg kellett fékezni a nemességnek egyre fokozódó kívánságait.

Nehéz megállapítani, hogy ez a művészi mennyire tolódott Horeának a nemesek elleni forradalmára való bátorításig, de könnyű elhinni, hogy a Habsburg nem állott annak a polgári forradalomnak vonalán, melynek szele Zaránd hegyei közé hatolt. Horea tehát nem járhatott a császári szándék kerékvágásában akkor, amikor túlbecsülve a bécsi bátorítást, öt évvel a párisi forradalom kitörése előtt — a curechii kicsi főtemplomban — meghirdette a kimondottan polgári forradalmat a feudális uralom szétrombolásának jelszavával, hogy azután ennek romjain épüljön fel a személyes szabadság és a törvény előtti egyenlőség. De a forradalom kitört, a mócok kasszát és fegyvert ragadtak és elpusztították az útkjba eső nemesi fészkeket, a feudális rendszer megannyi várát. Az ily módon való elintézés azonban túlment a Habsburg-uralom érdekeinek demarkációs vonalán és kihasználva a nehéz telet, amely a forradalom lázas ösztöneinek lehűtője —

a császárság közbelépett, hogy megállítsa a veszedelmes elindulást. Egy román pap árulása következtében egy osztrák tiszt és a „császár” német katonái néhány áruló jobbágy segítségével — Albac erdejében a rejtékben gyújtott tűz mellett elfogták Horeát és társait és gúzsbakötötték. A gyulaféhevári várbörtönbe vetették őket és a kétféjű Habsburg sas jelvénye alatt és a német császár bírái, uruk nevében kerékbetöréssel való rettenetes halálra ítélték őket. Perük jegyzőkönyve, az ítéletre és a végrehajtásra vonatkozó okmányok, itt vannak a „Kaiserlich” katonai törvényszék levéltárában, de történészeink nem kutatják ezeket a hiteles adatokat, még kevésbé minden időből való költőink, mert ezek eloszlathatnának egy legendái, amelyet sok gonddal tápláltak egy romantikus nacionalizmus korszakában és vonalán. Ezek bebizonyítanak, hogy a magyar nép távollott ettől a borzalmas aktustól és hogy a magyar tömegek ugyancsak a Habsburgok védnöksége alatt álló feudális rendszer alatt nyögtek. A rebellis románok vértanúságánál örömmel asszisztáló nemesek célja (szüntelenül ismételjük, homályos, vagy éppen román etnikai eredetűek) ugyanaz volt, mint az Annásé és Kaifásé, de őket nem követte saját népük, amely ugyanabban az időben

ugyanolyan forradalmi lendülettel határozta el az ugyanolyan szenvedésekben testvériesült népekkel együtt, a szabadság és egyenlőség felé való indulását, (Egy évtizeddel később, amikor a magyar Martinovics és társai megpróbálták újból felébreszteni a magyar népet, ugyanaz a nemesség tapsolt az ő vértanúságuknak, akiket ugyanazok a Habsburgok ítéltek halálra ...)

Horea tarisznyját a császári okmányokkal együtt elégették az erdei tűzben, A móc „takarta” a bécsieket, de ezek ugyanabban a pillanatban elárulták őt, Ilyenmódon működött össze ezúttal is egyesek naivsága és mások ravaszsága a tragikus fináléban.

Ö, ha ez a két jobbágnép találkozott volna Időben és térben a polgári forradalmak ugyan* azon útján a közös ellenség, a feudális nemesség elleni... Hogyha a közös hóhér, a bécsi Habsburg ellen egyesítették volna erőiket¹....

Mennyi szenvedés és mennyi ugyanolyan méretű kiaknázás, mennyi megaláztatás, mennyi kesedelem a munkástömegek élete megjavításának és haladásának útján és ezeknek a fatális történelmi diferenciáknak kiküszöbölésében elszenvedett mennyi szomorúság és gyász lett volna elkerülhető ...

De a népek emlékezőtehetsége rövid és ezt a gyengességét tökéletesen kihasználják ezeknek az ellentéteknek haszonélvezői országon belül és országon kívül.

Csak így volt lehetséges, hogy egy nép életében aránylag rövid idő múltán Horea lázadásának drámai esetét minden tanulságával együtt elfeledték és a történelem megisméltődött egy ugyanolyan tragikus végű forradalomban.

Jancu macáinak kiábrándulása, melyet ugyanazoknak a Habsburgoknak hálátlansága idézett elő, összesűrítetten jelentkezett a „hegyek királyának” tragédiájában, aki összeomlott a felelősség terhe alatt abban a pillanatban, amikor a romantikus hősiesség és a hiszékeny becsületesség köde szétfoszlott és átadta helyét a kegyetlen valóságnak, amely ennek a romantikus felfogásnak tökéletesen idegen elemekből állt. És ezeknek az új tanulságoknak ellenére a hiba 131S-ban megisméltődött.

Továbbra is ennek a fatális felfogásnak az útján akarunk haladni, mindörökké visszaesve és elfeledve a múlt tanulságait? El fogunk hát bukni mindannyian, akik felelősek vagyunk a múltnak ezekért a hibáiért?

A nép azonban örök. Túlélte és — haszonta-

Ion áldozatokkal — túl fogja élni Konzerváló ösztöne, tűrőképessége,, ezeknek az áldozatoknak és szenvedéseknek felhalmozódása világosan-látásának határáig vezetnek, amely alól azután nem tudják majd kivonni magukat azok, akik őt vezetik» annak kockáztatása nélkül, hogy a népakarat vihara el ne söpörje őket...

Păcurariu csósz, e két nép meg nem értésének élő áldozata, már régen elhagyta cellámat. Kint hóvihar dühöng és lassan leszáll az est A falra akasztott villanykörte sápadt fényénél tovább gombolyítom ezeket a gondolatokat és próbálom rekonstruálni az 1940. augusztus 31-i bécsi döntés tényeit a tárgyilagos vizsgálódás szemüvegén keresztül, minden előítélettől és szubjektív indokolástól menten.

A vasrács, amely a külső világtól és ezáltal a „döntés” által megindított szerencsétlenségek tömegének árnyékától elválaszt engem, amely döntés számtalan román és magyar család boldogságát tette tönkre, részre nem hajló és minden hét» köznapi felfogástöi mentes ítélet magasságába emel engem.

Az avatatlanok kiabálása nem hatol be ide. Tehát vizsgáljuk meg a tényeket.

Mindenekelőtt ezt a „döntést” mi, románok kértük (illetve Gigurtu, Voler Pop, Manoilescu stb.)_f minden fenntartás nélkül eleve alávétve magunkat az elfogadott bírák döntésének.

Amikor azután jellegének megfelelően, a megiebbeszéhetetlen és végleges ítéletet egyszer kihirdették, kiáltoztunk a fájdalomtól, szabad folyásit engedtünk az ebben megvalósult igazságtalanság fölött érzett felháborodásunknak és utólagos reparációkat kerestünk saját számlánkra, az ítélet keretein kívül. Beszédes példákkal rendelkezünk éppen azok számára is, akik ebben az ügyben a legérdekeltettebbek.

A szöveg például világosan előírta, hogy a közjavak, az összes állampolgárok, — tehát a köztisztviselőkkel bezárólag — a helyükön maradnak mindaddig, amíg az ítélet rendelkezéseinek keretében a leltározást és a magyar vagy román állampolgárságnak meghatározott időpontig való optálását illetően a végleges szabályozás megtörténik. Mi ellenben, a kormány rendeletére, annak óhaja szerint, mindent, amit tudtunk, hamarosan kiürítettünk, mielőtt még a magyarok elfoglalhatták volna a bírák által nekik ítélt területet. Előttünk végeláthatatlan oszlopokban vonultak teherautók, vonatok, szekerek, az átadott Északerdély felől, a

megmaradt Délerdély felé, megrakva bútorokkal iskolapadokkal, klinikai felszerelésekkel, leszerelt kórházakkal, fantasztikus változatosságban. Két nappal a döntés után a román kormány áthelyezte a magyar származású állami kishivatalnokokat és csakis ezeket, a megmaradt Délről — a magyar államnak átadott Északra, azzal a rendelkezéssel, hogy negyvennyolc órán belül induljanak el kijelölt helyükre. Élénken él emlékezetünkben a fájdalmas jeleneteknek végtelen sora: a szerencsétlenek csomagjaikkal a hátukon indultak el, miután ilyen váratlanul kellett elválniuk öveiktől, fűszküktől, kis holmijuktól és a tűzhelyüktől, ahol egy egész életének a fáradtságával összekuporgattak maguknak valamit, amely életből 23 évet töltöttek a tőlük most ilyen brutálisan szabadulni akaró román állam szolgálatában. Minden utcasarkon találkoztam velük; vasutasok, pénzügyi és igazságügyi tisztviselők, férfiak és nők, akik könnyes szemmei kélték közbelépésemet, hogy ne dobják ki őket az ősz küszöbén állásaikból és családjuk köréből, amely nem követhette őket az ismeretlenbe. Közbelépéseinkre a szolgálatban lévő főnökök ezt a sztereotip választ adták: „el kellett menniök, mert a miniszter úr távirati rendelkezésével áthelyezte őket.” Sőt mi több, egyes hatásá-

gok írásbeli nyilatkozatokat mutattak fel, amelyekben a magyar származású tisztviselő áthelyezését kérte, a nyilatkozatot aláírva. Megengedem, hogy akadtak ilyenek is, akik az Északerdélybe visszatérő magyar uralom gondolatára felforró vérük hangja hívására — siettek, hogy ott egy órával hamarabb boldogabbnak érezzék magukat. De a bécsi szöveg, amelyet aláírásukkal elfogadtak és elismertek a román állam szomorú emlékű képviselői, mindkét félre nézve kötelező közös eljárást írt elő arra az esetre, ha az emberek az egyik vagy másik állam állampolgárságára igényt tartanak. Bírói és az ítélet kötelezettségeinek szempontjából — kétségbe nem vonva a jóhiszeműséget — világos, hogy a román kormánynak határozottan vissza kellett volna utasítania az ilyen áthelyezési kérvényeket, amelyek a román uralom alatt maradt állásból egy másik, magyar uralom alá került állásba való átmenetelt céltott.

De a kérvények közül sokat kikényszerítések a magyar származású tisztviselőktől abban a pánikban teilt léghkörben, amely az Északerdély elrablása miatt felindult románok uralma alatt maradt magyarokat körülvette. A hatóságí ember, különösen a rendőrség és szígunanca embere, kegyetlenül rámeredt a kisebbségi tisztviselőre, ez

pedig aláírt és sírt. A döntés utáni második napon jelen voltam a szomszédos Piski községben a háromszázat meghaladó magyar származású vasutas áthelyezésénél, akiket nagyobb részét még gyermekkorukból ismertem, minthogy állandó érintkezésben voltam a vasúti személyzetnek ezzel a régi telepével (több mint két évtizedig voltam tiszteletbeli elnöke a C. F. H. mechanikusok otthonának, stb.). Megállapíthattam, hogy ezeket a szerencsétleneket túlnyomó részben kényszerítették az aláírásra s ezek egyhangúan könyörögtek családjaikkal együtt, hogy hagyják őket a helyükön. Természetes volt ezeknek az elkeseredése, amely a szegény, füstös telep csendes utcáit a könnyek völgyévé változtatta. Minden egyszerűségük ellenére tisztában voltak vele, hogy azok az átadott Északerdélyben levő helyek, ahová áthelyezték őket, nem voltak betöltetlenek, így tehát a magyar állam ezt kísérő hozzájárulása nélkül az utcán maradnak. Mint ahogy így is történt. Hónapokkal a döntés után ezek közül sokakkal találkoztam, akik Kolozsvár utcáin nyomorúságban, állás nélkül lézengtek.

A kölcsönös gyűlölet hullámai, amiket az ostoba bécsi döntés kavart fel, elárasztottak minden értelmet, elsötétítettek minden agyat és lehetet-

lenné tettek minden olyan igyekezetet, amely a megindult folyamatot megállíthatta volna.

Anélkül, hogy a megkínzott nép észrevette volna, megkezdődött többek között az áthelyezések kevés» intelligenciáról tanúskodó ravasz játéka a román kormány részéről. Ezt a játékot mint azoknak a bűnöknek egyikét fogják majd megbélyegezni, amely annyi család szerencsétlenségét és annyi otthon szétdőlést okozta...

A bécsi döntés után a román „Monitorul Oficial” megkezdte a magyar származású tisztviselők áthelyezési rendeletének közlését, hogy ilyenformán „törvényes” formát adjon a befejezett ténynek (az igazság az, hogy ezeket a tisztviselőket már jóval előbb túlküldték a határon). De, hogy meglegyen a „forma”, a bécsi döntés végrehajtása fölött „örkődő” német-olasz bizottság előtt, a román kormány — amely tudta, hogy ezek az áthelyezések nem felelnek meg a szövegnek — a „Monitorul Oficial”-ban szeptember 10-én tehát Bécs után megjelent rendeletekkel, 1940. augusztus 16-i dátummal keltezte. Így tehát a román kormány egy döntés előtti keltezést használt, mintha ezeknek az áthelyezéseknek semmi közük nem lett volna az akkor még előre nem látható bécsi döntéshez.

Ha a mi nemzeti önérzetünk — túltéve magánkat bármilyen emberi, vagy keresztényi Jelfogóson, túl a nemzeti sovinizmus határain — elő is írják hogy együtt működünk a román kormánnyal, ez a kormány elzárja az utat ezzel az előrekeltetésessel, amely kegyetlenül leleplezi ravaszságát

íme a hibák, sőt több mint hibák — bűnök, amelyek keservesen megbosszulták magukat,

A magyar kormány, élén Teleki gróffai, aki tragikusan fizetett hibájáért, amikor önkezével vett véget életének (a bécsi bukásnál jelenlevő híres kiküldötteink közül egyik sem röpitett golyót a fejébe, hogy ezzel pecsételje meg a történelem előtt az ő hibáik folytán keletkezett szerencsétlenséget) reagált ezekre a próbálkozásokra, amelyekkel a hátsó ajtón igyekeztünk valamit megmenteni abból, amit Bécsben elvettek tőlünk. Próbálkozások, amelyekkel saját butaságunkat akaruk helyrehozni.

Csökönnyösen tartva magam a tárgyilagos ítélet vonalán, mentesítve magam a barátaimat, különösen az értelmiségieket fogvatartó szenvedélytől és előrelátva a katasztrófát,, amely tényleg be is következett mindkét részen, mellőzve Blindent, ami egy azonnali kontroll szemüvegén keresztül befolyásol: alaposan megvizsgáltam a tényállást

a helyszínen, mind nálunk, mind pedig Magyarországon, az elragadott Északerdélyben, ahol a bécsi döntés után három nappal és utána is többször jártam. Ezt annak a véletlennek köszönhettem, hogy személyes kapcsolataim és az akkori magyar kiválóságok között iskolatársaim és barátaim voltak,

A magyar kormány ugyanolyan hibásan, a maga részéről a bosszú útján indult el.

Teleki gróf az Északerdéllyel frissiben „kiegészített” Magyarország miniszterelnöke, a bécsi döntés után rögtön, ennek a tartománynak fővárosába, Kolozsvárra jött. Ő sürgeti a találkozást és a magyar uralom alatt maradt román nép vezetői elfogadják, hogy megállapodjanak egy modus vivendi-ben. Dr. Hatieganu volt miniszter. Dr. Dun cri volt főispán és mások szertartásosan felöltötték a hagyományos frakkot és elébe mentek a magyar miniszterelnöknek. Teleki gróf magas kultúrájú, de állandóan szentimentális ember, aki inkább érzelmi, mint hideg értelmi vonalon politizált (ez megnyilvánult tragikus végében is) — inkább meleg volt, több mint barátságos, valószínűleg a Bécsben elért magyar sikerektől felmelegítve. Ezt a realitást érezhette Dr. Dunca akkor is, amikor ugyanez a „gentleman” gróf néhány nappal ké-

sőbb családjával együtt átrakatta az új határon, Az ő esete jellemző a többi összes esetre, amely abban az időben történt. Ennek az esetnek a fellelevenítése folytán olyan tájékoztató forrást fog alkotni a történelmi tények és következtetések tekintetében, amely majd kedvez a fény behatolásának a történelmi arányú hamisítások sötétségébe

Dr. Dunca ügyvéd, nagybirtokos, Kolozsvár volt román főispánja, hasonlóan sok máséhoz, feleségével, gyermekeivel és egy bőrrönddel a kezükben megjelent Déván. Ide menekült kiutasítása után, amelyet — a pár pillanattal előbb átélt események hatása alatt — következőképpen mesélt el nekem:

A magyaroktól elfoglalt Kolozsváron történt fogadás alkalmával Teleki gróffal váltott barátságos kézszorítás után a románok azzal a meggyőződéssel tértek vissza otthonaikba, hogy a kormány és az új magyar uralom testvéri megértés és az együttlakó és szomszédos népek közötti békes együttélés szellemében fog haladni és a múltra fátyol borul.

Ez a reménykedés rövidéletű volt. A magyar kormány hirtelen változtatott magatartásán és villám, gyorsan ütött. Nem lévén más jegyzék, a hatóságok nagy sietségükben a telefonkönyv segítségével

vel számos román családot szólítottak fel, hogy két órán belül hagyják el az országot. Nem szabad egyebet magukkal vinniök, csupán egy kis bőröndöt és egy pokrócot. Telefonsengés szórta szét a barbár módon sújtott családok közé a megütközést és rémületet.

Közöttük volt Dunca dr. családja is. Ez későn kapta meg a rendelkezést és csak háromnegyed órája maradt az indulásig. A tragikus fordulattól megdöbbenően bolyongott Kolozsvár állomásán a kiűzött románok között, várva bevagonírozására. Egyszerre csak a hatóság egyik képviselője kiragadta a többi köréből: „Uram, önt Teleki gróf kéri a telefonhoz, aki Budapestről szeretne önnel beszélni.” Először egy nagy kérdőjel, azután a világhalál halvány pislogása és remény osont az elszürkült lelkekbe. Visszatérés lenne? Lehet-e majd beszélni azzal, aki a szakadék szélére taszított ezrek sorsát tartja a kezében, hogy ugyanez a kéz az utolsó pillanatban segít?

A gyötrő kérdésre lesújtó a felelet: „Dunca doktor úr, azért hívtam önt a telefonhoz, hogy megkérjem, közölje azokkal ott túl, hogyha tovább is folytatják disznóságaikat (vagy valami ilyesmit) és a mi határainkra dobják a zsarnokion áthelyezett tisztviselők tömegét, akiket

nem tudunk elhelyezni, akkor még drasztikusabb megtorláshoz folyamodunk és a magunk részéről még több románt teszünk át a határon.” Teleki gróf lecsapta a készüléket — és Dunca doktor megindult a tehervonat felé, bezárva és összeprésselve a marhavagonba a mindenüket elvesztett románok szomorú tömege mellett, hogy azután a tardai alagút mesterséges határánál mindnyájan egy brutális testi motozásnak legyenek alávetve. Értéktárgyakat kerestek, briliánst, pénzt...

Dr. Limant, a kolozsvári klinika asszisztensét a magyar csendőr egy erőteljes csizmarúgással segítette át a határon, eltörte gerince alsó csigolyáit és párhónapos kórházi kezelésre tette alkalmassá.

Körülbelül így bántak az állampolgárokkal és vagyonukkal bizonyos hatóságok — románok vagy magyarok — egy olyan uralom alatt, amelyet alkotmányosnak és törvényesnek hirdettek a civilizált világ előtt.

A kormányok és az illetékesek, akik az ezen a meredeken való lesiklásokat védelmükbe vették, amelyek végzetesen vesztek mindkét részről a megtorlások túllicitálására, nagy felelősséget vállaltak magukra e két nép történelme előtt, amelynek annyi könnyét sajtolták ki s leírhatatlan

szervedéseket zúdítottak a szerencsétlen kettévágott Erdély lakosaira.

A felelősek tudatalatti lénye megérzi ennek a felelősségnek esedékességét; innen van a szüntelen igyekezet mindkét részről, hogy saját embertelenségeiket a mások elvetemültségévei igazolják.

Elloptam a szomszédom tyúkjá alól egy tojást, a következő éjszaka — igazi „megtorlás” — ő ellop egy ökröt az istállómból. „Jól van szomszéd, egy ökröt lopsz el?” „Te kezdted.” „De én csak egy tojást loptam el tőled!” A vitát, bármiilyen érdekes, a végtelenségig lehet folytatni, de az alapja elvitathatatlan marad: mindketten tolvajok, tehát elítélendők még akkor is, ha az egyik bizonyos mértékig megfontolandóbb mint a másik.

Ennek az elítélése mindkét nép részére egy újjáépítésnek aktusát fogja alkotni. A hibák megállapítása, melyet nyomon követ a felelősek megbüntetése, emlékkövet emel majd az utóbbi években mindkét részen átélt szerencsétlenségek tömege fölé és arra buzdít majd, hogy letérjünk a végnélküli ellenségeskedés útjáról, amelyből sohasem mi, hanem mindig mások húztak hasznat — és induljunk el a másikon: a népek közötti megértés útján, a felsőbbrendűség és az uralom kölcsönös igénye nélkül.

GÜZÜ

A szászvárosi vén református Kún-Collégium évszázados falai között eltöltött diákéveim emlékei kergetőznek agyamban e szomorú magányos homályban. Esteledik s végigheverve kemény szalmazsákomon, elhatározom, hogy a zord hóviharos Idő ellen, amely a börtön falain keresztül is testemig küldi lehelletét, — emlékeim melegével védekezzem, amelyeket a folyosón végighaladó székely favágó fogoly magyar szavai s az arra pontosan visszavágó román börtönőr szitkozódásai idéznek elő.

Gavrila és a góbé újból veszekednek...

Kezdetben gondolataim rohanva nyargalnak át a nyolc esztendőn s ugyanannyi osztály társain, majd újból elől kezdik, most már türelmesebben állva meg itt-ott, egy-egy jelentősebb élménynél, egyik-másik diáktársamnak időktől elmosódott képénél.

Így kerül elő a szinte elfelejtett tárházból egyik volt osztálytársam emléke... Serestély Béla a poéta.

Szöke, halvány arcának körvonalai mind tisztábbak és immár közelemben érezve őt, görcsösen kapaszkodom belé társnak e nyomott hangulatú estén, nehogy újból magamra hagyjon.

Máris ott kergetőztünk élénk vihogással az ódon Collegium udvarán, az iskolanyitás első napján, nekiindulva a gimnázium első osztályának.

A nagy kazal szalmából vaságyainkhoz jól feltöltve szalmazsákjainkat és nyomogatva, hogy puffadt, kerekded alakjait lepréseljük, — a gyermekcsapat hamarosan összegabalyodik és se vége se hossza csínyjeinknek...

Ettől holtrafáradtan hív össze szobáinkba „silentium”-ra az öreg kis harang visító nyelve. 8-as számú szobánkban (akaratlanul mostani „szobám” számára gondolok, de hamarosan elkergetem e zavaró gondolatot) körülüljük kiüncsen a bicskákkal agyonfaragott hosszú, kerekded asztalt, a „publica”-t. Felette a fehérre meszelt mennyezetről lelógó petróleumlámpa szagosán világítja körül sorban a falak melletti emeletes vaságyakat, a vastag falba mélyen beépített kolostorszerű ív-

boltos folyosóra nyíló öreg faajtót, a szemben levő fal mellé szerényen meghúzódó külön két Ms asztalt, egy-egy sor könyvvel, amelyek előtt a felügyelő „primárius” 8-ik osztályos, az öblös hangig két méter magasságú Bodor Aladár, későbbi tanárom, majd a pesti rádión igen aktív propagandista, egyetemi (úgy gondolom) magántanár, foglal helyet.

A két órán át tartó „silenüum”, kötelező csend és néma tanulás, amely mellett egy légy zümmögése szinte uralja a szobát, nagy próbára teszi az első diáknap izgalmaiktól fáradt nebulókat, akik csqk most ismerkednek meg a klasszikus fegyelmi collegium! internátus szigorú korlátozásaival.

Nem csoda, hogy az álommal inam szabadiébál birkózva — elaludtam... Beleestem az első kihágásba: aludni, — horribile dictu — a silentium alatt a „publicánál.”

Erős oldalbalökés riasztott fel álomból Serestély Béla barátom lökött oldalba, riadtan meresztve ő is két kék szemét reám, ösztönösen számolva aszal, hogy nem maradok adósa, miután napközben saját bőrén tapasztalta ki izmaimat s verekedő hajlamaimat.

„Ébredj fel, mit alszol, mint egy güzü!” szölt hozzám gépiesen zavartan, szinte sügva.

„GÜZÜ?!”

Akkoriban, mint régi roman papi család sarj a dákó-román soviniszta tradíciókkal terhelt légkörben nevelkedve, magyar nyelvismereteim nagy» kezdetlegések voltak. Nem illet túl jól és« túl sokat magyarul beszélni.

Mindenesetre a két „ü” számomra keményít ízt adtak az ismeretlen szónak. Bizonyára egy durva sértés, amelyet nem lehet megtorlatlanul elviselni.

Tehát: hirtelen pofonvágtam Serestély Bélát

Az ódon háló és tanulószoba boltíves falai között, a szigorú collégiumi fegyelem Jegyében, néma csendben, suttogás nélkül lepergő esti silentium? órák alatt« amikor az asztal körüli hallgatag tanulást csak egy-egy légy zümmögése zavarta meg, egy egészséges pofon csattanása hallatlan, talán csak évszázadonként előforduló esemény. A nemzedékek során fegyelmezett diákok el sem képzeltek, hogy ilyesvalami lehetséges.

Az egész asztal körüli gyerekcsoport fölriadt,, a külön kis asztalnál könyve fölé hajolt, a hosszú pápaszemes szobafőnök. Bodor Aladár felé meresztve szemeiket Várták most már velem együtt cselekedetemnek végzetes következményét. Ez nem is késett

A primárius hirtelen talpon termett. Csak ak-

kor láttam milyen óriás. Hozzám lépett, magasra emelve 2 méteres természetéhez szabott jobb karját. Összehúztam magamat, s vártam, hogy lecsapjon, úgy látszik azonban meggondolta magát, ez amúgyis poéta lelkű későbbi tanárom, — s leeresztve karját, odaszólt Serestély Bélához: „pofont kaptál, hát azonnal add vissza!”

A később szintén költővé vedlett, amúgyis vékonypénzű Béla barátom e parancsnak szolgálisan eleget tett és jobb tenyerével félénken végigsimogatta bal arcomat. Én bensőmben teljesen meg voltam elégedve, viszont azonban prima-fiúsunk újból haragra gyúlt, látva, hogy megbüntetésem ily formában nem sikerült s talán öntudat alatt hajtva a nagyok ösztönétől, a gyengébbekkel, kicsinyekkel elbánni, — ráförmedt Bélára:

„Te számár, hát ez pofon? Te ilyet kaptál?”

Majd hozzám fordulva: „Te Groza, adj még egyet neki, hadd tanulja meg, mi az a pofon!”

És én voltam elég oktondi ahhoz, hogy kívánságának eleget tegyek. Most már felbátorítva, hatalmasan újból pofonvágtam Bélát, ki sírásra fakadt.

E naivságomra ráfizettem. A primánus most már kitanította Bélát.

„Látod, most megtanultad, mi az a pofon. Tehát ebből adj vissza neki annyit ahányat akarsz,

Poéta ide, poéta oda, a sírással vegyes dühbe gurult és emberré vedlett, s miután nem volt szabad védekezni, egymásután rakta mindkét arcra két kezével a pofonokat fokozott gyakorlottsággal. Ettől a zuhatagtól most már magam is sírásra fakadtam.

A tízórai csengetés szalmazsákos vaságyainkba kergetett. Én mint módosabb fiú a felső ágyba (évi 8 forintos), Béla a szegény piskii nótárius fia az alsóba (4 forintos), amelyet nyikorgó kerekein húzott ki a felső alól.

Egy ilyen jól megrendezett sírás után mély, gyermekálmainkba merültünk.

Reggel 5 órakor a harangszónál félálomban csúsztam le a magas ágyból, rálépve a még alvó Béla lábaira. Reám meredt fölnyitott szemeivel és én bocsánatot kértem, — „nem akartam”.

A harag még romlatlan lelkeink melegében hamar felengedett, miként a hó a sugárzó napfényben, s hajlamosan a teljes kibékülésre, Béla hozzám szólt: „Nem baj, de miért ütöttél pofon az este?”

„Hát te miért böktél oldalba, de ez még hagy-

ján. miért sértettél meg azzal, hogy — hogy is mondtad — güzünek címeztél?”

„A primárius, miközben aludtál reám parancsolt, hogy ébresszelek fel egy oldalbalökéssel, s kérdezzelek meg, hogy miért alszol, mint egy güzü. Mit tehettem mást, mint hallgatni parancsára”.

„Hja, úgy, — hanem mondd csak te Béla, mi az, hogy „güzü”?”

„Magam sem tudom” — válaszolt Béla.

Elámultam. Hát mi két értelmetlen, naiv Ide gyermek agyonpofoztuk egymás! valamiért, amit egyikünk sem ért, oly dologért, amelyről fogalmunk sincs, amelyet csak hórihorgas primaria sunk tud és rendez meg, kedvtelésből, avagy am! sem kevésbé vigasztaló reánk, az erősebb hatalmi vágyából.

Keserű lett a szánk íze, s napközben kísértve a gondolattól, keresgeltük a güzü szót szótárakban, amíg reá nem akadtunk. S csak akkor várt reánk az igazi kiábrándulás: a güzü szó, dacára a két ü-nek nem is olyan sértő. E nevet egy kis félnék vörös mezei egérke viseli, kedves, teljesen ártalmatlan állat, amelynek csak egy hibája vansokát alszik.

E kis történetet, amely egy időben elmosódott

emlékezetemben, Serestély Béla barátom elevenítette fel, jegyezzük meg a napot 1938 január 1-én, hozzám írt levelében újesztendei jókívánságul.

Ő most is költői lélek, s mint emlékszem, ig, vezeti be sorait:

Emlékszel Péter? Collégiumunk öreg igazgatója, minden tanév végén így vezette be ünnepi záróbeszédét: „Hullatja levelét az idő vén fája elfelejtve, hogy az előző esztendőben ezt már többször elmondotta, vagy talán belénk akarta vésni a múlás gondolatát...”

„Tudod-e Péter, hogy immár 44-szer hullatja a vén fa levelét, azóta hogy mi a collegium! Első estén megismerkedtünk, illetve mint illik, összepofozkodtunk a „güzü” miatt? Oly alaposan, hogy azután ámulva állapítottuk meg, hogy egyikünk sem tudta, mi az a „güzü” ...

„De a ráébredés e valóságra aztán, mint szinte természetes reakciója az emberi léleknek, annál közelebb hozott minket és e pofozkodás egy egész életre megalapította barátságunkat”.

Elmerültem Béla barátomnak e hosszú szép leveiében, a múltnak emlékeiben, s tovább fűzve gondolataimat, válaszoltam neki postafordultával.

„... felidézted boldog gyermekkorunk emlékeit, kedves Béla barátom, elmerengtem rajtuk s

az idő múlásán, de csak rövid időre, miután en kevésbé vagyok költő, s megmaradok annak. ami vagyok, javíthatatlan politikusnak s megrögzött híve eszméknek, amelyekért ma még nehéz, viszontagságos harcot kell folytatnunk, de holnap valósággá válnak”.

„A mi fajta mesterségünk annyira vérükké válik, hogy mindenütt és mindig a mindenkori élet legapróbb élményeit, vagy eseményeit, amelyek mellett a nálunknál boldogabb halandók észrevétlenül haladnak el, — eszméink bűvkörébe vonjuk, megvilágításában vizsgálgatjuk« elemezzük. Ile csodálkozz tehát, hogy kisdíák élményünk is népi el vonatkozásban foglalkoztatja most agyamat s ezúton megindulva, a magyar és román két kisdíák off éj é, a két nép. a magyar és román nép összezőrdülésének szimbólumává válik és kettőnknek egykori kis verekedése eszméink lencséje alatt mikroszkopikusan tükrözi vissza népeink nagy tragédiáját”.

A történelem során haj, de sokszor pofozkodott össze e két nép. amelyet az emberiség nagy terített asztalánál, hiszen földgömbünk oly busás gazdag, a végzet ép úgy egymás mellé ültetett amiként egykoron minket a szászvárosi vén collégium „publicajánál”.

Keserűvé tette egymás életét dolgokért, amelyeket nem ismert s nem értett, ügyért, amely nem az ő ügyük volt, hanem másoké, a hatalmasoké — hiszen az egyén és a kollektív lélek ösztönös hajlamai oly azonosak — mint a ml verekedésünk Is cégeredményben az óriás Bodor Aladár primáriusunk ügye volt.

De erre csak későn jöttünk reá. Ha előbb tudtuk volna, bezzeg nem telt volna kedve a nagy-
nak, ci hatalmasnak s megkíméltük volna magunkat is kölcsönösen a bajtól.,,

Vizsgálgatva közös történelmünk lapjait, leépítve e történelemből mindazt, ami romantikus vagy célzatos hamisítás, összetűzéseink okait és eredményeit kinyomozva azon érdekeket, amelyeket ezen összetűzéseinkkel öntudatlanul szolgáltunk, hej, de sokszor véreztünk ügyekért, amelyek mindkét nép részére — „güzü” — volt.

De folytatom 1938. évi újesztendei leveletem — „kedves Béla barátom, amely szomorúsággal állapítom meg mindezt a múltra vonatkozóan, ép oly tragikus biztonsággal látom előre azt, hogy, sajnos, nem is olyan messze a sovinizmus, fajgyűlölet, viláгурalmi törekvések és hogy egy néhány örült, történelmet csinálni akaró „vezér” háborús készülődései légkörében, mégegyszer össze-

fogunk pofozkodni. E két nép mégegyszer fogja magát egymásra uszítottatni egy viláгурalmi vágytól hajszolt harmadik által. A történelem egy újabb lapot tartogat a végtelen szenvedéseknek annyi ember szerencsétlenségének mindkét nép részéről, egymást gyűlölve, egymás sírját ásva, azért, hogy későn, közös szerencsétlenségünk füstölgő romjain megállapítsák, hogy mások érdekében történt mindez, mások vak eszközei voltak,

Azonban amily biztonsággal látható előre ez újabb pofozkodás, ép oly rendíthetetlenül bízom abban, hogy méreteméi, különös történelmi adottságánál fogva ezen összepofozkodás oly tanulságos lesz, eredményeiben annyira felvilágosító, hogy egyszersmind az utolsó lesz.

Rá fog jönni most az egyszer e két nép, hogy mindaz, amiért egymás szenvedését okozták, nekik kölcsönösen „güzü” volt!

E rájövés lesz a nagy nap a két nép életében, határkő, amely az egymásra találás, a békés együttélés, jó szomszédi viszony, egymást kiegészítő békés termelő munka új korszakát jelzi.

Ezen 1938 esztendei újévi levelezésünk után az Idő vén fája nem ért reá egyetlen egyszer sem lehullatni levelét s máris 1938 szeptember 1-én megdőrdültek a lengyel határon az ágyúk. Azóta

a háborús örület körülfogta a földtekét. Egy imperialista vad megindulás torpanóban és az összeomlás előre látható.

A magával ragadott két kis népünk minden ízében vérzik, ugyanazon a fronton« közben örülten pofozkodva egymás között is.

Miért?

A ráébredés nem késik soha.

A válasz csattanós) lesz!

A kibékülésre, a békére, a népek testvéresülésére szomjas dolgozó tömegek nem fognak e válasszal késni.

Ettől csak azok rettegnek, akik az emberiségnek s vele együtt két ki» népünknek e véres tragédiáját megrendezték.

A dolgozó népek nagy ünnepe nincs messze, ebből e két kis népnek is jut osztályrész — együtt ünnepelve.

HAJNALI ÉBREDÉS

1944. január 26.

Még nem világosodott ki. Asszónysírás és elkeseredett sikolyok ébresztenek. Űtések is hallatszanak, amelyek kiegészítik ennek a szomorú reggeli hangversenynek a ritmusát. Később megtudom, hogy több asszony volt, entellektüelek, akiket (férjeikkel együtt) felforgató tevékenységgel gyanúsítottak és akik ellenkeznek, hogy a szigurancának a Bulevardul Pache Protopopescun lévő palotájába ilyen korai órában vigyék őket valla-tásra. Ismerem azt a titkos épületet rejtelmes; ter-meivel és folyosóival. Engem is elvittek egyszer oda, éjjel, szembesítésre, amiről előbb már meg- emlékeztem. A katonai igazságszolgáltatás elő- szobájáig megtett séta emléke sokáig fog ül- dözni ... Az asszonyokat a múlt éjszaka is elhur- colták. Feltehető tehát, hogy a szerzett tapasztala- tok váltották ki belőlük rémült sikolyaikat.

Ezek a fülrepsző szerenádok, amelyek a lélek mélyéig hatolnak, a cellájukból éjfélkor elhurcolt foglyok útjai (mintha a nappalok nem lennének elegendők az emberanyag szüntelen felörlésére) bezárt, komor hajlékunkat pokollá változtatják és gondolatainkat még megiszonyodottabbakká. Az álom kiröppent az ajtó fölötti rácson a villanykörtétől megvilágított folyosó felé és a körte is szinte megkisebbedni látszik mindattól, amit ló tott; kimúlását várja a hajnal karjai között, de ez késik.

A sírás és szenvedés menedéket keres az éjszaka szárnyai alatt, mert éppen az emberi rosszság és nemtörődömség éjszakája a védelmező fedele azoknak a „bajoknak”, amelyektől emberek és népek gyötrődnek.

„Reggeli öt óra van — és a tolvajt megfogják”, — mondta egyszer egy beszédében a zsilvölgyi Dánul Sotanga.

Mint ahogy az éjszakát követi a nappal, éppen úgy a sötétség és a tudatlanság után az ismeret és értelem világossága kell, hogy következzen, amely arra van hívatva, hogy mint valami rossz álmot, úgy tüntesse el a sok-sok fájdalmat.

Kora reggel ragyogó havon lépkedtem a nap első sugarai alatt. Fent a mély kék ég. A fagytól az orrcimpák összeragadnak. A börtön udvarán még senki sem látható, kivéve a magyart, aki kedvese kedvéért lépte át a határt. Mint rendesen, most is már éjszaka hozták ki, hogy fát hasogasson a konyha számára. Hasítja a fát a fejszével és néha-néha rálehel dermedt ujjaira. Kezet fogunk, de nem tudunk leállni beszélni, mert a fagy gyors mozgást követel. Ő gyorsan hasogatja a fát, én meg majdnem futva méregetem a börtönudvar annyira ismert távolságát a jégcsapok csipkéjével díszített konyha és a szemétdomb között, amelynek még a szaga is eltűnt a fagyban.

Mai sétám szabálytalan, a megszabott időn túl révem. Az utóbbi napokban börtönrendem megenyhült, anélkül, hogy szükség lett volna közbenjárásra, vagy egyezkedésre. Valami történt; a sziguranca és a hadbíróság behemótjai, akik máskor olyan súlyosak és gyanakodóak voltak, most kalapot emelnek, vagy halántékukhoz emelik kezüket, sőt egyesek az egészségem felől is érdeklődnek és elfelejtik ajtómra tenni a lakatot. Én teljes mértékben kihasználom ezt a hallgatólagos engedményt és kora reggel engedély nélkül elhagyom a cellámat, de enyhe lelkiismeretfurdalá-

som van amiatt, mert szerencsétlen szenvedő tár-saimmal szemben előnyben részesítenek.

Nem reagálok a „mindenki a cellába” pa-rancsra sem, amely abban a pillanatban hangzik el, amikor feltűnik az új cellalakók menete, melyet a „titkos szolgálat” cerberusai fedeznek oldalt. Átfutom a szemem sarkából a menetben lévő földszínű arcokat, amelyek közül egyesek az ütések következtében elformátlanodtak. Képzetelem elszomorodva fogja át egy pillanatra ezeknek az embereknek gyötrődéseit és tetteit, akik nem a gonosztevők közül valók.

Az áldozat és a szenvedés közösséget vállal azokkal, akik lelkükben viselik harcuk becsületes-ségének érzését. Azután újra futni kezdek az udvar egyik végétől a másikig a fagyban, tiszta ég alatt Ez volt a leghosszabb séta, mióta a börtönben vagyok. Hosszú időre éledtem fel. A katonák, akik mellettem topogva sétálnak óriási bekecseikben, már kétszer váltották egymást

Újjáéledve térek vissza a cellámba és lelkesen üdvözlöm a gőzölgő babcsorbát. Kinyújtózkodom a szalmazsákon, amelyik — első alkalommal tűnik barátságosnak, kényelmesnek és mély álomba zuhanok.

LAZULNAK A BILINCSEK

1944. január 27.

Tulliu Goruneanu újra meglátogat. Harmadszor látom. Kezdem jobban megismerni ezt az embert, akit kezdetben bizalmatlanul fogadtam, Habár Rica Georgescu mérnök, az itt bezárlak „dékánja” mutatta be, — ennek az elegáns férfinak titokzatos megjelenése egy este, ezüstös halántékával, szűrős, fekete szemével, amely elárulta titkos akaratát, hogy bele akar hatolni az előtte álló lelkébe, azt eredményezte, hogy növekvő tartózkodással tekintsenek reá. Ebben a vi;ágban, ahol a keleti ügyesség találkozik a nyugati ravaszsággal és számítással, nagyon nehéz az élei egész tapasztalatával és minden erőlködéssel megállapítani, hogy ellenség, vagy barát áll előtted. Bizonyos címekkel mutatták be. Magasrangú tartalékos tiszt, hadbíró-örnagy, a miniszterelnökség szolgálatában áll. Christescuval, az állambiztonsági hivatal titkos szolgálatának mindenható és félelmetes főnökével dolgozik és ugyan-

akkor az állam „vezetőjének”« Antonescu öncsi-nálta marsallnak bizalmas embere...

Máskülönb en polgári foglalkozása — a temesvári ítélőtábla elnöke — jogcímet ad neki a mi regionalizmusunk vonalán való közeledésre.

Mivel nem az én vallatom, nem az volt a feladata, hogy engem kivizsgáljon. Mint hadbíró megnyílt előtte a börtön kapuja, de cellám küszöbét csak mint magánember léphette át, az én „titkos” körletem felügyelő-cerberusai által hivatalosan tudomásul nem vett diszkrécióval.

Az a benyomásunk, hogy régi ismerősök vagyunk. A beszélgetés feszes és mindkét részről észbeli megerőltetést kíván. A marsall „nem kételkedik” hazafiságomban, sőt „nagy hazafinak” fart — mondja Goruneanu. De... vannak tisztázandó dolgok, kiegészítő eljárások.

Tulliu Goruneanu határozottan sok lelkesedéssel, majdnem szenvedéllyel teljesíti hivatását amelyet a bonyolult államgépezet szánt neki. Nincsenek olyan igényei, hogy az eseményeket irányítsa, vagy a cselekvések vonalát megszabja, hanem egészen egyszerűen csak kényesebb jellegű hivatásának betöltése ennek a gépezetnek a mechanizmusában. Ennek a megbízatásnak azonban olyan embernek a lelkesedésével tesz

eleget, aki visszaül ásítja, hogy egyszerű eszközzé váljék és szívében mindig megőriz egy csepp emberiséget. A csavarra járó emberek garnitúrájában a kicsinyek és a nagyok elgépiesedettek az állatiasságig, igyekvők a szolgálékiségig és eltompultak az uralkodó rezsim öreiként gyakorlott hivatásukban. Ez a bíró olyan feltűnő ellentétet alkot mindazzal szemben, ami körülöttünk van, hogy személye majdnem jobban érdekel mint kill-detése, amit természetesen az illetékesek tudtával, de nem gépiesen teljesít.

Bármennyire is lefoglal a szabadság gondolata: s az a vágy, hogy széttörjem a zárat, amely elválaszt a külvilágtól — hidegvérrel értékelem fáradozását, nem becsülöm túl küldetésének határait és célját. Nem hagyom magam megalázni a kiegyezkedés és a bármi módon való kiszabadulás vonalán, hogy a szalmaszál után vessem magam, amit felém nyújtanak... A börtön folyosóinak hosszában a cellák, értékes barátaim egész sorának adnak szállást, akik egy jobb világért vívott harc ugyanazon útján estek el. Ezeket nem látogatják meg a megmentés hírnökei s a gondolat, hogy csak a magam kiszabadítására törekedtem, egyenlő az áruházzal, nemcsak szenvedő hársaimmal szemben, hanem azzal az erkölcsi és

eszmei vonallal szemben is, amelyre az utolsó évek vergődései után találtunk rá...

Távozáskor az éjszakai vendég hozzáteszi: „Mindenesetre annyit mondhatok önnek hogy nagy népszerűségnek örvend. Naponta kéri kiszabadítását különböző polgárok és csoportok az ország különböző tartományaiából. Újabban közbenjárt az egyetem kolozsvár-temesvári fakultásának dékánja, Ionescu professzor, a temesvári ügyvédi kamara prodékánja, Brudariu és még mások „mind” kihangsúlyozva az ön személyiségét, az ön értékességét és aláhúzva a helyet, amelyet elfoglal azoknak a becsülésében, akik önt ismerik vagy vendégszeretetét élvezik.”

Ebből a nyilatkozatból egyetlen reális dolgot jegyeztem meg, reálisabbat, mint a múlandó népszerűség vagy mint azon sokak elismerése, akik beléptek lelkem és házam mindig és minden utas számára nyitva álló ajtaján: a bilincsek, amelyeket annyi fufangossággal tettek rám, lassan lazulnak azoknak a tüntetéseknek nyomása alatt, amelyeket kiszabadításunkra kint rendeztek, Nem mintha értelmiségi, munkás és földműves barátainknak tüntetései veszedelmes akcióvá válhattak volna a jelenlegi körülmények között azoknak, akik engem itt tartanak és nem mintha eset-

leg olyan hatalmuk volna, hogy erőszakkal haszanak rájuk, de mert külső barátainknak ez a mozgalma összeesik azok lelkiismeretének nyugtalanságával, akik elhatározták letartóztatásunkat. Mikor nyugodt a lelkiismereted, vad erdőkön mehetsz keresztül éjjel és még a villám sem ijeszt meg — de mikor nehéz felelősséggel terhelted meg. rossz elintézésekkel és egy tragikus vég víziójával — még egy levél mozdulására is felugrasz a szabad mezőn és teljes verőfényben. A lelkiismeretnek ez a barométere csalhatatlan pontossággal mutatja a parancsuralom által eszközölt törvénytelen intézkedéseket.

A kiszabadulás kilátása egyelőre nem nagy, mert a rezsím emberével folytatott ugyanazon beszélgetésből megtudom, hogy a főnököknél erősebbek az adjutánsaik és ezek maguk is foglyai saját bűneiknek — amelyek őket országocskánk belsejéből és azon túlra determinált végzettszerűtárság területére vetettek.

Mindennek ellenére a föld mozog. Megőrzöm végzetembe vetett hitemet még abban a pillanatban is, amikor látogatóm eltűnik a cellámból, maga után hagyva a félrehúzott zár és a lakat zaját, amely becsukódik a teljesen leszállt éjszakában.

HOGYAN „NEVELNEK”...

1944. Január 28,

Éjjel három órakor felébredek, mert a folyosónak az udvar felől nyíló ajtaján erősen dörömbölnék. Az én cellám éppen az előtt az ajtó előtt van, amelyet állandóan nyitnak és csuknak és így tudomást kell vennem a börtön minden mozdulatáról és egész sürgés-forgásáról. Ez alkalommal, úgy látszik, megint valami szokatlan fajtájú esemény történik, mert a folyosón mennydörögve süvít végig a Dárlea és Brasoveanu, a két legfélelmetesebb felügyelő (mindenki igényli ezt a címet) hangja. Különösen Dárlea kegyetlensége vált legendássá és a szívek összeszorulnak, amikor a „titkos szolgálatnak ez a vadállata, szokása szerint éjfél után megjelenik, hogy az új pácienseket elszállítsa a bukaresti Bulevardul Pache Protopescu 2. szám alatti fekete ház sötét vizsgálati szobájába. Megérzed már a börtön udvarából

a módról, ahogyan a szállító autó ajtaját becsapja, melynek érkezését a nehéz téli éjszaka fagyával küzködő motor bűgása jelzi.

Dârlea néma kegyetlenségét a szenvedélyes Brasoveanu lármás kirohanásai egészítik ki. Mindketten elkövetnek mindent, hogy a folyosó mélyén és elején lévő összes cellákban eltűnjék zaklatott lelkedből a pihenés köde. Brasoveanu magas«erőtéljes, üvöltő hangú, melyet a legmagasabb oktávra emel. Elragadva a kezdet lendületétől, rendszer nélkül indul meg a folyosón végig minden ajtóhoz és tele torokból ordít az éjjeli szolgálattól kimerülten bóbiskoló őröket felriasztva. Lábával rugdossa az ajtókat: „Itt kit őrzöl?” „Hát itt?” „Ezt add ki nekem! Költöztesd át oda!” „Hogy, hát nem tudod minden lakó nevét? Nem tudod, kit őrzöl? Megállj kutya!”... Csak a katonák lépteinek ritmusa marad meg az ajtó előtt, akik nem tartoznak közvetlenül a felügyelők hatásköre alá. mert saját katonai egységük vezényli őket; közömbösséggel nézem ezeknek a „civil behemótok”-nak magamutogatását, amihez csatlakozik a front borzalmait átélt katonák megvetése velük szemben. Végre ezek elmennek és magukkal viszik a letartóztatottak egy csoportját, hogy alá vessék a híressé vált sajtóságos fajtájú kezelés

nek. Hasogató tájdalom járja át a szívemet, amikor megtudom, hogy közöttük vannak néhányan barátaim közül is. Különösen Miron Belea miatt aggódom. Úgy látszik ez a fiatal, tegnap még erőteljes hunyadmegyei paraszt, az ekés front egykori élharcosa, a felügyelők kedvence. Minden éjszaka elhurcollak és reggel kimerülten, mélyen beesett szemekkel hozzák vissza. A mosdóban két bajonett között odasúgja nekem: „Rettenetesen bánnak velem.” Azután megtudom (a börtön szokásos jeladásaiból, töredékes beszélgetésekből, rövid találkozásokból, amiket a szakácsok és katonák tesznek lehetővé, amikor kinyitják ajtóinkat, hogy a babcsorbát cinntányérjainkba öntsék), hogy barátainkat gúzsbakötik, a talpukat verik, miután vastag posztóharisnyát húztak a lábukra; a torkukon kaucsukcsövet dugnak le és felfűjják a tüdejüket stb. Ez a erős, rugalmas, vasakaratú paraszt a minap eltépte kötelékeit, kiragadta magát a négy detektív karjából és felfordította őket a kínozástallal együtt. Ez a kirohanás egy fogába került, mert az egyik „vallató” hátulról erősen az arcába csapott öklével. Amikor ájultan esett a padlóra, még hallotta az egyik végrehajtó szemrehányását, aki valahogy meghatódott a szájából kiömlő vér láttára; „Látod, meg-

ölted. Mondhatom neked, hogy ezek az erős emberek nehezebben viselnek el mindent.”

Miron Belea hideg fuss alatt ébredt fel: lemosták és visszahozták a cellába, hogy ma aztán újból elvigyék a nagyszerű harcossal, Vlădesci-Râcoasa egyetemi tanárral (tudós fej, határozott profillal), a fiatal és erélyes Magheru ügyvéddel, a Semmitűszék elnökének fiával és másokkal együtt. Reggel megtört testtel hozzák vissza őket arcuk olyan földszínű, mint azoké, akiket kereszt-ről vettek le. Hiába próbálom visszahívni elűzött álmomat...

Hajnalban a mosdó felé igyekszem. Minden fajtájú nő és férfi tömörül itt és az izzadság, meg az egyazon lavórban kimosott ruha szaga tölti meg a helyiséget. Fejünket a hideg-vízcsap alá tartva mosakodunk és egy-egy bátorító szót vetünk oda egymásnak. Simion tanfelügyelő, ez az Idős, testes, asztmától gyötört bukovinai, meztelen felső testtel „tornászik”. Ez az ember sok bátorságról és sorsunkba, meg a holnapi napba vetett hitéről tesz tanúbizonyságot. Egyszerre csak elkiáltja magát:

„Nézzétek!”

„Mit?”

„Felkel!”

„Kicsoda?”

Simion magánkívül ordít:

„A nap! A vörös nap!”

„Ma és? Milyen legyen?”

És Simion méltatlankodva:

„Miért nem kel fel egyszer kéken!”

Egymásra nézünk és jó erősen folytatjuk a csapokat, így kezdünk meg egy új napot. Mindannyiunkat visszavisznek a cellánkba, magunkra maradunk gondolatainkkal és a mosdóhelyiségre besütő nap után vágyakozunk. A napsugarak már lem ásznak mint valami aranyszalmaszálak a sötét cellában. Az órák nehéz ólomlábon farnak. Dél-leié, mikor a sétára vártuk a felet — a folyosókon végighangzó kiáltás, amit minden cellaajtónál megismételnek, egész napra a cellához szögez bennünket és ezt nem is szabad elhagynunk az új rendeletig. Még a szokásos látogatásokat is megtiltották azoknak, akiknek eddig szabad volt látogatásokat fogadniok.

Megtudjuk, hogy ez az életrendünkben beállott rosszabbodás annak köszönhető, hogy a lengyeleknél, akiket a minap szállítottak a Târgu-jiu-i táborba, fegyvereket találtak; ezek ebből a börtönből származtak, ahol eldugva tartották. Az Igazgatóságot figyelmeztették, a felügyelőket kor-

holták és megbüntették, az öröket meg is verték és nekünk foglyoknak így megkeményítették az életrendünket, amely most elrabolja tőlünk a lehetőséget, hogy tekintetünket a kék égbe mélyei szűk és tüdönket megtöltsük friss levegővel.

A lélek komoran hajtja le szárnyait. A toll nehézkesen, ügyel-bajjal indul neki a munkának és azzal végzi, hogy fáradtan dől le a befejezetlen oldalra, megszabadulva egy fáradt test alélt újjaitól. Azután a test egészen megadja magát és bundámba burkoltan, szememrehúzott báránybőr süveggel végignyújtózom a vaságyon.

Nem tudom, talán egész nap aludtam. Az ajtóról levett lakat zaja visszahoz a földre s a halban leszálló estében villanykörték hunyorognak a folyosókon. A szekérke mellett álló szakács benyújtja a bádogtálat a félig nyitott ajtón: a leves. Az élet leteszi a maga névjegyét úgy, ahogy van, a maga meztelenségében.

VIZSGÁLATOM

1944. január 29.

A harcias, mindig mogorva, emberevő tekintetű Tanăsescu felügyelő ma a hadbírószágra vitt Nicolau kapitány szobájába. Barátságosan fogad, mint eddig mindig. Nem hivatásos katona, hanem — polgári törvényszék elnöke — prototípusa a kiszámított mozdulatú, nyugodt bírónak. Középtermetű és tiszta szemeivel, amelyek kiegyensúlyozott lélekre vallanak, állandóan mélyen néz a beszélő szemébe. Nyilvánvaló, hogy erősen azon van, hogy bírói lelkiismeretét megbékítse a haditörvényszék által most reárótt feladat miatt (ezt az igyekezetet nem nagyon tapasztaltam a többieknél). Mintha nem találna más kibúvót e kettős minősége kapcsolatából, mint egy pusztán formai kihallgatás húzás-halasztását és még beszélgetés közben is kikerüli az óriási iratcsomó banális részleteit. Ezek az iratcsomók, amelyek elrendezve fekszenek az asztalon, a titkos rendőrség-

nek évekig tartó munkáját tartalmazzák. Azokét a szerbekét amelyek összegyűjtötték, vagy szükség esetén hamisították aktáinkat és feljegyzéseinket. Ez az ember azonban annál nagyobb érdeklődést tanúsít a problémák összessége iránt melyek nyugtalanítják azokat az embereket, akiket az állam alapjának ezek az éber védői kerítették hálójukba. Számít az egyik, vagy másik megoldással, az én okfejtésem alapján, felülről lefelé, a kormány politikai megfontolásának vonalán hozott határozatoknak megfelelően. Ezt azért, mert az itt összegyűjtött anyagot egy rendes tárgyalás keretében nem lehetne megemészteni. Ugyanakkor kötelezi őt erre a mi dacos elhatárolásunk megnyilatkozása is, hogy fenntartsuk magatartásunk igazságát, amelyet a jelenlegi események egyre jobban bizonyítanak.

Pontos sugalmazást, vagy kategorikus rendeletet vár tehát felülről, hogy kihúzzon a perből ítéletre bocsátás nélkül. Máskülönben — megértem — vigasztalhatatlan maradna, mert az at igyekezete, hogy megbékítse bírói lelkiismeretét a parancs alatt álló katonáéval — kínos erőlködéssé válnék. Nézem aranyzsinórcsükeit és arra gondolok, hogy ebben az erőfeszítésében ezek is problémát okoznak majd.

GICA

1944, január 30.

Gica a szomszédom a 8-as számú cellában. Senki sem Ismeri vezetéknevét. Nekem úgy tűnik, hogy több néven „operál”. Mindenesetre rejtély burkolja ennek a fiatalembernek karcsú alakja, aki állandóan dúdolgat mint a börtön „fülemileje. Hetek óta irányítom figyelmemet reá, de lényegét és jellemét illetőleg semmi megállapításra nem jutottam eddig. Eleinte azt mondták nekem, hogy a seiguranca álcázott ügynöke s hogy csak színleli fogoly minőségét, hogy ilyenformán jobban megfigyeljen mindent. A cellám ajtajánál nem lehet beszélni anélkül, hogy ő ne hallaná; az alkalmi beszélgetők ujjukat a szájuk elé teszik és Gica cellája felé mutogatnak. Bizonyos, hogy utóbbi időben sui generis-fogoly lett belőle. Majdnem naponta kijár a városba, elegánsait, sétára kikészítve, kísérelő nélkül. Minden próbálko-

zás ellenére, hogy közeledjék hozzám — távol-tartom. Elhatároltam, hogy megfordítom a játékot és most már én ambicionálom, hogy megtudjam ki ez az ember. Észrevette, hogy írok — és odavettem neki a horgot: őt is megrajzolom. Egyre jobban érdeklő, mily módon lesz „megörökítve” egy fogoly naplójában. Hogy jól sikerüljön, végre elfogadja meghívásomat és elkísér sé-táimon. Megfeszített figyelemmel és kiszámítottan irányítva a beszélgetést, egyre jobban megkülönböztetem az igazságot — a fantáziától. Gori-ben született, tiszt volt a román hadseregben, végigcsinálta múlt év telén a hadjáratot a Krímben és a Kaukázusban, foglyul esett és abban a pillanatban egyike lett azoknak a sokaknak, akiket a háború forrataga ismeretlen vidékekre vet és az emberi élet új értelmezéséhez és felfogásához vezet. Ahogy hadseregünk viharosan nő, könnyű előre meglátni ezeknek az embereknek jelentős hatását, amelyet azután a háború után kollektív életünk kibontakozására fognak gyakorolni. Aktív részvételük a háborús állapotból a békésbe való átmenet nyugtalan folyamatában, azután az új gazdasági, politikai s szociális gazdálkodás megalkotásának művében, jelentős lesz. A hadifoglyoknak ez az óriási serege tapasztalatokat és

ismereteket fog hozni az otthonmaradottak tökéletesen, zárt birodalmába. Felajzva és felbátorodva egy összehasonlító ismeret eredményétől, harcaikra és szenvedéseikre hivatkozva, határozott lépéssel indulnak majd egy új világ kialakításának útjára, melyet a földi javak igazságosabb elosztására az anyagi és szellemi élet emelkedetebb színvonalára és az elavult felfogások és előítéletek kiirtására alapoznak.

Megfontolva mindezeket, tovább hallgatom és vizsgálom Gica-t. Adatokat közöl arról a kivételes bánásmódról, TM humánus és civilizált — amelyben a foglyok az U. R. S. S.-ben részesülnek. Alig érnek a front mögé, a táborba, aprólékos megfigyelés alá kerülnek magatartásukat és nézeteiket illetőleg, azután — egy bizonyos idő után, melyet a vesztégzárban eltöltöttek — osztályozzák őket és lehetővé teszik nekik, hogy az e célból szervezett különleges táborokban elméletileg és gyakorlatilag tanulhassanak. A mi Gica-at Moszkva közelében egy ilyen táborba helyezték. Ott tanult és gyakorolt, még az ejtőernyősséget is.

— „Megvilágosodott az agyam” — mondja. „Olyan volt, mintha a nap nem is a látóhatáron, hanem az én agyamban kelt volna fel. Amit Oroszországban láttam — kultúrát és civilizációt — az

rendkívüli.” Elhatározta, hogy a román-szovjet közzeledését célzó mozgalom szolgálatába áll. Ejtőernyőjével leereszkedik Buzâu közelében; egy lalú mellett lezuhan s jól kitervelt mesével jelentkezik a bírónál, A csendőrőrzárat Bukarestbe viszi tovább, — de itt kémkedéssel gyanúsítják, sőt valaki felismeri — és a „titkos”-ba teszik mellém. Sok vallatás után — a kihallgatások elmaradnak anélkül, hogy egy perben összegeződtek volna. Most itt áll elítéletlenül. Sokoldalú ismeretei, melyeket „odaát” szerzett, sokkal nagyobb, értékesebb tőkét jelentenek a mi hírszerző szerveinknek, — semhogya őt egy banális ítélettel „elintézzék”. Hiszem annyira értelmesnek Gicát, hogya ezt a vagyonyát teljes mértékben kiaknázza. Hogya ez a kiaknázás egy „megtérés” határait érinti-e s ez az ember jártasságát és a Szovjetunióban szerzett ismereteit a mi szigurancánk szolgálatába állítja-e, vagya pedig csak a szükségesre korlátozza, hogya megmentse életét — nem tudnám megmondani.

SZABADON

Újból leszállt az est...

Az őr futva jön felém, az a parancs, hogy késedelem nélkül kísérfen a börtön parancsnokához«,

Az iroda elé vezető úton az őr láthatóan izgattott. Mintha tudna valamit.

— Popescu hadbíró-százados, a börtön egyik vállató ja fogad. Kistermetű, a kínzás mesterségében elgépiesedett ember ellenszenves kinézésével. Dr. Bad, a börtön emberséges civil igazgatója is jelen van. Ez utóbbi közelebb áll az ajtóhoz; ahogy elhalad mellettem, örömmel súgja: „Őn; szabad”. Most már én is tudom, amit tudott az őr és amit most majd Popescu katonai bíró mond, akivel egész letartóztatásom ideje alatt egyetlen szót, vagy pillantást sem váltottam, — habár a folyosókon való örökös és sokszor lármás járás-kelése közben majdnem naponta összeütköztünk.

Az a kezdeti ellenszenv, amit eziránt a gyű-

lölletes, elnyomó gépezet csavarja iránt éreztem, még most, az utolsó percben is fennáll.

„Ön szabad”... Ez a hangosan kimondott két szó, amely maga adja kezembe a cellám kulcsát, most ostobának tűnik.

Szabadon? Csak én szabadon? Hát a barátaim? Hát a nép, amely továbbra is leláncolva marad? Valahogy hamuízű ez az „Ön szabad”..

Hallgatok.

A tisztviselők szemeláltára, kik közül egyesek a rokonszenv láthatatlan szálain meleg jeleket küldtek felém, felelet nélkül hagyom Popescu „századost”.

Következik a börtönbevetettek jegyzékéből vaió kianyakönyvezésem egyhangú szertartása. Engedély! kérek Dr. Bad igazgatótól, hogy búcsút vehessek a foglyoktól, akik jóbarátoknak bizonyultak ebben a „hideg ház”-ban. Időközben az iroda telefonkészüléke szüntelenül cseng; a hívott, vagy a látogatott én vagyok.

Az első aki érdeklődik, a fiatal és elkülönítésemnek ebben a korszakában olyan jó barátom: Riposan ügyvéd. Azután jön Dr. Negrea és mások. Mind azt az óhajukat nyilvánítják, hogy minél hamarabb szeretnének „kint” látni. Azt felelem nekik, hogy nem olyan könnyű elválni egy világtól,

amelyet már kezdtem megszokni s a cellától, amellyel összebarátkoztam. „Talán még itt alszom egy éjszaka”. Negrea barátomnak, ennek az erőteljes máramarosának zengő kacagása felel a telefondrót végén.

Az örök, felügyelők és az igazgató kíséretében, végigjárom az ismertebb foglyok celláit. A záruk felnyílnak és megjelenik a lakók földszínű arca. Megszorítom felém nyújtott kezüket és mélyen belenézek beesett szemükbe.

Sorba:

A lengyelek második csoportja, a 10-es cellában lévő szomszédnőm, a szép csemovici asszony, az összeesküvő ügyvéd felesége, a fiatal Bordus-ok (dévai származásúak) és barátaik, „az összeesküvők”, „a szökevények” és „kémek”, a fekete bőrze hercegei, élükön Scheuermann „királlyal”, románok, magyarok, oroszok — végül Dr. Werth mérnök (az a szintetikus gumival), — mindazok, akik azt a társaságot alkották, amelybe én is tartoztam — feltűnnek és újra eltűnnek a bezárt cella pokoli sötétjében» A percet, amely mindig nehéz annak, aki a szabadság felé indulók nyomán marad, mindegyik a maga módján viseli el. Egyesek, akik érzékenyebbek, utat engednek fájdalomuknak, a többiek megszorítják a kezemet

és keményen néznek a szemembe, különösen a lengyelek. Csak a fekete-börzebeliek látszanak telve türelmetlenséggel, hogy innen mentől előbb szabaduljanak; e tekintetben úgy látják, hogy az én búcsúlátogatásomnak is hasznát vehetik: megrohamoznak megbízásaikkal azoknak a kintieknek a számára, akik nekik segítségükre lehetnének...

Sorra jönnek az őrtálló katonák, ezek a rendes« emberek, Erdély, Góri és Mehedinti fiai, hazavágyó földművesek, akiket elszakított tűzhelyeiktől az idők mostohaságát, amit ők nem tudnak megérteni és egyetlen gondolat emészti őket: a béke.

Akik nem voltak a folyosón, azokat felkeresem őrhelyeiken. Nae, a craiovai „hegedűs” mindenáron „játszani” akar nekem egyet, — s amíg ujjai ügyesen járnak a húrokon, elhagyom a katonai igazságszolgáltatás gépezetének ezt az anyyira becsületes együttesét.

Vultur ör (aki legelőször tanúsított „barátságot” irányomban) nem volt jelen. Mégis megvártam, amíg megérkezett. Nem tudta mi történik, amikor meglátott a börtön tisztviselőitől körülvéve. Hogy ijedtségét eloszlassam, felvilágosítom: „Én elmegyek Vultur testvér. Vártalak, hogy megköszönjem: jó ember vagy, van szíved és sehol

sincs nagyobb szükség a szívre, mint az ilyen helyeken. így is megteheted a kötelességedet és kívánom, hogy a Sors fizessen meg neked érte”.

Vultur könnyezik. Gyorsan szó nélkül megszorítja a kezemet. Azután összeszedi magát és arcán mélabús mosoly árnyéka suhan át: „Miniszter úr, úgy hiszen mostantól kezdve megint Ön a „Sas” és én maradok itt az „egér”?”

Bemegyek a magányos Mirceá-hoz is.

Az utolsó látogatásom Rica Georgescu „dékán”-nok szól. Sokáig maradok a cellájában szemtől-szembe. Megöleljük egymást.

Az éj már régen leszállt. Riposan barátom türelmetlenül vár az autójával. Rica Georgescu kíséretében megyek a vaskapuig, amely zajosan záródik mögöttem. A „dékán” és a többiek mind túl maradnak.

Elhelyezkedem a kocsiban. Riposan ül a volánnál — bátran, mint mindig. A kocsi nekiiramodik.

— „Bukarestet már nem sötétítik?” — kérdem.

Az uccai lámpa fénye vakít. Azután más lámpák félig lesötétített szemhéja alól néhány fény sugar szűrődik át: nekem tündéri látvány.

* Vultur = Sas. (A ford.)

Éjjel álmatlanság gyötör. Elviselhetetlen a fehér ágy, a puha derékalj.

Későn, 1 óra körül megható meglepetésben részesítenek: Régi barátaim, az Athénée Palace pincérei, élükön a demokrácia ügyéért régen harcoló Calugâru-val titokban készített mesebeli asztalt terítenek nekem az „ágyban”. Ez az ő ajándékuk a börtön homályából való kilépésem alkalmából,

Úgy tűnik nekem, hogy az első falatokhoz néhány könnycsepp is vegyül.

Reggel felé elalszom. Azt álmodtam, hogy minden ember, a világ minden szegletében szabad.

VÉGE.

* Calugâru, az Athénée-Palace pincére, akkoriban az aktív, szervezett, pincérek elnöke. Kitűnő harcosa a demokráciának. Meggyőződéséért sokat szenvedett, de az átélt gyötrelmek sem tudták akaraterjét megtörni. Önként jelentkezett és végigküzdötte a spanyol szabadságharcot, meg is sebesült. Hol nyíltan, hol illegálisan, állandóan együtt működött a szerzővel.

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
Magyar olvasóimhoz.....	7
A harapófogóban.....	11
Bukarestben.....	15
Visszafelé.....	19
Látogatás a vonaton.....	21
A szigurancán.....	23
Szemtől-szembe Diaconescu tábornokkal.....	35
Az „Összeesküvők villája”.....	41
Fekete karácsony.....	49
Miért bukott meg Codreanu?.....	53
Újra az állami titkos rendőrségen.....	57
Kék szemek.....	61
Szembesítés.....	63
„Kellemes pihenés”.....	67
Ut a börtönbe.....	77
A 43-as szám.....	81
Vlădeseu-Râcoasa és Miren Belea.....	95
Egy sugár.....	97
Sírkőlap.....	103
A belügyminiszteriumban.....	105
Börtönlakók.....	1011
Jon Tetea története.....	113
Egy nap programja.....	115
Befelénkezés.....	119
A lengyelek napja.....	123
Gyermek a börtönben.....	131
A hóban.....	133
Harangok.....	135
Gyomor és gondolatok.....	137

	Oldal
Váratlan viszontlátás.....	143
A takarékos és a szellemes.....	147
Egy „Jóvágású úr”.....	155
A fiatal nemzedék tragédiája.....	15)
Letűnő világ.....	169
Éjszakai látogatás.....	171
A veronai ítélet.....	177
A bécsi döntés.....	181
Hír otthonról.....	185
Beszélgetés Isac Feldsteinnal.....	187
Valamit a repülésről.....	189
A társaság kedveléséről.....	193
Vasárnapi látogatások.....	197
Mozzanatok	199
Kis mese	203
Vaszilij S.zokolov, avagy:tz ellenállás.....	205
Újból „kihallgatások”.....	211
Ujjlenyomatfelvétel.....	215
Bukovinaiak	219
Faj, etnikai eredet, stb.....	227
Elmennek a lengyelek.....	233
Újból a hadbíróaágon.....	237
Mese egy tyúkról.....	241
Mese egy heringről.....	245
A rögeszmékről.....	247
A börtön pedagógiája.....	26J
Zacheus megvilágosítása.....	265
Govrilá szenvedése.....	271
Egy székelly szenvedése.....	275
Két nép szenvedése.....	277
Güzü.....	303
Hajnali ébredés.....	315
Lazulnak a bilincsek.....	319
Hogyan nevelnek.....	325
Vizsgálaton.....	331
Gica.....	333
Szabadon	337